T. C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TANZİMAT ROMANI'NDA 'KISKANÇLIK' TEMASI (1872-1895)

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Murat YILMAZ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ramazan GÜLENDAM

T. C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TANZİMAT ROMANI'NDA 'KISKANÇLIK' TEMASI (1872-1895)

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Murat YILMAZ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ramazan GÜLENDAM

ÇANAKKALE-2014

TAAHHÜTNAME

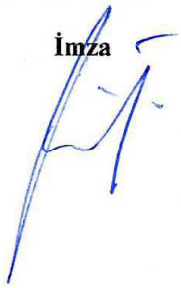
Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum **"Tanzimat Romanı'nda 'Kıskançlık' Teması (1872-1895)"** adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

27/6/2014

Murat YILMAZ

İmza

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Murat YILMAZ'a ait "Tanzimat Romanı'nda 'Kıskançlık' Teması (1872-1895)" adlı çalışma, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oybirliği/~~oyçokluğu~~ ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ramazan GÜLENDAM

(Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Hulusi GEÇGEL

(Üye)

Yrd. Doç. Dr. Kani İrfan KARAKOÇ

(Üye)

Tez No: 10048916

Tez Savunma Tarihi: 27.06.2014

O N A Y

Doç.Dr. İbrahim Hakkı Öztürk

Enstitü Müdürü

~~..../11./2014~~ 29/08/2014

ÖZET

"TANZİMAT ROMANI'NDA 'KISKANÇLIK' TEMASI (1872-1895)"

İnsan psikolojisi incelendiğinde birçok kavram karşımıza çıkmaktadır. Bunların başlıcalarını; dikkat, alışkanlık, heyecan, ihtiras, algı, öğrenme, benlik, şahsiyet, karakter vs. şeklinde sıralayabiliriz. Kıskançlık da insan psikolojisinin en önemli özelliklerinden biridir. Bireysel ve toplumsal hayat için doğru sevk edildiğinde faydalı bir psikolojik faktör olabilecek kıskançlık, eğer benlik için kullanılırsa bireyin hem kendisine hem rakibine hem de toplumdaki paydaşlarına zarar vermektedir.

Roman, edebiyatımıza Batı'dan ithal edilen edebî türlerdendir. Tanzimat romanı, bu türün bizdeki başlangıç ve acemilik safhasıdır. Ancak her yönüyle insanı ve insanın yaşadıklarını merkeze alması gereken ve bu nedenle de insan psikolojisi açısından da değerlendirilmesi gereken roman, Tanzimat döneminde bu açıdan pek de başarılı olamamıştır. Tanzimat romanlarının birçoğunda insan psikolojisindeki "kıskançlık" duygusuna, bu duygunun sebep olduğu insan davranışlarına ve bu davranışların sonuçlarına yer verilmiştir.

Biz bu çalışmamızda öncelikle kıskançlığın tanımlarını ve değişik kuramların kıskançlık kavramına yaklaşımlarını yansıtmaya çalıştık. Daha sonra da sırasıyla bu bakış açılarına göre Tanzimat romanlarında kıskançlık teması ile öne çıkan romanları inceledik. Sonuç bölümünde de Tanzimat romanındaki kıskançlık temasının ele alınışı ile ilgili genel bir değerlendirme yapmaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Tanzimat, Roman, Tanzimat Romanı, Psikoloji, İnsan Psikolojisi, Kıskançlık.

ABSTRACT

The Theme of Jealousy in the Tanzimat Novel (1872-1895)

When human psychology is studied, lots of different concepts are encountered. Some of these concepts are attention, habit, excitement, passion, perception, comprehension, ego, personality, character and etc. Jealousy is one of the important characteristics of human psychology as well. While it can be positive psychological factor when leaded in the right direction, it can be very harmful for the person himself, his counterpart and society when it is used for the ego.

Novel is one of the genres that were imported to Turkish literature. Tanzimat novel is the beginner and novice stage of this genre in our literature. Although the genre novel is expected to be centered around human and human experiences and therefore needs to be evaluated based on human psychology, it has not been successful in accomplishing this during Tanzimat era. The jealousy as a characteristic of human psychology and its effect on human behavior and the results of these behaviors were covered in most of the Tanzimat novels.

In this study, we mainly tried to explain the definitions of jealousy and the approaches of many theories to this concept. Then, we analyzed the leading novels that exemplified the concept of jealousy based on these approaches. In the conclusion, we tried to reflect how jealousy was covered in Tanzimat Novels.

Key Words: Tanzimat, Novel, Tanzimat Novel, Psychology, Human Psychology, Jealousy

ÖNSÖZ

Türk milleti, Anadolu'ya göçten önce ve sonra ortaya koyduğu sözlü ve yazılı metinleriyle; insanın acılarını, sevinçlerini, sevgilerini, aşklarını, korkularını ve kaygılarını anlatmaya çalışmıştır. Önceleri Orta Asya'daki insanı anlatan edebî eserler, İslam kültür ve medeniyet dairesinde, şekil ve üslup değiştirerek yine insanı anlatmaya devam eder. *Mevlânâ*, "*Dinle neyden kim hikâyet etmede / Ayrılıklardan şikâyet etmede*" diyerek başladığı *Mesnevi*sinde insanı ve insanın neredeyse her hâlini uzun uzun anlatır. Ondan birkaç yüz yıl sonra gelen *Fuzûlî*'nin aşk acısı ile yazdığı *Leylâ vü Mecnun* da, insanı anlatan, onun aşk yolunda çektiği acıları okuyucusuna yansıtan bir şaheser olarak Türk edebiyatında yerini alır. Batı medeniyeti dairesine girmeden hemen önceki son dönem Divan şairlerinden olan *Şeyh Gâlip*'in *Hüsn ü Aşk*'ı da İslam kültür ve medeniyetine mensup o dönem insanımızın duygularına sembollerle tercüman olmaktadır.

1800'lü yıllardan sonra medeniyet dairesinin değiştirilmesi kararlaştırılınca edebiyat ürünlerimiz de tür ve içerik olarak değişmeye başlar. Bu değişim sırasında, Batı'dan birçok yeni edebî tür ithal edilir. Bu türlerden biri de, önce tercümeler sonra da ilk acemi teliflerle edebiyatımıza dâhil olan romandır.

Roman, diğer edebî türler gibi, insanı merkeze alıp anlatan bir türdür. Batı'da romanslardan başlayarak aşkı, kavuşamamayı, kırıklıkları ve mutlulukları, kısacası hayatın kendisini anlatan roman, bu nedenle, Türk Edebiyatı'na şekil olarak yabancı olsa da, içerik olarak temelde insanı ele aldığı için pek de yabancı değildir. Orta Asya'da destanlarla, Divan edebiyatında şiirin dışında mesnevilerle, halk edebiyatında da şiirlerin yanında halk hikâyeleriyle insanı anlatmaya çalışan edebiyatımız, artık yeni bir formla, yani romanla, insanımızı anlatmaya çalışır.

Biz de bu çalışmamızda o dönemdeki insanımızın yaşadıklarını, duygu ve düşüncelerini yer yer acemice de olsa anlatmaya çalışan Tanzimat romanlarındaki insanî bir özellik olan kıskançlık duygusunun tema olarak nasıl ele alınıp işlendiğini incelemeyi amaçladık. Bunu yaparken çalışmanın giriş kısmında Tanzimat döneminde toplumun yaşadığı ve edebiyata da yansıyan değişim ve dönüşüm üzerinde durulduktan ve Tanzimat

romanı ile ilgili genel bir bilgi verildikten sonra üzerinde çalıştığımız konuyla alakalı daha önce yapılmış çalışmaları kısaca değerlendirdik.

Çalışmamızın birinci bölümünde, psikoloji bilimine göre kıskançlığın tanımı ve değişik kuramların kıskançlığa yaklaşımları üzerinden "kıskançlık kavramı"nın ne olduğu verilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde de, Tanzimat dönemi romanlarındaki "kıskanç kadın karakterler", psikoloji biliminin belirlediği formlarda tahlil edilmiş; üçüncü bölümde de romanlardaki "kıskanç erkek karakterler" üzerinde durulmuştur. Bu çözümlemelerden elde edilen veriler de çalışmamızın sonuç bölümünde ortaya konmuştur.

Çalışmamız kapsamında Tanzimat döneminde (1872-1895 yılları arasında) kitap olarak basılmış ulaşabildiğimiz bütün romanlar taranmış ve bu romanlardan "kıskançlık" temasına yer veren şu eserler (7 farklı romancıdan 21 roman) çalışmamıza dâhil edilmiştir:

Ahmet Mithat Efendi, *Arnavutlar Solyotlar,* (1887)

Ahmet Mithat Efendi, *Bahtiyarlık*, (1884)

Ahmet Mithat Efendi, *Demir Bey Yahut İnkişâf-ı Esrâr,* (1887)

Ahmet Mithat Efendi, *Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul'da Neler Olmuş,* (1874)

Ahmet Mithat Efendi, *Dürdane Hanım*, (1881)

Ahmet Mithat Efendi, *Felâtun Bey ile Râkım Efendi,* (1875)

Ahmet Mithat Efendi, *Fennî Bir Roman Yahut Amerika Doktorları*, (1888)

Ahmet Mithat Efendi, *Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar*, (1874)

Ahmet Mithat Efendi, *Hayret,* (1884)

Ahmet Mithat Efendi, *Hüseyin Fellâh*, (1875)

Ahmet Mithat Efendi, *Karnaval*, (1880)

Ahmet Mithat Efendi, *Paris'te Bir Türk*, (1876)

Ahmet Mithat Efendi, *Yeryüzünde Bir Melek*, (1878)

Ahmet Mithat Efendi, *Zeyl-i Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar*, (1875)

Mizancı Mehmet Murat, *Turfanda Mı Yoksa Turfa Mı*, (1891)

Nabizâde Nâzım, *Zehra*, (1896)

Namık Kemal, *Cezmi*, (1880)

Namık Kemal, *İntibah*, (1876)

Recaizâde Mahmud Ekrem, *Araba Sevdası*, (1898)

Samipaşazâde Sezai, *Sergüzeşt*, (1889)

Şemsettin Sami, *Taaşşuk-ı Tâl'at ve Fitnat*, (1872)

Ancak, bizim ulaşamadığımız romanlarda kıskançlık temasına değinen veya ulaştığımız ama kıskançlık temasına değindiği hâlde gözümüzden kaçan romanlar da olabilir. Hiçbir çalışma, kusurdan hâli değildir.

Son olarak, durakladığım her dönemde beni tekrar cesaretlendiren ve tez yazım sürecimde eksiklerimi sürekli tashih eden danışman hocam Prof. Dr. Ramazan Gülendam'a ve beni bu çalışmayı yapmaya yüreklendiren eşim Kutsiye Hanım'a; onlara ayırmam gereken akşamlarımı ve tatil günlerimi bu çalışmaya ayırmama fedakârca izin veren küçük oğullarım Yusuf Vedat ve Hikmet Cevdet'e teşekkür ederim.

Çanakkale, 2014

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **i**

ABSTRACT ..... **ii**

ÖNSÖZ ..... **iii**

İÇİNDEKİLER ..... **vi**

KISALTMALAR ..... **viii**

GİRİŞ **1**

I. BÖLÜM: KISKANÇLIK KAVRAMI **7**

1.1. KISKANÇLIK NEDİR? 7

1.2. KISKANÇLIK VE HASET ARASINDAKİ FARK 9

1.3. KISKANÇLIK KAVRAMINA KURAMSAL YAKLAŞIMLAR 11

1.3.1. FREUD'A GÖRE KISKANÇLIK 12

1.3.2. SULLİVAN'A GÖRE KISKANÇLIK 15

1.3.3. MEAD'E GÖRE KISKANÇLIK 15

1.3.4. BİLİŞSEL-OLGUSAL KURAM VE KISKANÇLIK 16

II. BÖLÜM **18**

TANZİMAT ROMANLARINDA KISKANÇ KADINLAR **18**

2.1. KADININ EŞİNİ KISKANMASI 18

2.2. KADININ CARİYEYİ KISKANMASI 29

2.3. KADININ SEVGİLİSİNİ KISKANMASI 33

2.4. CARİYENİN CARİYEYİ KISKANMASI 38

2.5. KADININ HASEDİ 44

III. BÖLÜM **61**

TANZİMAT ROMANLARINDA KISKANÇ ERKEKLER **61**

3.1. ERKEĞİN EŞİNİ KISKANMASI 61

3.2. ERKEĞİN NİŞANLISINI KISKANMASI 75

3.3 ERKEĞİN CARİYESİNİ KISKANMASI 76

3.4. ERKEĞİN SEVGİLİSİNİ KISKANMASI 78

3.5. ERKEĞİN HASEDİ 89

3.6. ERKEĞİN PATOLOJİK HOŞGÖRÜSÜ 98

SONUÇ 104

KAYNAKÇA 111

KISALTMALAR

a.g.e. : adı geçen eser

a.g.m. : adı geçen makale

a.g.t. : adı geçen tez

bkz. : bakınız

çev. : çeviren

Edt. : editör

haz. : hazırlayan

M.Y. : Murat Yılmaz

S. : sayı

s. : sayfa

TDK : Türk Dil Kurumu

Ter. : tercüme eden

vb. : ve benzeri

GİRİŞ

Tanzimat dönemi, tam anlamıyla, Osmanlı Devleti'nin kaybettiği savaşlar ve yitirdiği topraklar neticesinde toplum tabakalarının hem kendi içinde hem de birbirleri arasında bozulan düzeninin tekrar iyileşmesi amacıyla 3 Kasım 1839'da ilân edilen Tanzimat Fermanı ile başlar. Ancak, Osmanlı Devleti'nde yenilenme/Batılılaşma hareketlerinin Tanzimat Fermanı'nın ilânı ile başladığını düşünmek yanlış olur. Çünkü Tanzimat Fermanı -diğer adıyla, Gülhane Hatt-ı Hümâyûnu-, başlangıç değil sonuçtur. Bu tespit, edebiyat için de geçerlidir. Lale Devri ve Sebk-i Hindî akımıyla başlayan değişim, Tanzimat Fermanı ve sonrasında tamamen Batı şekilleri/kurumları taklit edilerek devam etmiştir.[1] Çöken eski düzeni tekrar toparlamak için girişilen Batılılaşma çalışmaları; sosyal, ekonomik, ticarî, siyasî ve edebî olarak da Batılılaşmayı getirir.

Toplum hayatındaki değişiklikler, genelde kabul görse de bazı eleştirilere de yol açar. "*Gördün mü sen Paris'te tahsîl etmiş çakalı / Çenesinde didonun bir top keçi sakalı*" mısralarıyla Âşık Râzî ve 1875'te yayımlanan *Felâtun Bey ile Râkım Efendi* romanında Felâtun Bey'in babası Mustafa Merâkî Efendi'den söz ederken: "*Hani ya bundan on beş yirmi sene evvel İstanbul'da alafranga-meşrebler yok mu idi? İşte onlardan.*" ifadeleriyle Ahmet Mithat Efendi, Kırım Harbi sonrasında oluşan alafrangalılaşmaya tepki gösterir. Yine Recâizâde Mahmut Ekrem de, 1889'da yayımlanan *Araba Sevdası*'nda Keşfî Bey'i tanıtırken "*bundan yirmi beş otuz sene mukaddemleri Avrupa görmüş bazı gençlerden (...) sirâyet eden alafrangalılık illeti*" diyerek bu yanlış Batılılaşmaya tepki gösterir.[2]

Osmanlı Devleti'nin çöküş yaşadığı bu dönemde toplumun geleceği üzerinde en çok fikir üretenler, bu Batı tarzı eğitim görmüş, Batılılar gibi düşünen ve onların yaşamını örnek alan bürokratlardır. Zamanla, eski gelenekten henüz ayrılmayan toplum ile Batı tarzında eğitim görerek kısmen de olsa kendi kültüründen uzaklaşan bu kesim arasında anlayış farklılıkları ve sınıf çatışmaları ortaya çıkar. İlk Türk roman yazarları da, Batı tarzı eğitim görmüş olan ve devletin bekâsını Batılılaşmakta gören bu bürokrat sınıf içerisinden çıkmıştır.

---

[1] M. Kayahan Özgül, *Arayışlar Devri Türk Şiiri Antolojisi*, TDV Yayınları, Ankara 2000, s. 3.
[2] M. Kayahan Özgül, *Dîvan Yolu'ndan Pera'ya Selametle Modern Türk Şiirine Doğru*, Hece Yayınları, Ankara 2006, s. 88.

Batı kültüründen etkilenmenin ve toplumsal değişimin başlamasından sonra roman türü de, Türk Edebiyatına girmeye başlar. Bunun sonucunda da Osmanlı yazarları ve okurları, Batı ürünü romanları tanıma imkânı bulurlar. Özellikle Fransa'da okuyan veya diplomatlık görevi ile Avrupa'ya gidenler, Fransızca romanlar ile bu türe alışır. Halk ise, çeviri romanları okuyarak romanı benimsemeye başlar. Fenelon'un *Telemak* adlı eseri, Yusuf Kamil Paşa tarafından tercüme edilerek 1862'de Türkçe olarak yayımlanır. Bunu çok sayıda tercüme roman, özellikle de 18. yüzyıl Fransız romantik yazarlarının eserleri, izler.[3] Daha sonra da telif Tanzimat romanları edebiyat sahnesine çıkar. İlk telif Türk romanları, yeni teşekkül eden bu kültür havzasının tesiriyle yazılır. İlk yerli roman yazılmadan önce on yıl süren tercüme çabaları, Osmanlı toplumunu roman okumaya alıştırmış ve Batılı romanlarla tanışan aydınlar, bu tercümelerden de hareketle kendi yazdıkları romanları Osmanlı okurunun beğenisine sunmaya başlamıştır. Ayrıca Sultan II. Abdülhamid'in yönetiminin ilk yıllarında halkın yoğun ilgi gösterdiği tiyatroların yasaklanması üzerine bazı yazarların romana yönelmesi de Türk romanının gelişiminde önemli olmuştur.[4]

Şunu da vurgulamadan geçmeyelim ki; edebiyatımızda Tanzimat romanlarının öncüsü olan birçok eser de vardır. Divan edebiyatındaki mesneviler ile halk edebiyatındaki halk hikâyelerinin dışında sözlü geleneğe bağlı, meddahlar tarafından anlatılan halk hikâyelerine daha yakın olan *Hançerli Hanım Hikâye-i Garibesi*[5], bizde roman türüne yakın önemli anlatılardan biridir. Giridî Ali Aziz Efendi'nin yazdığı *Muhayyelât-ı Aziz Efendi* de modern roman türünün kurallarına uymasa da hayalden somuta doğru geçişi sağladığı ve gerçek mekân, kişi ve olaylardan söz ettiği için bu türün bizdeki benzerlerinden ve öncülerdendir. Ayrıca, Emin Nihat'ın *Müsameratnâme*'si[6] ve T. Abdi'nin *Sergüzeşt-i Kalyopi*'si[7] de, geçiş dönemi eserleridir ve Tanzimat dönemi romanının etkilendiği önemli metinlerden sayılır.

Bu kültürel değişimden ve Batı'dan alınan edebî türlere modern anlamdaki hikâye de dâhil edilmelidir. Aslında o dönemde hikâye ile romanın her ikisine de uzunca bir süre "hikâye" denir. Meselâ; Halit Ziya Uşaklıgil'in İzmir'de *Hizmet*'te *'Hikâye'* başlığı altındaki seri yazıları –ki sonradan kitap olarak da basılmıştır-, roman teorisi ile ilgili

---

[3] Robert P. Finn, *Türk Romanı (İlk Dönem 1872-1900)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1984, s. 9.
[4] Mustafa Nihat Özön, *Türkçe'de Roman*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2009, s. 142.
[5] *Hançerli Hanım Hikâye-i Garibesi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
[6] Emin Nihat, *Müsameretname*, Özgür Yayınları, İstanbul 2003.
[7] T. Abdi, *Sergüzeşt-i Kalyopi*, İstanbul 1873.

fikirlerini yansıtır.[8] Hikâye türü, aslında, sözlü edebiyattan itibaren edebiyatımızda vardır. Ancak, Batılılaşmanın ve değişimin tesiriyle yeni formlar ve yeni anlatım biçimleri şeklinde yoluna devam eder. Meselâ Giridî Ali Aziz Efendi'nin *Muhayyelât*'ındaki[9] hikâyeler şekil ve içerik değişiminin öncüsüdür. Bu hikâyelerdeki cinler, periler ve büyüler geçmişe -eski edebiyata- ait izlenimi verir, ancak İstanbul'da geçen olaylar, kişi, yer, meslek adları bakımından da soyuttan somuta geçişin öncüsü görünür.[10] Daha sonrasında da yeni Batılı forma bürünen hikâye, değişerek romandan tamamen ayrılır ve kendi yolunu çizer.

Tanzimat'ın ilk dönem yazarlarının eserleri, sosyal niteliklidir ve tamamen edebî açıdan değerlendirilmeleri mümkün değildir. Bu durum romanlara da yansır. İnsana odaklanmaktan ziyade olaya odaklanan bu dönem romanlarında insan psikolojisine dair tespit ve tahiller oldukça acemice ve yüzeyseldir. Tanzimat'ın birinci dönem edebiyatçılarının aksine ikinci dönemdeki edebiyatçılar, II. Abdülhamid dönemindeki merkeziyetçi ve kısmen baskıcı yaklaşımın da tesiriyle sosyal ve siyasî konulardan çok sanata ve edebiyata yönelir.[11] Bunun sonucunda da roman sanatı anlamında daha olgun eserler vücut bulmaya başlar. Bu olgunluğu sağlayan, kullanılan anlatım tekniklerinden ziyade "insan"ın merkeze alınıp onun duygularına odaklanma gayretidir. O dönem insanının dâhil olduğu olaylar işlenirken insana ait bir duygu olan kıskançlık, bu romanlarda yerini alır.

Romanı roman yapan, sadece teknik boyutu değildir. "*Roman canlı bir organizmadır; pek çok unsurun oluşturduğu bir bütündür. Romanın birbiriyle orantılı her parçasında öteki parçalara benzeyen bir şey vardır.*"[12] Bu parçalardan biri de, insanı anlatan romanın vazgeçilmezi olan insanî duygulardır ki bunlar arasında kıskançlık duygusu çok önemlidir.

Tanzimat dönemi romanlarında kıskançlık temasını bu zamana kadar ele alan çalışmaların yapıldığı ama genelde makale düzeyindeki bu çalışmaların geneli kapsayan

---

[8] Ömer Faruk Huyugüzel, *Halit Ziya Uşaklıgil Hayatı, Eserleri, Eserlerinden Seçmeler*, MEB Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 1995, s. 75.
[9] Giridî Ali Aziz Efendi, *Muhayyelât-ı Aziz Efendi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
[10] Recep Duymaz, "Muhayyelât'ın Anlatı Geleneğimizde Yeri", *Hece*, (Türk Öykücülüğü Özel Sayısı), S: 46/47, Ekim/Kasım 2000, s. 64.
[11] İnci Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*, Dergâh Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2009, s. 22.
[12] Mehmet Tekin, *Roman Sanatı Romanın Unsurları 1*, Ötüken Yayınları, 9. Baskı, İstanbul 2011, s. 15.

değil belli bir romana ya da roman kahramanlarına odaklanan araştırmalar olduğu görülmektedir.

Tanzimat romanında kıskançlık temasını inceleyen çalışmaların daha çok ilk psikolojik roman denemesi olarak kabul edebileceğimiz *Zehra* romanı çerçevesinde yapıldığı görülmektedir. *Zehra* romanının yanında kıskançlık temasını daha farklı romanlarda genel olarak inceleyen en önemli araştırma, Ramazan Gülendam'ın "'Kıskançlık' Temasını İşleyen Birkaç Roman Hakkında"[13] adlı makalesidir. Ramazan Gülendam'ın bu makalesinde öncelikle kıskançlık kavramı açıklanır. Burada, özellikle İngilizce'deki kıskançlık ve çaba kelimelerinin kökeninin aynı Grek kökenden geldiği belirtilir. Sonraki bölümde ise Türk romanındaki kıskanç tipler ele alınır. Kıskançlık kavramı neticesinde ölümcül ve kurban tipleri olarak ikiye ayrılan kadın kahramanların oluştuğu belirtilir. Pekçok romanda da kıskançlık duygusunun işlendiği ve bunun da daha çok kıskanç kadınların öç alması şeklinde geliştiği belirtilir.[14] Daha sonra da makalede sırasıyla Namık Kemal'in *İntibah*, Halit Ziya Uşaklıgil'in *Ferdi ve Şürekâsı*, Nabizâde Nâzım'ın *Zehra*, Cemil Süleyman Alyanakoğlu'nun *Siyah Gözler*, Halide Edip Adıvar'ın *Mev'ud Hüküm*, Nahid Sırrı Örik'in *Kıskanmak* romanlarında kıskançlık temasının nasıl işlendiği incelenir. Bu çalışmanın sonuç bölümünde de, romanlarda kıskançlık duygusunun özellikle kadınlara yüklenmesinin dikkat çekici bir durum olduğu belirtilir. Kıskançlık sonucu yapılan mücadeleler sonuç vermeyince de bu duygunun giderek ölümcül bir hâl aldığı ifade edilir.[15]

Zehra romanı hakkında İsmail Çetişli'nin "Kıskançlığın Romanı 'Zehra'"[16] adlı makalesi de önemli bir çalışmadır. Bu makalede, sadece *Zehra* romanına odaklanılır. İsmail Çetişli, bu romanın "kıskançlık duygusu" teması çerçevesinde yazılmış psikolojik yönü ağır basan bir eser olduğu tespitinde bulunur.[17] Çetişli, romanda kıskançlıkla ilgili pekçok olayın olduğu ama tek zincir hâlinde tüm olayların Zehra'nın kıskançlığı ve intikam planları ekseninde geliştiği tespitinde bulunur. Özellikle de Çetişli'nin bu çalışmasında en önemli husus, çalışmamızın ilerleyen sayfalarında ayrıntısıyla değineceğimiz bilişsel-olgusal kuramın kıskançlık tezi olan "B-E-R üçgeni"ne (birey-eş-

[13] Ramazan Gülendam, "Kıskançlık Temasını İşleyen Birkaç Roman Hakkında", *SDÜ Sosyal Bilimler*, Sayı: 13, 2005, s. 299-332.
[14] Ramazan Gülendam, *a.g.m.*, s. 302.
[15] Ramazan Gülendam, *a.g.m.*, s. 331.
[16] İsmail Çetişli, "Kıskançlığın Romanı Zehra", *Türklük Araştırmaları*, Sayı: 6, 1990, s. 45-65.
[17] İsmail Çetişli, *a.g.m.*, s. 16.

rakip üçgenine) benzer bir tespit yapılmış olmasıdır. Çetişli'nin bu üçgenindeki kıskananların sonraki üçgende hep kendilerine yeni bir kıskanılan bulma eylemine giriştikleri tespiti önemlidir.[18]

İsmet Emre'nin "Zehra Romanına Psikanalitik Bir Yaklaşım"[19] adlı makalesi ise, yoğun psikolojik durumlar içeren *Zehra* romanını, Freud'un geliştirdiği psikanaliz yöntemindeki tekniklerden yararlanarak irdeler. Makalenin başlangıcında Emre, *Zehra* romanını 'psikolojik roman' bağlamında ele alan ve romanla ilgili olumlu veya olumsuz tespitlerde bulunan daha önceki çalışmaları değerlendirmiştir. Bu çalışmada Subhî[20], "ayartılma nesnesi" olarak ele alınır. Çünkü Zehra'dan başlayarak Sırrı Cemal ve Urani'nin peşinden giden hep Subhî olmuştur. Subhî'nin bu açıdan fıtratının ayartılmaya açık olduğu tespiti yapılır. Subhî'nin sürekli yeni "arzu nesnesi" arayışında bir psikolojiye sahip olduğu belirtilir. Ancak evliliği çökerten asıl psikolojik unsurun ise Zehra'nın aşırı kıskançlığı olduğu ifade edilir. Zehra'nın, güvenmeme içgüdüsüne sahip olduğu tespitini yapan İsmet Emre, Zehra'nın bu kıskançlığının genetik bir durum olduğunu belirtir. Sırrı Cemal'in ise psikolojik bir ayna olarak değerlendirilmesi gerektiği ifade edilir.

Ayrıca Halim Serarslan, *Câriyelik ve Türk Romanında Bazı Cariye Tipleri*[21] adlı kitabında romanların olay örgülerini verirken romanlardaki kıskançlıklara da değinmektedir. Bunu yaparken de cariyelerin hem kendi kıskançlıkları hem de kıskançlık nedeniyle uğradıkları sıkıntılara yer verilir.

Melin Has-Er'in *Tanzimat Devri Türk Romanında Kadın Kahramanlar*[22] adlı çalışması da, kadın kahramanların psikolojik açıdan anlaşılması bakımından önemlidir. Bu ayrıntılı çalışmada incelenen her romandaki kadın kahramanlar tek tek ele alınmıştır. Bu esnada da incelenen kahramanların yaşadıkları kıskançlık durumları anlatılmıştır.

Türk romanına psikanalitik yönden genel bir yaklaşım sergileyen Ahmet Sarı'nın *Psikanaliz ve Edebiyat*[23] adlı kitabı, insan psikolojisi ile edebiyat arasındaki bağ açısından önemli bir çalışmadır. Bu kitapta, iki disiplin arasındaki ilişki, Türk ve Alman romanından örneklerle ortaya konmaya çalışılır. Kitapta, Peyami Safa'nın *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*,

---

[18] İsmail Çetişli, *a.g.m.*, s. 63.
[19] İsmet Emre, "Zehra Romanına Psikanalatik Bir Yaklaşım", *Arayışlar*, Sayı: 14, 2005, s. 45-76.
[20] Romanın erkek kahramanının adını, çalışmamızda esas aldığımız kaynakta geçtiği şekliyle (Subhî) kullanacağız. Bu kahramanın ismi, pek çok akademik çalışmada "Suphi" şeklinde geçmektedir.
[21] Halim Serarslan, *Câriyelik ve Türk Romanında Bazı Câriye Tipleri*, Sel-ün Yayınları, Konya 2000.
[22] Melin Has-Er, *Tanzimat Devri Türk Romanında Kadın Kahramanlar*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2000.
[23] Ahmet Sarı, *Psikanaliz ve Edebiyat*, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum 2008.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Huzur* ve Yusuf Atılgan'ın *Aylak Adam* romanları üzerine psikanalitik bir yaklaşım sözkonusudur.[24]

[24] Ahmet Sarı, *a.g.e.*, s 237.

I. BÖLÜM: KISKANÇLIK KAVRAMI

Psikoloji, insan davranışını inceleyen bir bilim dalıdır. İnsanın hem davranışlarını hem de davranışlarını doğuran sebepleri inceler. Yani psikoloji, diğer bilimlerde olduğu gibi gözlenen olayların sebeplerini araştırırken olayların aralarındaki ilişkileri belirleyen bir sistemi tasarımlayarak anlamaya çalışır.[25]

Ayrıca psikoloji, şuur olaylarının incelenmesi sonucu birtakım kanunlara ulaşır. Olayları incelerken deneysel bilimlerle aynı yöntemleri kullanır. Ancak iç gözlemleriyle, deneysel bilimlerden ayrılır. Yani psikoloji, öznel metod olan iç gözlemi kullanırken ruhsal olaylar için nesnel metodu kullanır.[26]

1.1. KISKANÇLIK NEDİR?

Kıskançlık, bireylerin duygularını, düşüncelerini ve davranışlarını etkileyen ilişkilerinden aldıkları doyum üzerinde etkili olan bir psikolojik durumdur. Kıskançlık, bireylerin çevresiyle (eşleriyle, kardeşleriyle, arkadaşlarıyla vs.) iletişim kurma biçim ve yaklaşımlarını etkileyen bir duygudur. Kıskançlık kavramı ile ilgili birbiriyle benzeşse de, değişik kuramların tesiriyle farklı tanımlar yapılmıştır. H. Andaç Demirtaş, doktora çalışmasında, bu tanımlardan bazılarını şöyle sıralar:[27]

Klinik, sosyal ve endüstriyel psikoloji alanlarında uzman olan Amerikalı araştırmacı Ayala Malach Pines'e göre kıskançlık, "*Önemsenen bir ilişkinin yitirilmesine ya da bozulmasına yol açabilecek bir tehlikenin varlığına ilişkin bir algı sonucunda verilen karmaşık bir tepkidir.*" Buunk ve Bringle ise kıskançlığı, "*Bireyin süregelen ya da daha önceden var olan bir ilişkisindeki eşiyle üçüncü bir kişinin ilişkisinden kaynaklanan, hoş olmayan duygusal tepkidir.*" şeklinde tanımlar. Kıskançlığın birey davranışları üzerindeki etkisi üzerinde duran psikolog White, kıskançlığı,

> "*Bireyin birlikte olduğu kişiyle düşlenen ya da gerçekten var olan bir rakip arasındaki gerçek ya da olası bir ilişki nedeniyle algılanan, ilişkinin varlığına ya da niteliğine ve/veya bireyin kendisine saygısına yönelik tehditlere eşlik eden duygu, düşünce ve davranışlar bütünüdür.*"

ifadeleri ile değerlendirir. DeSteno ve Salovey'e göre ise kıskançlık,

---

[25] Yılmaz Özakpınar, *Psikolojinin Kavramsal Yapısı*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2000, s. 53.
[26] Nurettin Topçu, *Psikoloji*, Dergâh Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2012, s. 24.
[27] H. Andaç Demirtaş, *Yakın İlişkilerde Kıskançlık (Bireysel, İlişkisel ve Durumsal Değişkenler)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004. Kıskançlık ile ilgili tanım ve kuramlar için büyük ölçüde bu çalışmadan yararlanılmıştır.

> "*Değer verilen biriyle kurulmuş olan ilişkinin gerçekten bozulması ya da tehlikeye girmesiyle artan öfke, mutsuzluk ve korku duygularıyla kendini gösteren sapkın bir durum.*"

iken Buunk, Angleitner, Oubaid ve Buss'a göre kıskançlık, "*Bir ilişkiyi korumak veya sürdürmek amacıyla verilen korku temelli bir tepkidir.*"[28]

Kıskançlık, romantik ilişkilerdeki en önemli mutsuzluk kaynaklarından birisidir. Boşanma, şiddet ve sevilen kişinin öldürülmesi durumlarında da temel sebeplerden biri olarak ortaya çıkmaktadır.[29] "*Romantik bir ilişkinin doğasına yönelik olarak algılanan bir tehdide gösterilen reaksiyon*" diye tanımlanabilecek bu duruma da romantik kıskançlık diyebiliriz. Başka bir tanımla, bireyin ilişkisinin üçüncü bir kişi yani rakip tarafından tehdit edilmesi algısıyla ortaya çıkan duygusal, davranışsal ve bilişsel tepkilere romantik kıskançlık denebilir.[30]

Birey, kıskançlık duygusunu yaşamaya başladığında ilişkisini test eder ve ilişkisi ile ilgili değerlendirmeler yapar. Eğer kıskançlığında haklı olduğu sonucuna varır ve bunun yanında ilişkinin kendisine sunduğu ödüllerde sıkıntı oluşursa öç alma ve cezalandırma yöntemine başvurur.[31]

Kıskançlık ve hasette üçlü bir durum ortaya çıkar. Nesne, özne ve kıskanılan/haset duyulan kişi bu durumlardır. Kıskançlık, çoğu zaman birey ile eş arasındaki ilişkiyi yarıda kesen bir rakip sonucunda oluşur. Bunun sonucunda da bireyde kızgınlık oluşur. Ancak bazı durumlarda da bu rakibe karşı bireyde bir büyülenme olur. Rakibinin kendisinden daha iyi özelliklere sahip olduğunu düşünür. Bazı bireyler ise sürekli farklı farklı bir rakiplerle karşılaşır ve bu nedenle de sürekli acı çekerler. Bu tarz bireyler için "kıskanç bir mizaç" tanımlaması yapılabilir.[32]

Kıskançlık bireyi huzursuz ettiği için ve can yakıcı olduğundan başka duygulara benzemez. Kıskançlığı bireyin kimliği ve benlik algısı tetiklemektedir. Basit ve ilgisiz olaylar sonucunda da kıskançlık tetiklenebilir. Birey, kolayca kıskanmaya eğilimli ise ya da kıskançlık hastalık düzeyine ulaşmışsa kıskançlık duygusunun peşine takılır ve dünya

---

[28] Demirtaş, *Yakın İlişkilerde Kıskançlık (Bireysel, İlişkisel ve Durumsal Değişkenler)*, s. 3.
[29] Houser, *Evli Bireylerin Sahip Oldukları İletişim Çatışması Türü, Romantik Kıskançlık ve Duygusal Zekâ Düzeylerinin Evlilik Doyumları Üzerine Etkisi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009, s. 3.
[30] Houser, *a.g.t.*, s. 69.
[31] Houser, *a.g.t.*, s. 76.
[32] Rene Girard, *Romantik Yalan ve Romansal Hakikat Edebi Yapıda Ben ve Öteki*, Metis Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2013, s. 31.

ile bağını koparır. Birey için artık kıskançlık duygusu, tek düşüneceği durum olarak karşısına çıkar.[33]

Tüm bu tanımlamalardan anlaşılacağı üzere kıskançlıkta, yaşanan bir ilişkiyi kaybetme durumu veya ihtimali vardır. Kişinin kaybetmek istemediği bir birlikteliği tehdit eden gerçek veya hayalî bir rakip/düşman ortaya çıkmıştır. Kıskançlık ise, ilişkiyi kaybetmek durumunda olan kişinin verdiği korkuya dayalı tepkidir. Bu tepki, kıskançlık tepkisini ortaya koyan kişinin duygusal durumuna göre değişkenlik gösterir. Kıskançlık, çoğu insan için son derece acı verici, çılgınca bir duygudur.

1.2. KISKANÇLIK VE HASET ARASINDAKİ FARK

Kıskançlık, yakın ilişkiyi tehditlere karşı korumak amacıyla verilen bir tepkidir. Haset ise, kişinin diğerlerinin sahip olduklarına sahip olmayı istemesi ile ilgilidir. Diğer insanların sahip oldukları nitelik, başarı ve maddî olanakları kendininkilerle karşılaştırır ve sonuçta da çekememe boyutuna varan bir duygu durumuna varır.

Pines ve Aronson'a göre kıskançlık, değer verilen bir ilişki tehlikeye girdiğinde yaşanan bir duygudur. Algılanan tehlikelere verilen koruma amaçlı bir tepki olması nedeniyle kıskançlık, hasetten ayrılır. Haset, bireyin sahip olmadığı bir şeyi istemesi durumudur. Kıskançlıkla haset arasındaki temel fark, kıskançlığın hasette olduğu gibi iki kişiyi değil üç kişiyi içeren bir durum olmasıdır.[34]

Bireyin düşük benlik algısı, genellikle mutsuzluk, suçluluk ve kıskançlık duygularıyla birliktedir ve ilişkilidir. Haset, başkasının üzüntüsüne sevinme neticesinde kendisini gösterebilir. Bireyin daha alt toplumsal statüde yer alması, kendisinden üst konumdakine haset duymasına ve bunun sonucunda da o kişinin üzüntüsüne sevinmeyle refleks göstermesine neden olabilir. Haset, sosyal konumla bağlantılı bir duygudur. Kişinin konum olarak kendisini düşük gördüğü durumlarda karşısındaki rakibine haset göstermesi ortaya çıkabilir. Birey, arzulayıp da sahip olamadığı şeye başkasının sahip olmasına hazımsızlık göstermekte ve bu durum kişiyi kıskançlığa ya da hasede itmektedir. [35]

---

[33] Marcianne Blevis, *Kıskançlık*, Sel Yayınları, İstanbul 2010, s. 8.
[34] Demirtaş, *Yakın İlişkilerde Kıskançlık (Bireysel, İlişkisel ve Durumsal Değişkenler)*, s. 4-5.
[35] Gamze Torun, *Sosyal Kimliğin Kıskançlık Ve Başkasının Üzüntüsüne Sevinme Üzerindeki Etkileri,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2012, s. 16-17.

Haset ve kıskançlık, sosyal ilişki kıskançlığı ve sosyal karşılaştırma kıskançlığı olarak da ifade edilmektedir. Haset ve kıskançlık arasında tam bir ayrım yapılması mümkün gözükmezse bile bu iki kavram arasındaki farkları tespit de çok önemlidir.

Sosyal ilişki kıskançlığı, Salovey ve Rodin'e göre, iki kişi arasındaki süregelen ilişkinin üçüncü kişinin devreye girmesi ile bozulma ihtimali üzerine devre dışı kalma ihtimali olan kişinin korkusuyla ortaya çıkan durumdur. Ayrıca, iki kişi/nesne arasındaki önceden kurulmuş ilişkide, 3. kişinin iki kişiden rakibi olanı devre dışı bırakıp onun yerine geçme çabasıdır, iki kişi arasındaki ilişkiyi bozma çabasıdır. Bu "haset" durumuna, günlük hayatta da çoğu kez "kıskançlık" adı verilmektedir. Salovey ve Rodin'e göre, hem kıskançlıkta hem de hasette yaşanan duygular benzerdir. Her ikisinde de çoğunlukla, öfke, üzüntü, mutsuzluk ve kaygı içeren duygular belirginlik kazanır. Ancak kıskançlık, daha yoğun bir duygudur. Spielman'a göre hasette diğer bireyin sahip olduğunu elde etme arzusu varken, kıskançlıkta elde edileni başkasına kaptırma endişesi hâkimdir. Parrot ve Smith 1987'de gerçekleştirdikleri deneysel bir çalışma sonucunda, kıskançlığın daha çok yalnızlık, aldatılmışlık, korku, belirsizlik ve kuşku duygularıyla birlikte görüldüğü; hasette ise, suçluluk, utanç, özlem, inkâr ve aşağılık duygularının eşlik ettiği belirlenmiştir.[36]

Bu bölümdeki aktarımlarımızdan da anlaşılacağı üzere günlük yaşamda aynı anlamda kullanılan 'kıskançlık' ile 'haset' arasında yaşanan duygular benzer olsa da yoğunluk olarak 'kıskançlık' duygusunun öne çıktığı görülmektedir. Kıskançlıkta elde edileni koruma duygusu hâkimken, hasette başka birinin sahip olduğunu ele geçirme çabası söz konusudur. Öfke, üzüntü, mutsuzluk ve kaygı her iki durumun da ortak özellikleridir.

Araştırmacılardan bazıları, hasetin hiçbir zaman olumlu yönü bulunamayacağı fikrindedirler. Ancak kötü niyet içermeyen kıskançlık duygusunun bireyin ilişkisini geliştirme ve sürdürme yönünde motive edici bir yönünün olduğunu belirtirler.[37]

Kıskançlık, birbirini takip eden olayların oluşturduğu halkaya benzetilebilir. Öncelikle birey, kişiliğine ve ilişkisinde kendisine sunulan ödüllerde bir değişiklik olup olmadığına bakar. Daha sonra da, bu tehdidi fark ettiğini gösteren olumsuz duygusal cevaplar verir. En sonunda da, kendi kişiliğine ve ilişkisine yönelik olan tehditle başa çıkmaya çalışır.

---

[36] Demirtaş, *a.g.t.*, s. 5-7.
[37] Gamze Torun, *Sosyal Kimliğin Kıskançlık Ve Başkasının Üzüntüsüne Sevinme Üzerindeki Etkileri*, s. 17.

Haset, sevgi ve şükran duygularını baltalayan yıkıcı bir duygudur. Arzulanan bir şeyin başkasına ait olduğunu ve ona haz verdiğini fark ederek kızgınlık duyma neticesinde haset ortaya çıkar. Bu kızgınlık sonucunda da birey, haset duyduğu kişiden o şeyi çekip almaya, bozmaya, kirletmeye çalışır.[38]

Bir kıskançlık durumunun değerlendirilmesinde farklı kişilerde aynı sonuçlarla karşılaşmak mümkün olmaz. Çünkü kıskançlığı etkileyen pek çok faktör vardır. Kıskanan ve kıskanılanın ortaya çıkan kıskançlıktan etkilenme düzeyleri, kıskançlığın birey ve eş arasındaki ilişkide ortaya çıkardığı problemler, toplumdaki ve bireydeki kıskançlık algısı, şiddet eylemi ya da şiddet tehlikesi, eşin gösterilen kıskançlığa yönelik tepkisi, ilişkinin kalitesi ve ilişkideki her bir kişinin sahip olduğu geçmiş nedeniyle kıskançlık farklı durumlarda farklı sonuçlar verebilmektedir.

Kıskançlığın sıklık derecesi ve olumsuz şekilde sürekli devam etmesi de bireyin geçmişteki durumlarından kaynaklanabilir. Çünkü eşine karşı geçmişte güvenini yitiren bir birey, artık daha kolay kıskançlık duygusu yaşayabilecektir. Bireyin yaşadığı bu stres, kendisine olan saygısı ve güvenlik hissini tehdit eden olaylar, kıskançlık mekanizmasını çok daha kolay harekete geçirebilecektir.[39]

Sonuç olarak, kıskançlıkta (sosyal ilişki kıskançlığı) elde olanı kaybetme durumu/tehlikesi oluştuğundan yalnızlık, aldatılmışlık, korku, belirsizlik ve kuşku gibi sonuçlar ortaya çıkar. Bu duygu durumları ise birer koruma içgüdüsüdür. Hasette ise (sosyal karşılaştırma kıskançlığı) başkasının sahip olduğunu ele geçirme çabası/arzusu olduğu için suçluluk, utanç, özlem, inkâr ve aşağılık duyguları ortaya çıkar.

1.3. KISKANÇLIK KAVRAMINA KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Kıskançlığın tanımlamalarının ve kıskançlık ile haset arasındaki farkın tespit edilmesinin ardından da kıskançlık kavramına kuramsal yaklaşımlar üzerinde durmak gerekecektir. Çünkü Tanzimat romanlarındaki kıskançlık temasını incelerken bunları kuramların bakış açılarına göre tespit etmek, bu bakış açılarına uyan kıskançlık durumlarını incelemek gerekecektir.

---

[38] Melanie Klein, *Haset ve Şükran*, Metis Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2014, s. 23.
[39] Houser, *Evli Bireylerin Sahip Oldukları İletişim Çatışması Türü, Romantik Kıskançlık ve Duygusal Zekâ Düzeylerinin Evlilik Doyumları Üzerine Etkisi*, s. 71-74.

Kıskançlık her birey için aynı olmadığı gibi, değişik toplumlarda da çok çeşitli kıskançlık algıları oluşmakta; kıskançlığa çok farklı anlamlar yüklenebilmektedir. Bunun sonucunda da, yukarıda da gördüğümüz gibi, kıskançlıkla ilgili çok farklı tanımlamalar yapılmaktadır. Kıskançlığın farklı kişilerde farklı algılar oluşturması, ölçme konusunda kimi zorluklar ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca, kıskançlık konusunda bireylerin ve toplumların farklı algılara sahip olması, kuramsal yaklaşımlar arasında da farklılıklar oluşmasına zemin hazırlamıştır.[40]

Kıskançlık, her durum için kötü olarak kabul edilmez. Çünkü kıskançlık, yerinde ve doğru devreye girdiğinde, çok olumlu sonuçlar vermektedir. Ancak, sadece bencillikle birlikte ortaya çıktığında sonuçları çok olumsuz olabilmektedir. Çiftlerle yapılan çalışmalar da kıskançlığın bazen olumlu ve arzu edilir bir duygu olabildiğini göstermektedir. Yani kıskançlığın zaman zaman, iletişimi arttıran ve bireylerin hislerini güçlendiren bir görev üstlendiği söylenebilir.[41]

1.3.1. FREUD'A GÖRE KISKANÇLIK

Psikoloji ve psikanaliz üzerine ciddi çalışmalar yapmış olan Avusturyalı nörolog Sigmund Freud (1856-1939), normal kıskançlığın köklerini erken çocukluk travmalarında aramakta; yansıtılmış kıskançlığı nevrotik savunma mekanizmalarının ürünü olarak değerlendirmekte ve sanrısal kıskançlığın köklerinin ise paranoid psikozda yattığını ileri sürmektedir. Ayrıca kıskançlığın, kaçınılmaz olduğuna ve herkeste yaşandığına göre, üzüntü gibi, 'normal' olarak ele alınabilecek duygu durumlarından biri olduğunu belirtir. Çünkü kıskançlıkta ilişkiyi koruma dürtüsü vardır. Burada da bireyde kaygı ortaya çıkmaktadır. Kaygı, duygusal bir durumdur. Haz ve hazsızlık duyguları bu durumu etkilemektedir.[42] Birey, ilişkisinin tehlikeye gireceğinden kaygı duyarsa kıskançlıkla tepki vermektedir.

Freud'a göre eğer bir birey kıskançlık yaşamadığını iddia ederse, bu durum şiddetli bir bastırmayla açıklanabilir ve sonuç olarak da böyle bir bireyin kıskançlığı, büyük bölümüyle bilinçaltında yaşadığı söylenebilir. "*Bir birey, önem verdiği bir ilişki tehlikeye girdiğinde kıskançlık yaşamıyorsa ortada bir sorun vardır*" diyen Freud'dan etkilenen Pinta, başka herhangi bir birey için açıkça kıskançlığa yol açacak bir durumu

[40] Houser, *Evli Bireylerin Sahip Oldukları İletişim Çatışması Türü, Romantik Kıskançlık Ve Duygusal Zekâ Düzeylerinin Evlilik Doyumları Üzerine Etkisi*, s. 80.
[41] Houser, *a.g.t.*, s. 68.
[42] Sigmund Freud, *Psikanaliz Üzerine*, Say Yayınları, 17. Baskı, İstanbul 2013, s. 111.

algılayamama ya da ayırt edememe anlamına gelen "*psikolojik körlüğe*" (psychological scotoma) benzer duruma "*patolojik hoşgörü*" (pathological tolerance) adını verir. Kıskançlığı, bilinç dışı süreçler yönetmektedir. Her birey, bilinçaltında, farkında olmadığı birçok dürtü, istek, korku ve travmatik anı barındırır.[43]

Birey, bilinçaltında çok hoşlandığı bir şeyi (kişi, nesne ya da yaşantıyı), bilinç düzeyinde 'iğrenme'yle karşılayabilir, bilinçaltında nefret ettiği birini de bilinç düzeyinde çok sevebilir. Duygusal kıskançlıkta, üçüncü bir kişinin ilişkiye yönelik tehdidi söz konusudur. Ancak bu kıskançlığın yaşanış şekli ve yansıtılması ise bireyin kişilik özelliği, ilişkinin durumu ve toplumun kültürü ile ilişkilidir.[44]

Freud'a göre kıskançlığın kaynakları şöyle özetlenebilir:

a. Âşık olduğumuz birini kaybetme düşüncesinin verdiği üzüntü

b. İstediğimiz şeye sahip olamayacağımız gerçeğine ilişkin acı farkındalık

c. Başarılı rakiplere duyulan haset duyguları

d. Kaybımızdan kendimizi sorumlu tutmamıza neden olan özeleştiri.

Elektra ve Oedipüs kompleksleri de, Freud'un kıskançlığa bakış açısında önemlidir. Çocuklar zamanlarının çoğunu aile üyeleri ile geçirirler. Bu nedenle de aşk ve özdeşleşme nesneleri ilk olarak aile bireylerinden biri olur. Bu genellikle, erkekler için anneleri, kızlar için ise babaları olur. Bu duygulara erişen çocuk, ailedeki karşı cinsi rakip olarak görmeye ve onu kıskanmaya başlar. Karşıt cinsten ana babayla girişilen bu rekabet, kızlarda Elektra, erkeklerde ise Oedipüs kompleksinin temelidir.

Her ikisinin de çok zorlu rakipleri vardır: kızlar için anneleri, erkekler içinse babaları. Erkekler babalarının öfkesinden kurtulmak için, babası gibi bir adam olma yoluna giderler, yani babalarıyla özdeşleşirler. Kızlar, annelerinin durumuna imrenirler ve ancak anneleriyle özdeşleşerek bunun üstesinden gelirler.

Sonuç olarak, Freud'a göre, üç tür kıskançlık vardır:

a. Yarışmacı (competitive) ya da normal

b. Yansıtılmış (projected)

---

[43] Demirtaş, *Yakın İlişkilerde Kıskançlık (Bireysel, İlişkisel ve Durumsal Değişkenler)*, s. 8-9.
[44] Aslı Alpay, *Yakın İlişkilerde Bağışlama: Bağışlamanın; Bağlanma, Benlik Saygısı, Empati ve Kıskançlık Değişkenleri Yönünden İncelenmesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009, s. 52.

c. Sanrısal (delusional)

Yarışmacı kıskançlık; bireyin sevdiği bir şeyi bir rakibe kaptırdığı ya da kaptıracağı düşüncesiyle çektiği acıdır. Rakibe duyulan haset ve sevilen kişiyi yitirmekten dolayı kendini eleştirme ve suçluluk duygularının bir karışımıdır.

Yansıtılmış kıskançlık; bastırılmış aldatma dürtülerinden ya da gerçek bir aldatmadan kaynaklanır. Aldatan ya da başka bir kadını/erkeği arzulayan, ancak bu durumu eyleme geçiremeyen bir kadın/erkek, bunu eşine yansıtır, onu kendi yapmak istediği ya da yaptığı şeyleri yapmakla suçlar ve kıskançlık davranışları gösterir.

Yansıtılmış kıskançlıkta, aldatan insan karşı cinsin de kendinden daha iyi ve günahsız olmadığını düşünerek kendini aklar. Bu, Freud'a göre bir miktar 'Sanrısal' kıskançlığa benzese de hasta terapiye cevap vererek kendi bastırılmış duygularından dolayı eşini suçladığını ayırt edebildiği için 'sanırsal' kıskançlıktan ayrılır.

Sanrısal kıskançlık ise bir tür paranoyadır. Freud'a göre, kökeninde yine aldatmaya yönelik bastırılmış duygular vardır. Ancak burada kıskançlık nesnesi, kıskanç bireyin hemcinsidir. Birey, eşini hemcinsi olan rakipten hoşlanmakla suçlar.[45]

Freud'un psikanalizle ilgili görüşleri edebî metinlerin tahlilinde sıkça kullanılır. Roman karakterlerinin ruh hâllerinin tahlilinde onun görüşlerine başvurulduğu gibi, romanda kullanılan kimi anlatım tekniklerinde de onun etkisinden söz edilebilir. Sözgelimi İsmet Emre, "Yeni Türk Edebiyatının Psikoloji Kaynakları"[46] adlı makalesinde Freud'un romanda bilinç akışı tekniğinin doğmasında öncü isim olarak kabul edilmesiyle ilgili şunları söylemektedir:

> "*Özellikle, 20. yüzyıl romanına doğrudan katkı sunan kaynaklardan biri kuşkusuz derin psikolojinin de vazgeçilmez ismi olan Sigmund Freud'dur. Bilinç dışının keşfi ve bütün yapıp ettiklerimizin çıkış noktasının "id" adı verilen bir nokta kaynaklı olduğu fikri sonraki yıllarda Virginia Woolf metinlerinde yer alan "bilinç akışı tekniği"nin doğmasına yol açması kadar id-ego-süper ego kavramlarının sadece edebî metin oluşumlarına değil edebî metin çözümlemelerine de yaradığı su götürmez bir gerçektir.*"[47]

[45] Demirtaş, *Yakın İlişkilerde Kıskançlık (Bireysel, İlişkisel ve Durumsal Değişkenler)*, s. 11-14.
[46] İsmet Emre, "Yeni Türk Edebiyatının Psikoloji Kaynakları", *Turkish Studies*, Volume 4 /1-I, Winter 2009, s. 319-355.
[47] İsmet Emre, *a.g.m.*, s. 323.

1.3.2. SULLİVAN'A GÖRE KISKANÇLIK

Psikanalitik tedaviyi ağır ruhsal bozukluklara ilk uygulayan araştırmacı Harry Stack Sullivan (1892-1949), kıskançlığa neden olarak aşağılık duygusunu ve bunun sonuncunda da âşık olamama durumunu gösterir.

Sullivan, kıskançlık konusuna girerken öncelikle 'kıskançlık' ve 'haset' arasındaki farkı açıklamıştır. Ona göre 'haset', başkasına ait olan bir şeye göz koymaktır. Haset de kıskançlık da, 'yetersizlik' duygularıyla yeşerir. Ancak kıskançlık, yukarıda da vurgulandığı üzere, üç kişi arasında olurken haset iki kişi arasındadır. Yetersizlik duyguları bireyi yakın ilişki kurmaktan alıkoymaya başladığı zaman kıskançlık kendini gösterir.

Kıskançlık, bu duyguyu yaşayan birey açısından hoş olmayan bir durumdur. Kıskançlığı yaşayan birey, derin yetersizlik duyguları yanında sanki kendine acımaktadır. Her türlü yakın ilişkisinin, kendinden daha iyi bir kişi nedeniyle sona ereceğine inanmaktadır. Ayrıca Sullivan, olgun bireylerin diğerlerine göre daha az kıskanç olduklarını savunmaktadır. Çünkü olgun bireyler, aynı anda birden fazla yakın ilişkiyi sürdürmenin zorluğunun bilincindedirler.[48]

1.3.3. MEAD'E GÖRE KISKANÇLIK

Amerikalı insan bilimci Margaret Mead (1901-1978), kıskançlığın, kültürel ya da bireysel kaynaklı güvensizlik ve yetersizlik duygularından kaynaklandığını ileri sürmektedir. Mead'a göre kıskançlığın kökeninde, kendine saygıyı tehdit eden bir tehlikeye verilen tepki yatar. Bu nedenle de kıskançlık normal değil, talihsiz bir duygudur.

Burada önemli olan, eşinin bireye sadakati değil bireyin kendisine olan saygısıdır. Eskimolarda erkek, kendine gelen misafire eşini sunar ve bu gelenek yerine gelmezse huzursuz olur kendine olan saygının yaralanmasına neden olur. Eşini paylaşmak onu kıskandırmaz. Çok eşli toplumda ise kadın, eşinin ikinci üçüncü eşleriyle de evlenmesini ister. Çünkü bu, onun toplumdaki prestijini arttıracaktır. Burada erkeğin çok eşliliğe yönelmesi kadını kıskandırmaz; hatta kendine saygısının yükselmesine neden olur. Ayrıca, kadınlar, korunma duygusuna erkeklerden daha fazla sahip oldukları için erkeklere göre daha kıskanç oldukları görülür.[49]

---

[48] Demirtaş, *Yakın İlişkilerde Kıskançlık (Bireysel, İlişkisel ve Durumsal Değişkenler)*, s. 17-19.
[49] Demirtaş, *a.g.t.*, s. 19.

1.3.4. BİLİŞSEL-OLGUSAL KURAM VE KISKANÇLIK

Bilişsel olgusal kuram, kıskançlığın ilişkiye yönelttiği tehditler karşısında bireyin verdiği duygusal, bilişsel ve davranışsal tepkiler açısından hareket etmiştir. Birey, öncelikle ilişkisine yönelik tehdidin ciddiliği ve gerçekliğini değerlendirdiği bir birincil süreç yaşar. Daha sonra da birey, ikincil değerlendirmeye geçer ve rekabet edilen kişiyle kendini kıyaslar, alternatif çözüm yolları arar, muhtemel kayıplarını değerlendirir ve kıskançlıkla baş etmeye çalışır.[50]

White, kıskançlığı tetikleyen temel etmenin bireyin eşini bir rakibe kaptırması (ya da öyle olacağına inanması) olduğunu ileri sürmektedir. Bu nedenle kuram, kıskançlığa uyarlandığında bireyin (B), eşinin (E) ve rakibinin (R) oluşturduğu bir üçgen (B-E-R) üçgeni ortaya çıkmaktadır.

Bu üçgende, birey eşini elinden almaya çalışan bir rakiple karşı karşıyadır. B-E-R üçgeninde, birey öncelikle birincil değerlendirme yapar. Bu durumun ilişkisiz mi, olumlu/ılımlı mı yoksa srtes verici mi olacağına karar verir. Bu birincil değerlendirmede rakibin eşini elde etme olasılığı, bireyin eşine yönelik duyguları, bireyin değer yargıları ve kıskançlık özelliği önemli etkenlerdir.

Eğer birincil değerlendirmeden ‘stres verici’ sonucu çıktıysa birey, ikincil değerlendirmeye geçer ve kıskançlık başlar.

İkincil değerlendirmeye geçen ve kıskançlık duymaya başlayan birey, eşe rakipten daha fazla ödül sunmaya gayret gösterecektir. Burada birey, kendisi ile rakibini birçok özellik bakımından kıyaslayacak, eşin rakibe yönelmesini, onun doyumsuzluğuna bağlayacak ve eşi ile kendisi arasındaki ilişkiyi iyileştirme, iletişim kurma ve akılcı tartışmaya başvurma gibi başetme yollarını deneyebilecektir. Bunun sonucunda kendisini rakipten daha ödüllendirici görürse bir tehlike algılamayacaktır. Ama aksini düşünürse de birey, kendisini rakibin ciddi tehdidi altında hissedecektir.

İkincil değerlendirmede birey, bazen cezalandırma yöntemine de başvurabilir. Bu cezalandırma cinsel, fiziksel, manevî vb yollarla olabilir. Birey, cezalandırma yöntemini bazen de rakibe yöneltebilir. Bu yöntem sonucunda da birey, başarılı olursa rahatlayacak,

---

[50] Houser, *Evli Bireylerin Sahip Oldukları İletişim Çatışması Türü, Romantik Kıskançlık ve Duygusal Zekâ Düzeylerinin Evlilik Doyumları Üzerine Etkisi*, s. 81.

ancak başarısız olursa kendisini ödül sunma stratejisinde olduğu gibi ciddi tehdit altıda hissedecektir.

İkincil değerlendirmede bireyin kullandığı yöntemlerden biri de eşini elinde tutmak için eşi üzerinde ahlaksal ve yasal gücü varsa bunları kullanmak istemesi olacaktır. Başarılı olursa rahatlayacak, aksi hâlde ise büyük bir sıkıntı altına girecektir.

İkincil değerlendirmede ilişkisel olmayan stratejiler de kullanılabilir. Burada birey, ilişkiyi korumak yerine stresi azaltacak biçimde sürdürmek yoluna da başvurabilir. Bu stratejiler işine yararsa birey, eşi olmadan da yaşamını sürdürebileceği sonucuna varır, böylece tehdit algısı ve stres gittikçe ortadan kalkar. Ancak birey, eşi olmadan yaşamını sürdüremeyeceğini düşünürse stresi daha da artacaktır.

İkincil değerlendirmeler sonucunda her şey yoluna girerse birey için soruna öyle ya da böyle çözüm bulunmuştur. Ancak çözüm çabaları başarısız olursa ve eşini rakibine kaptırırsa birey yeni bir değerlendirme yapacak ve kendisine yeni bir eş bulacaktır. [51]

[51] Demirtaş, *Yakın İlişkilerde Kıskançlık (Bireysel, İlişkisel ve Durumsal Değişkenler)*, s. 27-35.

II. BÖLÜM

TANZİMAT ROMANLARINDA KISKANÇ KADINLAR

2.1. KADININ EŞİNİ KISKANMASI

Kadının eşini kıskanmasını anlatan olaylar dört farklı romanda karşımıza çıkmaktadır. Bunlar; Nabizâde Nazım'ın *Zehra* romanında kadın kahraman Zehra'nın Sırrı Cemal'den eşi Subhî'yi kıskanması, Ahmet Mithat Efendi'nin *Arnavutlar Solyotlar* romanında Solyot kavmi kadınlarının eşlerini şiddetle kıskanmaları, Mizancı Murad'ın *Turfanda mı Yoksa Turfa mı* romanında Salih Efendi'nin ilk eşinin çocuklarının baskısıyla ikinci hanımı kıskanması ve son olarak da Ahmet Mithat Efendi'nin *Felâtun Bey ile Râkım Efendi* romanında Râkım Efendi'nin cariyesi Cânan'ın efendisini İngiliz kızlarından kıskanması olarak bu bölümde sıralanmaktadır.

Nabizâde Nâzım'ın *Zehra*[52] romanı, kıskançlık duygusunu merkeze alan bir psikolojik romandır.[53] *Zehra* romanının psikolojik olarak nitelendirilmesini birçok edebiyatçı, kadın kahraman Zehra'nın kıskançlığı olarak gösterir.[54] Kıskançlık duygusu, eserin başından itibaren sürekli belirgindir, ancak romanın sonuna yaklaşıldıkça kıskançlık duygusu şiddetlenir.[55] Zehra'nın kıskançlığı yaratılıştan gelmektedir. Çocukluğundan başlayarak sürekli kıskançlık duygularıyla yaşamıştır. Kardeşi Bedri doğduğunda bu kıskançlığı cinayet işlemeye kadar neredeyse varır. Kardeşini boğmak ve kafasını ezmek cüretini gösterir ancak öldüremez. Romanda Zehra'nın bu durumu şöyle anlatılır:

> "*Zehra, çocukluğundan beri gayet kıskanç idi. Hele kendisinden iki sene sonra doğan Bedri'yi o derece kıskanırdı ki birkaç kereler çocuğu âdeta boğmak, kafasını ezmek gibi vahşetlere kadar cür'eti götürmüştü.*" (s. 12).

Bilişsel-olgusal kuramın kıskançlığı değerlendirirken oluşturduğu B-E-R üçgeni, bu romanda Zehra (Birey) – Subhî (Eş) - Sırrı Cemal (Rakip) arasında oluşmuştur. Zehra ile babası Tacir Şevket Efendi'nin yanında çalışan Subhî, birbirlerine âşık olarak evlenirler. Ancak, "*Zehra, çocukluğundan beri gayet kıskanç[tır.]*" (s. 12). Evlenince "*bir hayli zamandan beri sükûnet bulmuş zannolunan kıskançlığı*" (s. 33) kocası zannettiği birini

---

[52] Nabizâde Nâzım, *Zehra*, Akçağ Yayınları, 5. Baskı, Ankara 2010. (Romandan yapılacak olan alıntılarda bu baskı kullanılacaktır.)
[53] İsmail Çetişli, "Kıskançlığın Romanı Zehra", s. 16.
[54] İsmet Emre, "Yeni Türk Edebiyatının Psikoloji Kaynakları", s. 56.
[55] Ramazan Gülendam, "Kıskançlık Temasını İşleyen Birkaç Roman Hakkında", s. 311.

başka kadınla görmesiyle "*birden […] parlayıver[ir.]*" (s. 33). Her ne kadar o erkeğin kendi kocasının olmadığını görmüş olsa da "*indinde kıskanç bir kadın için ezvâk-ı hayâtiyeden istifade-i sahiha muhâlâttan ma'dûd*" (s. 34) olduğundan "*[z]avallı kadın için hayatın hiçbir lezzeti kalma[z][…] Subhî her zaman bîçâre kadını gözleri kızarmış olduğu hâlde vürûduna manzar bulur.*" (s. 35). Henüz kocasını kıskanması için ortada geçerli hiçbir sebep yokken bu kadar kıskançlık krizlerine giren Zehra'nın durumu ortadayken, "*eski kafada bir kadın*" (s. 37) olan Subhî'nin validesi Münire Hanım'ın eve "*hizmette - Nazikter'e* (Zehra'nın dadısı) *yardım etmek için- Sırrı Cemâl namında bir cariye*" (s. 37, ekleme bana ait, M.Y.) alır.

Artık Birey (Zehra) için Rakip (Sırrı Cemal) ortaya çıkmıştır. B-E-R üçgeninde, Zehra (B) öncelikle birincil değerlendirme yapar. Bu durumun ilişkisiz mi, olumlu mu/ılımlı mı yoksa stres verici mi olacağına karar vermesi gerekir. Zehra birey (B) olarak öncelikle birincil değerlendirmesi sonucunda Sırrı Cemal'in (R) stres verici olduğuna karar verir:

> "*Daha Sırrı Cemal görülmek üzere yalıya geldiği gün Zehra'nın yüreği hoplamıştı. Vâkıa kendisi de hüsn ü tenasübce Sırrı Cemal'den aşağı kalmazdı. Fakat kıskanç kadın infi'âlât-ı vicdaniyesi içinde Sırrı Cemal'i kendisinden kat kat güzel bularak hem hased hem kıskançlık damarları harekete gelmişti.*" (s. 38).

Daha sonra ikincil değerlendirmeye geçen Zehra, öncelikle Sırrı Cemal'i kontrol altında tutmaya karar verir. Dadısı Nazikter'e emir vererek ondan "*Sırrı Cemal'i bundan böyle nazar-ı teftiş altından kaçırmayacağı hakında da itâ-yı va'd eyle[r].*" (s. 52).

Ancak kontroller sonuç vermez:

> "*Subhî, Sırrı Cemal'e olan hissiyatını gittikçe bast ve tevsi etmekte[dir.] İstanbul'a iniş günlerini elinden geldiği kadar azaltmakta ve bu vesile ile Sırrı Cemal'e uzun müddet yakın bulunmaya çalışmakta[dır.]*" (s. 53); "*Subhî, Sırrı Cemal'e olan ibtilâsını âdeta izhâr e[der.]. İşte zavallı Zehra'yı canından bezdiren bu ilân-ı ibtilâ[dır]*" (s. 56).

Bu zorlu kontrol çabaları Zehra ve Nazikter'i daha çok strese sokar:

> "*Hem kendisi hem Nazikter, tecessüs-i leylî azapları içinde kıvranıp yatmakta idiler. Âdeta karakol gibi nöbet beklerlerdi. Fakat yine kör olasıca vesveseye galebe mümkün mü?*" (s. 58).

Sonuçta da Zehra'nın, kocası Subhî'nin Sırrı Cemal'e yakınlaşmaması için gösterdiği çabalar boşa gider:

> "*Zehra'nın, Nazikter'in tekayyüd ve tarassudları kendi ümidlerini yormaktan başka bir şeyine yaramamaktaydı. Beyhude üzülmekte idiler. Hâlbuki Subhî can attığına kavuşmuş idi.*" (s. 59).

Zehra, Subhî'nin, Sırrı Cemal'e ulaşmasını engelleyemeyince yeni bir karar vermeye çalışır: "*meydan-ı galebeyi hasm-ı câhidine zelîlâne terk mi etmeli idi? Yoksa son dereceye kadar mücadelede devam mı göstermeli idi?"* (s. 59). Sonunda da: *"ya devlet başa ya kuzgun leşe!*" (s. 59) şeklinde karar verir. Zehra bu kararı verirken Sırrı Cemal'in hamile olduğu anlaşılır: "*karnındaki vücud-ı bî-şeklin, kendisi için bir medâr-ı istinad olacağını hükmeylemişti. Artık kendisinde bir ikinci hanımlık hakkı görmekteydi.*" (s. 60).

Zehra, Sırrı Cemal'in Subhî'den hamile kaldığını öğrenince B-E-R üçgeninde B'nin R'yi cazalandırma yoluyla onu E'den uzak tutma isteğine uygun şekilde hareket eder:

> "(Zehra) *birçok kereler gönlünü yokladı, Subhî hakkındaki muhabbetinin hâla berdevam olduğunu hissediyordu; hâlbuki üçüncüyü* (Sırrı Cemal) *düşmanları sırasında saymaktaydı.*" (s. 62, ekleme bana ait, M.Y.).

Zehra, Sırrı Cemal ve karnındaki bebeği hakkında kararını verir:

> "*[B]u sefer ebeye başvurdu. Tevellüdü kendi saadetinin fenası olacak olan şu çocuğu ortadan kaldırmak çarelerini aramaktaydı. Fakat Sırrı Cemal bu gibi ahvâle vâkıf olduğu cihetle gözünü dört açmaktaydı.*" (s. 60).

Zehra, Sırrı Cemal'i, karnındaki bebeğe kastetmek suretiyle saf dışı bırakamayınca evde huzursuzluk iyice artar. Önce Nazikter evden kovulur (s. 61). Sonra da geçimsizlik artınca "*Makri köyünde, hemen istasyonun bir önü dibinde, beş odalı, kullanışlı bir ev*" (s. 64) tutan Subhî, Sırrı Cemal ile birlikte oraya taşınır.

Zehra bu sefer de, Sırrı Cemal'den kurtaramadığı kocası Subhî'yi cezalandırmaya karar verir. Kendisinden ayrılıp Sırrı Cemal'e giden Subhî'ye çok kızgındır:

> "*Zehra, kendisini şu iftiraka alıştırabildiyse de gerek Subhî'ye ve gerek Sırrı Cemal'e karşı olan hiss-i adâvet ve iştiyâkı, intikamı hükm ü kuvvetten düşmüş değil, belki kesb-i şiddet eylemişti. Âdeta Zehra bu hiss ve iştiyâk sayesinde yaşamaktaydı. Nefret ve intikam!*" (s. 75).

Zehra'nın Subhî'yi cezalandırmak isteme nedeni, ceza sonunda pişmanlık yaşayacağını umduğu Subhî'nin kendisine dönmesini sağlamak istemesidir: "*Zehra, Subhî'yi hâlâ seviyordu. Hâlâ seviyordu. İşte hakikat bundan ibaret. Nefret ve intikam arzuları hep bu muhabbetin mukteziyâtı idi.*" (s. 77).

Zehra, Subhî'yi Sırrı Cemal'in elinden geri almak için farklı bir cezalandırma yöntemi seçer. Planına göre, Subhî'yi nasıl Sırrı Cemal kendi elinden aldıysa Subhî'ye

musallat edeceği bir başka kadın da, onu Sırrı Cemal'in elinden alacak ve Subhî de kendisine geri dönecektir. Bu amaçla, Urani adlı bir kadını, Subhî'yi baştan çıkarması için tutar ve Urani hemen harekete geçer:

> "*Mağazada işler pek sıkışmış […] Tam bu meşguliyet arasında uşaklardan birisi gelip iki 'kokana'nın bey efendiyi görmek istediklerini haber verdi […] Oda kapısı açılınca içeri birisi ihtiyar, diğeri gayet genç iki kadın girdi […] Subhî, genç dilberi süzmekteydi […] daha ertesi günü […] Subhî, sebebini bilmediği hâlde müsahabeyi uzatmakta ve şu dilber-i rûmînin temaşasından zevk almaktaydı […] Ertesi günü yine Urani ve Marika çıkagelmezler mi? Bugün Urani'nin isim günü imiş de Subhî'yi davete gelmişler […] Subhî önce i'tizar etti. Evinin yalnızlığından bahsetti […] Bu kadar nâzik, bu kadar güzel bir "hatır" nasıl kırılır ya? […] Akşamı iple çekmekteydi. Bir kâğıda şu satırları yazdı:*
>
> *'Makri köyü. Subhî Beyin hanesine. Bu gece gelemeyeceğim ben, işim var. Merak etme. 5 Şubat ..Subhî'[…]*
>
> *Akşam […] Urani'nin odasını sorarak bulmuştu. Kapıya parmaklarının tersiyle vurdu. Kapı derhâl açılıverdi […]*
>
> *Urani, mükemmel bir işret takımı hazırlamıştı […] Tatlı tatlı sohbete başladılar… Subhî, böyle bir âlem-i ezvâkın tadını şimdiye kadar hiç tatmamıştı. Gaşyolup gitmekteydi. Ne Sırrı Cemal'i düşünüyordu. Ne Zehra'yı…*" (s. 82-87).

Eşi Subhî'yi rakibi Sırrı Cemal'den ayırmak için yeni bir rakip olarak Urani'yi oyuna dâhil eden Zehra, Sırrı Cemal'den intikamını almış olur. Ancak, kocasının kendisine dönmesini beklerken yanıldığını da fark eder. Çünkü Sırrı Cemal'i unutan Subhî, Zehra'ya dönmeyi de düşünmez ve Urani'ye oyuncak olur.

Subhî, Urani'nin evinde kaldığı ilk gece "*Sırrı Cemal, sabaha kadar ateşler içinde yan[ar]… Kesik kesik, karışık rüyalarla da muazzeb ol[ur]… Bu rüyaların hemen hepsi Subhî ile Zehra'yı âğuş be âğuş visâl olarak göstermekte[dir]…*" (s. 94). Sonraki günlerde de Subhî, Makri köyüne, Sırrı Cemal'in yanına, dönmez:

> "*Eyyam-ı iftirak on beşi geçtiği hâlde Subhî'den hâlâ bir eser yok […] Sırrı Cemal'in içini bir kurt yiyip durmaktaydı. Acaba Subhî, sahiden Hocapaşa'da mı idi? […] Sırrı Cemal de Zehra gibi intikam sevdasına düşmüştü. Çünkü o da Subhî'yi Zehra kadar sevmekteydi.*" (s. 98).

Sırrı Cemal, günlerdir gelmeyen Subhî'yi bulmak için Hocapaşa'ya Zehra'nın evine gider. Amacı Subhî'yi Zehra'nın elinden almaktır. Ancak onun orada olmadığını öğrenince ağlayarak oradan ayrılır. Bu sırada intikam ve cezalandırma ile Subhî'yi Sırrı Cemal'den geri almayı amaçlayan Zehra, "*işi yoluna koy[duğu]*" (s. 101) için mutludur:

> "*Oh, kahbe oh!... İşte o Subhî çapkını sana da yaramadı ya… sana da kalmadı ya!...*" (s. 101). "*Sırrı Cemal çıkıp gittikten sonra Zehra kahkalarla gülmeye başladı… İşte intikamın bir kısmını almıştı. Daha alacak pek çok intikamı vardı. Asıl intikamı Subhî'den alacaktı.*" (s. 101).

Bu hadisenin ardından Sırrı Cemal, Zehra ile ittifak kurmayı planlar (s. 103). Ayrıca Subhî'nin çalışanı Muhsin'e yaklaşarak Subhî'den intikam almayı düşünür ama bunu uygun bulmaz; sonra da Urani'ye Muhsin'i musallat etmek ister ama para yokluğundan bu plandan da vazgeçer (s. 104). Bu planları düşünürken Sırrı Cemal, dikkatsizliğinden dolayı karnındaki bebeğini düşürür:

> "*Bir de sancı musallat oldu. Sırrı Cemal'in hâlâ ehemmiyet verdiği yoktu. Lâkin bir gün, sarnıca kovayı saldırmış, ipi sağa sola salladıktan sonra çekmeye başlamıştı. Kova pek ağır gelmiş, Sırrı Cemal de bu sıklete mukabele için adelâtını tazyik etmede bulunmuş idi ki… Eyvahlar olsun!...*" (s. 105).

Subhî'nin ardından karnındaki bebeği de kaybeden Sırrı Cemal "*[â]deta bir kara sevdaya mübtelâ ol[ur].*" (s. 105) ve içine kapanır. Subhî'nin Muhsin ile gönderdiği paralar da bir süre sonra gelmemeye başlayınca aşçı da onu terk eder. Artık Sırrı Cemal'in sonu gelmiştir:

> "*Bir gün gazetelerin birisinde şu havadis okunmuştu:*
>
> *'Makri köyünde, istasyon civarında bir hânede Sırrı Cemal Hanım nâmında birisi kendisini hânenin sarnıcına atarak intihar etmiş olduğu işitilmiştir.'*
>
> *İşte, Zehra'nın intikamı bir bir alınmaktaydı…*" (s. 106).

Zehra'nın intikam planı sonucunda Sırrı Cemal devreden çıkar. Ancak Zehra'nın, Subhî için planı bitmemiştir:

> "*Subhî için Urani vâsıtasıyla hazırlamakta olduğu intikamı kâfi görememekte başlamıştı… Birkaç gündür zihninde bir büyük plân hazırlamakta idi: Muhsin, eve gelip gittikçe nazar-ı dikkatini celb etmişti. Muhsin'e varıp mağazayı ele geçirdiği takdirde Subhî'nin hem harabisini hem de kıskançlığını celb ve davet edeceğini hesablamaktaydı.*" (s. 123).

Zehra, Subhî'nin hem iflas etmesini hem de kendisini kıskanmasını planlar. Bu nedenle de Muhsin'le evlenir. Ancak bu evlilik Subhî'yi kıskandırmaz:

> "*Zehra, Muhsin'le teehhülünü bi'l-vâsıta Subhî'ye esmâ' ettiği hâlde ma'mülünün hilâfı olarak Subhî'de hiçbir teessür, hiçbir infiâl hâsıl olmadı… O, Urani'si ile zevk ve safaya dalmıştı.*" (s. 127).

Subhî'yi kıskandırmak konusunda başarısız olan Zehra, Subhî'nin iflası konusunda başarılı olmuştu:

> "*Urani'nin memnuniyetine nihayet yoktu. Fakat Subhî şu beş on gün içinde dört yüz lira sarf etmiş, irâdı da azalmıştı […] Elinde emlâk olarak Varakçı hanında iki oda kalmıştı. Bunları da bir kelepirciye iki yüz liraya kat'î firâğ etti. Bu para ile Eylül ibtidâlarına kadar kıt kanaat geçindiler […] Fakat Subhî'nin elinde avucunda bir şey kalmamış, Urani'nin sığıntısı suretinde yaşamaya başlamıştı.*" (s. 137).

Hedefine ulaşan Urani, bir süre sonra Subhî'yi evden atar (s. 136). Subhî, rezil bir şekilde şehirde yaşamaya başlar. Sonunda da Urani'yi yeni sevgilisiyle birlikte görünce kıskanır ve her ikisini de katleder (s. 156). Bu cinayeti Subhî'nin işlediği isbat edilemezse de polis, Subhî'yi sürgüne gönderir (s. 161).

Bilişsel-olgusal kuramın B-E-R üçgenine uygun şekilde Zehra (B), birincil değerlendirme sonunda stresli bulduğu Sırrı Cemal (R) karşısında ikincil değerlendirmeye geçmiştir. Eşi Subhî'yi (E) tekrar geri kazanmak için ikincil değerlendirme esnasında ödüllendirme, sosyal konumunu kullanma, ilgi göstermeme yollarını seçmemiş ve bizzat hem Subhî'yi (E) hem de Sırrı Cemal'i (R) Urani'yi Subhî'ye musallat ederek cezalandırma yolunu seçmiştir. İkincil değerlendirme sonunda da Zehra, amacına ulaşmıştır.

Bilişsel-olgusal kuramın B-E-R üçgeninde ikincil değerlendirmeler sonucunda her şey yoluna girerse birey (B) için soruna öyle ya da böyle çözüm bulunduğu görüşündedir. Ancak çözüm çabaları başarısız olursa bu yenilgiyle baş etmenin en iyi yolu birey yeni bir değerlendirme yapmak ve kendisine yeni bir eş bulmaktır.[56]

Zehra'nın yeniden değerlendirme süreci Muhsin ile evlenmesi değildir. Zehra, bu evliliği Subhî'den intikam almak için yapmıştır. Zehra'nın yeniden değerlendirme süreci, Subhî'nin Urani'yi öldürmesi ve ardından da Trablusgarb'a sürgün edilmesiyle başlar. Bu yeniden değerlendirme sürecinde Zehra'da büyük bir pişmanlık vardır:

> "*Zehra, bu vukûatı da Marika vâsıtasıyla aldı. Subhî'nin âkıbet-i ahvâli kendi arzusuna hiç muvâfık çıkmamıştı. O ister idi ki Subhî, cezâsını çektikten sonra nedâmetle gelip kendisine dehâlet etsin de yine kendisinin olsun… Hâlbuki ümidi berheva olmuş, yani kendisi için Subhî artık ölmüş gitmiş idi. Zehra bu iftirâka tahammül edemeyeceğini görüp durmaktaydı. Yaptıklarına hep pişman olmuştu. Keşke Subhî, Sırrı Cemal'i de seveydi de kendisinden ayrılmasa idi… Hiç olmazsa yüzünü görüp, sözünü işitebilirdi ya…*" (s. 161).

Bu yeniden değerlendirme süreci, Zehra için tam bir ızdırap zamanıdır. Sırrı Cemal gibi intihar etmek ister ama yapamaz (s. 161). Sonrasında Muhsin'den bir erkek çocuğu

---

[56] Demirtaş, *Yakın İlişkilerde Kıskançlık (Bireysel, İlişkisel ve Durumsal Değişkenler)*, s. 35.

olur; ancak bu çocuk iki hafta yaşar. Sonrasında da Muhsin, aniden ölür ve Zehra buna sevinir (s. 162). Her şeyi unutur. Ama Zehra, bir gün sokaklarda yaşayan bir ihtiyar kadının öldüğünü görür. Ölen kişinin Subhî'nin sokaklara düşmüş anası Münire Hanım olduğunu fark eder ve bu duruma çok üzülerek yatağa düşer. Zehra'ya, tedavi olması için doktor çağırmak isterler ancak o, doktoru reddeder. En sonunda da yaşadığı pişmanlıklar neticesinde ızdıraplar içinde ölür (s. 163).

Yukarıda *Zehra* romanını, bilişsel olgusal kuramın kıskançlığa incelediği bakış açısı olan B-E-R üçgenine uyarlayarak inceledik. Ancak, bu üçgenin dışında daha birçok kıskaçlık durumunu da romanın içerisinde ve Zehra'nın bünyesinde görmekteyiz.

Kıskançlık, huy olduğu için belli bir dönemde bastırılsa bile bir anda, bir olayla ortaya çıkabilir. Ve bastırılmış olan kıskançlık duygusu daha şiddetli şekilde geriye döner. Bu tezi Nabizâde Nâzım, *Zehra* romanında kıskançlık duygusuna yaratılıştan sahip olan[57] Zehra ile Subhî'nin balayı esnasında Çamlıca'da Libade'de yaşadıkları bir olayda savunur:

> "*Teehhülün ilk yazını (Zehra'nın babası, Subhî'nin patronu) Şevket'in arzu ve tertibi vechile Bulgurluk'ta kemal-i saadetle geçirdiler […] Subhî'nin bütün emeli sevgili karısının arzularına esirâne itaat göstermek. En ufak bir tebessümüne nâiliyet uğrunda bütün arzularını üzüp çiğnemekten ibaretti.*" (s. 29-32, Ekleme bana ait, M.Y.).

İşte "*kıskanç kız*" (s. 19) Zehra ile evlenip "*kızı bahtiyar etmek*" (s. 18) emelindeki Suphi, hedefine ulaşmış ve evlendikleri yaz Çamlıca'da, güzel bir konakta Zehra ile birlikte "*saadet-i mağbute*" (s. 32) yaşamaktadırlar. Ancak Zehra'nın yaşadığı bir olay sonucunda her şey eski hâline döner, Zehra kurtulmak istese de kendisini yine eski kıskançlık hâllerine kaptırır:

> "(…) *musibet huyunun hiç ummadığı bir zamanda nüksedivermesi pek büyük bir ıztırab-ı vicdânîyi da'vet eylemişti […] İndinde kıskanç bir kadın için […] gece gündüz içini yiyip bitirmekte olan bu endişeyi kocasının ümid-perverâne tebessümleriyle def'aten uğraşmaktaydı.*" (s. 34).

Nabizâde Nâzım'ın "[*b*]*ir hayli zamandan beri sükûnet bulmuş zannolunan kıskançlığı müvellidü'l-hamûzaya (Oksijen) temas etmiş fosfor tozu gibi birden bire kemal-i sür'at ve şiddetle parlayıverdi.*" (s. 33, Ekleme bana ait, M.Y.) şeklinde tasvir ettiği Zehra'nın evlenmesinin ardından bastırdığı kıskançlık duygusunun bir anda yeniden ve daha güçlü ortaya çıkışı şu olayla gerçekleşmiştir:

---

[57] Ramazan Gülendam, "Kıskançlık Temasını İşleyen Birkaç Roman Hakkında", s. 311.

"*Teşrin-i evvel içinde bir gün mu'tad vechile saat dokuzda Subhî hayvan ile etrafta bir gezintiye çıkmıştı. Zehra da yanına dadısı ihtiyar Nazikter'i alıp Libâde yolundan Büyük Çamlıca'ya doğru gezmeye niyet etti. Libâde caddesinden Bulgurlu'ya giden kısmıyla ona gelip kavuşan yolun mahall-i telâkisine vâsıl olduğu zaman bu yol üzerinde uzakta beyinin hayvanını gördü ki köşklerinin önüne çıkan yolun ağzında bir ağaca dizginlerinden rabt olunarak bırakmıştı.*

Kadıncağız o tarafa doğru yürüdü. Evvel emirde bu tesadüften hiçbir sûi-tefâül hatırına gelmemişti. Fakat hayvanın yanına kadar gelip de oralarda Subhî'yi göremeyince zihninde bir nokta-i iştibâh hâsıl oldu. Bu nokta sade bir meraktan ibaretti. Bir de etrafa göz gezdirip de şöyle bir bağ içinde birkaç ağaçtan mürekkep siper arkasında birisi erkek diğeri kadın, iki kişi müsadif-i nazar olunca tepeden tırnağa kadar tehevvür-ü mücessem kesildi. Bir hayli zamandan beri sükûnet bulmuş zannolunan kıskançlığı müvellidü'l-hamûzaya temas etmiş fosfor tozu gibi birden bire kemal-i sür'at ve şiddet ile parlayıverdi. O tehevvür ile ne yaptığını bilmeyerek kendisini bağın içine attı; 'nankör kocasını' ikayı kabahat dakikasında basmaya şitâb gösterdi [...] 'Sizi gidi alçaklar!' itâbını henüz kemal-i şiddetle telâffuz etmişti ki olduğu yerde put gibi dondu elleri havada kaldı.

Zavallı kadın hissiyatında yanılmıştı. Karşısındaki kocası değil, hiç tanımadığı bir delikanlıydı. Aklını başına aldığı zaman hicâbından kıpkırmızı oldu [...] karşısındakiler evvelce hayli ürkmüşler ise de kadının bozgunluğundan hadisenin bir hatadan, bir kıskançlıktan ibaret olduğunu anlayarak sükûnet bulmuşlardı. Biçare kadın tersine pürsüne döndü. Harekât-ı kasriye ile olduğu yerde müttehirâne mıhlanıp kalmış olan Nazikter'e kavuştu. Kendisini köşke attı. Yüreği çarpıyor, vücudu titriyordu. Vâkıa hissiyatında yanıldığını anlamış idiyse de ilk tehevvür âsâbını pek ziyade sarsmıştı. Birkaç günler, âdeta şiddetlice bir sıtma içinde yatakladı." (s. 33-34).

Bu hadiseyi tasvir eden Nabizâde Nâzım, sonraki paragrafta da Zehra'nın çocukluktan beri süregelen kıskançlık duygusunun *'nüksedivermesi'*ni (s. 34) "*tabiat-ı mühlikesinin [...] her fırsatta başkaldırmaya olan istidadı'*'na (s. 34) bağlamıştır:

"Şu hâdise-i gayr-i muntazıra vâkıa kocası hakkındaki muhabbet ve emniyetini arttırmış idiyse de bir taraftan da musibet huyunun hiç ummadığı bir zamanında nüksedivermesi pek büyük bir ızdırab-ı vicdâniyi da'vet eylemişti. Kendisini her cihetle bahtiyar ve bahtiyarlığa müsta'id görüp dururken tabiat-ı mühlikesinin şu suretle her fırsatta başkaldırmaya olan istidadı her ümidini alt üst eylemişti." (s. 34).

Zehra romanında, romana adını veren kadın kahraman Zehra'nın hastalık derecesinde bir kıskançlığa sahip olmasını bu olayıda tespit edebiliyoruz.. Bu durumu kıskançlık kuramlarına göre değerlendirdiğimizde Freud'un bakış açısının bu olayı açıkladığını görürüz.

Freud, insanın düşlem kurmasının sebebinin bilinçaltında gizli olduğunu söyler. İnsanın günlük hayatta bastırdığı, geri ittiği olaylar düş ve düşlemler semboller yoluyla

rüyada ve hayalde ortaya çıkarlar.[58] Zehra'nın hayalinde bile olsa mutlaka bir kıskançlık objesi üretmesini Freud'un bir tür paranoya olarak tanımladığı sanrısal kıskançlık kavramı ile açıklayabiliriz.[59]

Ahmet Mithat Efendi'nin *Arnavutlar Solyotlar*[60] romanının girişinde Solyot halkından ve onların özelliklerinden söz edilir. Yazar, bu halkın özelliklerini anlatırken Solyot kadınlarının erkekler ile münasebetlerine de değinir. Solyot kadınları, kocaları haricindeki tüm erkeklere pederleri veya biraderleri nazarıyla bakarlar. Onlarla ilgili kadınca düşüncelere girmezler. Kocaları ile olan ilişkilerinde ise çok kıskançtırlar. Bu kıskançlıkları, kocalarının kendilerini aldatmaları durumunda, fiziksel şiddet olarak belirir. İhanet eden kocaya karşı kıskançlıklarını silah kullanarak gösterirler:

> "*Hele iffet ve ismet cihetinde Solyot kadınları kadim Yunanistan'ın Lesbus ve Korint nisvanı gibi fuhuşperestâne bir surette olmak şöyle dursun Isparta nisvanı gibi kahramanâne bir suretteydi. Zaten bunların eski Ispartalılar neslinden olduğu dahi mervidir ya! Onlar nazarında erkek denilen şey yalnız kocalarından ibaret bulunup sair erkekleri hâl ve şanlarına göre ya peder veyahut birader addederlerdi. Kendilerine bir koca intihabı hususunda pederlerinin nüfuzu adeta tesirsiz olup kızlar gönüllerini verecekleri kahramanı intihapta tamamıyla serbest bulunurlardı. Âşık ve âşıka arasında sıdk ve vefa tabiî olduğu derecelerde zaruri bile addolunacağına iştibah etmemelidir. Zira bir Solyot kızı bîvefalığını gördüğü âşığından intikam hususunda bir İspanyol kızından daha muktedirdir. Şu kadar ki İspanyol kızında yalnız kıskançlık bulunup o saikayla ahz-ı intikama kalkıştığı hâlde Solyot kızı âşıkının başkasına gönül verip vermediğini düşünmeyerek mücerret kendi sadâkat-ı âşıkanesinin intikamı için elini silaha uzatır.*" (s. 31).

Yukarıdaki bölümden de anlaşılacağı üzere kıskançlık, her toplumda karşımıza farklı şekillerde çıkmaktadır. Mead'e göre[61] kıskançlık, bireyin kendisine olan saygısıyla ilgili bir durumdur.

Yukarıda da değindiğimiz gibi Mead'e göre çok eşli bir toplumda, bir kadın toplum içerisinde kendisine olan saygıyı arttıracağı gerekçesiyle eşinin yeniden evlenmesini teşvik eder. Bu durumu aldatılma olarak görmez ve kıskançlık duygusuna kapılmaz. Ancak, *Arnavutlar Solyotlar* romanındaki Solyot kavmi kadınları erkeklerle iç içe, özgür ve rahat bir ortamda yaşarlar. Kadınların bu rahat davranışları erkekleri tarafından kıskançlıkla

---

[58] İsmet Emre, "Yeni Türk Edebiyatının Psikoloji Kaynakları", s. 59.
[59] Demirtaş, *Yakın İlişkilerde Kıskançlık (Bireysel, İlişkisel ve Durumsal Değişkenler)*, s. 14.
[60] Ahmet Mithat Efendi, *Arnavutlar Solyotlar, Demir Bey Yahut İnkişâf-ı Esrâr*, *Fennî Bir Roman Yahut Amerika Doktorları*, (haz. Nuri Sağlam-M. Fatih Andı), TDK Yayınları, Ankara 2002. (Romandan yapılan alıntılarda bu baskı kullanılacaktır.)
[61] Demirtaş, *Yakın İlişkilerde Kıskançlık (Bireysel, İlişkisel ve Durumsal Değişkenler)*, s. 19.

karşılanmaz. Kadınlar ise, tam tersi bir duyguyla erkekleri kendilerini başka bir kadınla aldatacak olursa onu kıskanır ve intikam olarak eşlerini öldürmeyi tercih eder.

Mizancı Mehmed Murat'ın *Turfanda mı Yoksa Turfa mı*[62] romanında Mansur'un amcası Salih Efendi ihtiyar bir adamdır. Romanda, konağının yakınındaki komşu evde görüp beğendiği ve ikinci eş olarak evlendiği Müzeyyen Hanım'dan çocuğu olunca konak çalışanlarının bir dedikodusu başlar. Konaktaki hizmetçiler, Salih Efendi'nin ilk eşinin, bu doğumdan sonra mutlaka ikinci eşi kıskanmaya başlayacağını öngörürler:

> "*Fakat kahve ocağı meclisinin ekseriyeti İsmail Bey'in bu işten canı sıkılması lâzım geleceğini tasdik ediyordu. Miras mütalâası olmasa bile validesinin ortaktan dolayı rahatsız olacağı, bahusus şimdi ortağının çocuğu meydana gelip Efendi'nin mazhar-ı muhabbeti olunca daha ziyade kıskanacağı umur-ı tabiiyeden sayılırdı.*" (s. 113).

Bu, iki eş arasındaki kıskançlık, özellikle ilk hanımdan olan büyük kız Sabiha Hanım'ın annesine baskısıyla dedikodudan gerçeğe dönüşür. Hatta büyük hanım, kendi kızına üvey kardeşinin şerbetini içmesinin tevilini yapmak zorunda kalır:

> "*Sabiha Hanım, 'edepsiz'in şerbetini içmiş olmasından dolayı edep dairesinde validesini ta'yip ediyordu.*
>
> *-Kızım, onun şerbeti diyerek içmedim. Efendimin oğlu, senin kardeşinin şerbeti diye içtim. Şimdi o da benim oğlum değil mi?*
>
> *-Benim kardeşim değil! O pisin, o mahalle karısının oğlu benim kardeşim olamaz.*" (s. 124).

Buradaki kıskançlıkta da Nabizâde Nâzım'ın *Zehra* romanında gördüğümüze benzer bir kuşak çatışmasını görüyoruz. Çok eşlilik konusunda aslında ilk eşin bir derdi yok gibi gözükmektedir. Ama kızının baskısıyla bu konuda tavır almaktadır. Çünkü bu roman da *Zehra* romanı gibi büyük bir kültür değişiminin olduğu dönemde yazılmıştır. Bu kültür değişiminde de önceki nesil, çok eşliliği istemese bile sabırla karşılarken Batılılaşmanın tesirindeki yeni nesil, çok eşliliği kıskançlıkla karşılamıştır. *Zehra*'da, Suphi'nin annesi gelini Zehra rahat etsin diye Sırrı Cemal'i cariye olarak eve alır. Kendince güzel bir iyilik yapmıştır ama sonuç olarak bu iyilik, faciaya dönüşecek ve hem kendisinin hem de iki gelininin ölümüne neden olacaktır. Bu romanda da anne, eve gelen ikinci hanımı aslında geleneksel yaşamdan dolayı istemese de kabullenir. Ancak kızının baskısı üzerine kıskançlık gösterir. Yine kültürel davranış olarak çokeşliliğe uyarak üvey evladının

---

[62] Mizancı Mehmet Murat, *Turfanda mı Yoksa Turfa mı*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999. (Romandan yapılan alıntılarda bu baskı kullanılacaktır.)

şerbetini içer. Kızı tepki gösterince de kızına geleneksel kültürle davranmasını açıklayan bahaneler sıralar (s. 123).

Turfanda mı Yoksa Turfa mı romanında, Sabire'nin kuzenine karşı da kıskanç duygular içinde olduğu görülür. Sabire, Mansur'u sevmektedir ve onun evlilik için kendisini seçeceğini düşünmektedir. Bu nedenle de ona yakınlaşmak için hasta rolüne bile girer. Ancak Mansur'dan olumlu bir cevap alamaz. Kendisinin kuzeni Zehra için terk edildiğini düşünür.

Mansur'un kendisine ancak amcazade olabileceğini söylemesi ve Zehra'yı örnek almasını tavsiye etmesi üzerine Sabiha, kıskançlıktan çok ağır sözler söyler:

> "*Haydi, gidiniz! Emin olunuz ki, ben bu mülâkatımızı ve bu sözlerimizi tamamıyla unutacağım. Hiç vaki olmamış hükmünde tutacağım. Siz yine dünyada, âhirette hemşiremsiniz. Eğer şimdikinden ziyede hürmet-i biraderanemi celbetmek isterseniz her gün yanıbaşınızda bulunan emsalinize benzemeye gayret ediniz.*
>
> *Sabiha –Zehra'ya mı? ... Evet evet, o mel'un kahpe için feda edildiğimi zaten biliyorum.*
>
> *Mansur –Nafile yere kızın günahına girmeyiniz. İsmet-i mücesseme olan vücudunda suizanlarınız için mahal yoktur. Hem de ben bir kimseyi bir kimse için feda etmiyorum. Çünkü evlenmek fikrinde olmadığımı şimdi söylemiştim.*
>
> *Sabiha'nın gözleri ateş püskürdü. Yanakları kıpkırmızı oldu. Geri döndü. Sarhoş gibi sallana sallana aşağıya indi.*" (s. 171).

Ahmet Mithat Efendi'nin *Felâtun Bey ile Râkım Efendi*[63] romanında Freud'un normal bir kıskançlık olarak tarif ettiği yarışmacı kıskançlık tanımına uyan bir kıskançlıkla karşılaşılır.

Romanda, Râkım Efendi'nin eve cariye olarak aldığı Canan, onu kıskanmaktadır. Çünkü Ziklas ailesinden iki İngiliz kız kardeşe Râkım Efendi ders vermektedir. Bu dersler sırasında da büyük ve hasta olan kız Râkım Efendi'ye âşık olur. Bunu hisseden Canan, Rakım Efendi'yi çok kıskanır. Bu kıskançlığını da dertleşirken, arkadaşı Yosefino'ya anlatır. İki İngiliz kız kardeş, aileleri ile birlikte Rakım Efendi'yi ziyarete gelmiştir. Bu ziyaretlerinde Râkım Efendi, Canan'ı esiri ve cariyesi olarak tanıtmıştır. Ama İngiliz ailesi böyle bir köleliğe kölelik denemeyeceğini söylemişlerdir. Ahmet Mithat, Ziklas ailesini

---

[63] Ahmet Midhat Efendi, *Felâtun Bey ile Râkım Efendi*, Akçağ Yayınları, 8. Baskı, Ankara 2011. (Romandan yapılan alıntılarda bu baskı kullanılacaktır.)

kölelik konusunda konuşturarak Türk toplumu ile Amerika toplumu arasındaki esirlik anlayışındaki farklılığı da ifade etmek istemiştir.[64]

İşte aileye bu şekilde tanıtılan Canan da kıskançlığa kapılır. Bunun üzerine de Jozefino sözleriyle Canan'ı rahatlatır ve kıskanmasına gerek olmadığına ikna eder:

> "*Canan -Canım ustacığım! Size bir şey soracağım.*
>
> *Jozefino -(Safvet-i kalple) Sor kızım.*
>
> *Canan -Haniya şu bizim efendinin okuttuğu kızlar yok mu!*
>
> *Jozefino -Evet işte onların büyüğü elyevm ölüm hâlinde ve keyifsizmiş.*
>
> *Canan -Ben de asıl onu soracağım ya! Bizim efendi o kız için pek çok düşünmektedir de…*
>
> *Jozefino -Sen de bunu pek merak ediyorsun, öyle mi?*
>
> *Canan -Bencesi değil! Efendinin bu kadar düşünmesini istemiyorum ustacığım.*
>
> *Jozefino -Çocukluk etme, sana demincek demedim mi? Eğer efendi seni odalık etmeden olsaydı ne kadar düşünsen yeri vardı. Bundan sonra ise cennetten huri çıksa fayda yok. Ben Râkım Efendi'yi senden çok ve senden âlâ tanırım!..*
>
> *Canan -(Jozefino'yu kucaklayıp öperek) Ah, benim ustacığım! Vallahi yüreğime rahatlık verdin.*
>
> *Jozefino -(O dahi kızcağızı öperek) Bak kahpeye bir kere! Ne vakit Râkım'a sahip olmuş, ne vakit de kıskanmaya başlamış. Seni yaramaz kızcağız seni!*" (s. 192).

2.2. KADININ CARİYEYİ KISKANMASI

Kadının evdeki cariyeyi kıskanması olaylarına Tanzimat dönemi romanlarında rastlanmaktadır. Nabizâde Nazım'ın *Zehra* romanında çok eşlilik düşüncesine karşı çıkan Zehra'nın Sırrı Cemal'i kıskanması, Samipaşazâde Sezai'nin *Sergüzeşt* romanında Celâl'in annesi Zehra Hanımın oğlu Celâl'i evdeki cariye kız Dilber'den kıskanması bu duruma örnek oluşturmaktadır.

Mead, kıskançlığın, kültürel ya da bireysel kaynaklı güvensizlik ve yetersizlik duygularından kaynaklandığını ileri sürmektedir. Kıskançlığın kökeninde, kendine saygıyı tehdit eden bir tehlikeye verilen tepkinin yattığını öne sürmektedir. Bu nedenle de normal değil, talihsiz bir duygudur. Burada önemli olan, bireyin kendisine olan saygıdır. Yoksa eşinin bireye sadakati değil. Daha önce de sözünü ettiğimiz gibi, Mead'e göre, çok eşli toplumda kadın, eşinin ikinci üçüncü eşini almasını ister. Çünkü bu, onun toplumdaki

---

[64] Halim Serarslan, *Câriyelik ve Türk Romanında Bazı Câriye Tipleri*, s. 72.

prestijini arttıracaktır. Burada erkeğin çok eşliliğe yönelmesi kadını kıskandırmaz, hatta kendine saygısının yükselmesine neden olur.[65]

Mead'in bu tezi, Nabizâde Nâzım'ın *Zehra* romanında Osmanlı'da çok eşliliği yeni nesil kadınların sabırla karşılamaması şeklinde olaylara yansımaktadır. Osmanlı'da Tanzimat'a kadar çok eşlilik kültürü herhangi bir tepki görmeden, ilk eş tarafından sabırla karşılanması gereken tabii bir durum şeklinde devam eder. Ancak yeni neslin çok eşliliği tepkiyle karşılmasıyla eski ile yeni nesil arasında kültür çatışması doğmuştur.

Zehra romanında bu kültür çatışması annesi Münire Hanımın, Subhî için aldığı cariye Sırrı Cemal'i Zehra'nın kıskançlıkla karşılamasında görülür. Zehra ile Subhî'nin evliliğini yıkan temel sebep "*kadın denildiği zaman hatıra ne mâna gelirse o mânanın tamamen şekl-i mücessemi*" (s. 37) olan "*bir timsâl-i cemâl*" (s. 37) Sırrı Cemal'in cariye olarak eve alınmasıdır.

Sırrı Cemal'i satın alan kişi Subhî'nin annesi Münire Hanım'dır. Münire Hanım "*eski kafada bir kadın*" (s. 37) olduğundan cariye konusunda olumsuz bir algısı da yoktur. Münire Hanım'ın "*[o]ğlunun ve gelininin istirahati uğrunda düşünmediği çare yoktur.*" (s. 37) ama bu iyiliğinin kötülüğe dönüşeceğinin ve oğlu Subhî'nin ailesinin yıkılmasına sebep olacağının farkında bile değildir:

> "*Zavallı Münire! Sevgili evlâdıyla gelini arasına böyle bir nazenin-i cemal koymaktan tevellüd edebilecek afeti hatırına, hayaline bile getirdiği yok. O sade iki evladının hizmetleri artık bundan sonra kemal-i intizam ile görülecektir diye dünyalar kadar sevinip yatıyor.*" (s. 37).

Münire Hanım, bu safiyâne duygular içindeyken çok eşliliği kendisi gibi görmeyen Zehra'nın ruh hâli ve iki nesil arasındaki çok eşlilik – tek eşlilik ekseninde gelişen kültür çatışması, romanda şu şekilde tasvir edilir:

> "*Daha Sırrı Cemal görülmek üzere yalıya geldiği gün Zehra'nın yüreği hoplamıştı. Vâkıa kendisi de hüsn ü tenasübce Sırrı Cemal'den aşağı kalmazdı. Fakat kıskanç kadın if'âlât-ı vicdaniyesi içinde Sırrı Cemal'i kendisinden kat kat güzel bularak hem hased hem kıskançlık damarları harekete geçmişti.*
>
> *Münire, Sırrı Cemal'i ilk nazarda beğenip de, gelininden dahi "istifsâr" edildiği zaman bîçâre Zehra'nın sanki başından aşağı kaynar sular dökülmüştü. Dudaklarına kadar gelen bir iki kelimeyi bir türlü telaffuz edemeyip dili tutulmuş gibi mebhut kaldı.*
>
> *Münire, Sırrı Cemal'in temaşa-yı cemaline dalmış olduğundan gelininin şu ızdırab-ı vicdanisine vakıf olamadı.*" (s. 38).

---

[65] Demirtaş, *Yakın İlişkilerde Kıskançlık (Bireysel, İlişkisel ve Durumsal Değişkenler)*, s. 19.

Nabizâde Nâzım'ın *Zehra* romanındaki bu tasvirinden de anlaşılacağı üzere Tanzimat döneminde çok eşlilik üzerine bir kültür çatışması vardır.

Subhî'nin annesi Münire Hanım, cariyenin (Sırrı Cemal) alınmasını "*oğlunun ve gelininin istirahati*" (s. 37) olarak görüp "*dünyalar kadar sevinip yatıyor[ken]*" (s. 37) gelini Zehra, eve cariye gelmesini kabullenememiştir:

> "*İşte bu günden itibaren Zehra bilkülliye değişti. İzdivacından evvelki tab'-ı huşûnetini daha ziyade şiddetle ele aldı […] Huşûneti bir dereceye gelmişti ki önüne kim rast gelirse haşlar, eline ne geçerse kırardı*" (s. 38).

Sırrı Cemal'in cariye olarak eve alınması Zehra'nın hayatını olumsuz yönde değiştirmiştir:

> "*Bazan gündüzleri akşama kadar odasına kapanıp yanına kimseyi kabul etmez, bazan saatlerce ağlar, saatlerce dalgın dalgın oturur, bazan günlerce ağzına lokma koymazdı. Yalının bahçesinde ağaç altlarında oturup akşamlara kadar düşündüğü, bazan deli gibi kendi kendine söylendiği olurdu.*" (s. 39).

Sırrı Cemal'in cariye olarak eve gelmesinin ardından Zehra, bu konudaki bütün suçlamaları Subhî'nin annesi Münire Hanım'a yöneltir. Münire Hanım, çok eşlilik ile ilgili yaptığı kusurun farkına sonradan varır. Ama iş işten geçmiştir; Zehra

> "*[b]u işkencelerin başlıca müsebbibini Münire addettiğinden, oğluna karşı olan gayz ve adâveti anası aleyhine de taslit etmekte ve kadıncağızı her vesile ile tahkir eylemekteydi.*
>
> *Münire de sebep olduğu dâhiyenin vehâmetini teyakkun eylemiş idiyse de iş işten geçmiş, ok yayından çıkmıştı. Cehl ve gafleti yüzünden sevgili çocuklarının safa-yı saadetlerini mahv ü pâymâl ettiğini döğüne döğüne hükmile âkıbetin bir felâkete müncer olmamasını Hak'tan tazarru ve niyaz eylemekteydi.*" (s. 39).

Kuşak çatışması ve kültürel değişimler, yukarıdaki olayda da görüleceği gibi, toplumun kıskançlık algısını değiştirebilmektedir. Bir önceki nesilde, aile için rahatlık olarak görülen bir durum, bir sonraki nesilde bireyin kendisine karşı yapılmış hakaret olarak algılanabilmektedir.

Kıskançlık ve sonrasında oluşan intikam arzusuyla düzenlenen komplolar ve söylenen yalanlar, masum insanların başına büyük felaketler açabilir. Ancak bu yalanlardan sonra da, kıskançlıkla iftirayı atanlar da dâhil, hayat hiçbir zaman eskisi gibi olmaz. Çünkü hayat artık yalanlarla dönen olaylar zincirine dönüşür.

Samipaşazâde Sezâi'nin *Sergüzeşt*[66] romanında Celâl'in annesi Zehra Hanım'ın, bir cariye olan Dilber'den oğlunu kıskanmasını görmekteyiz. Bu kıskançlığın nedeni ise sosyal statü farklılığıdır. Zehra Hanım, sadece bir cariye olduğu için Dilber'in oğlu gibi bir beyzâde ile evlenmesini uygun bulmamaktadır:

> "*Celâl'in hâlinde görülen tahavvül-i azîmin, o şevk ve neşesine kaim olan hüzn-i sevdavinin, süret-i intikal ve etvar-ı bi-kararına târî olan dalgınlıkla sükûnetin bu iki gencin gaybubet-i âşıkanesi bir mâna-yı âşikârî idi.*
>
> *Hele insaniyete mensubiyetinde şüphe ettiği bir mahlûku, heyet-i içtimaiyenin hiçbir hukukuna layık görmediği bir esiri, mahdumunun böyle kendisinden geçecek bir hâlde sezâvar-ı perestiş ve muhabbet addetmesi bir yıldırım gibi zihnine nüzul edince ayakta bulunduğu hâl ile geri geri çekilmeye başlayarak başını duvara ittika ettiği zaman etrafındaki halayıklar koşuşuyordu. Zira baygıntı gelmişti.*" (s. 63).

Görüldüğü gibi Zehra Hanım, Dilber'i, bir köle olduğu için, sosyal statü olarak kendilerinden farklı görmektedir. Bu nedenle de oğluna onu layık görmemektedir. Oğlu Celâl ile cariyeleri Dilber arasındaki aşk aklına geldikçe de rahatsız olmaktadır. Samipaşazâde Sezâi Bey, Zehra Hanım'ın evlilik hususundaki bu anlayışını uzunca yıllar Mısır'da kalmış olmalarına bağlar. Çünkü Türk toplumunun üst tabakasında buna benzer bir anlayış yoktur. Bu düşünce, Mısır'dan gelirken Zehra Hanım'ın ithal ettiği bir düşüncedir.[67]

Sosyal statü olarak Dilber'i alt tabakadan görme durumu Celâl'in babası Asaf Paşa'da da karşımıza çıkacaktır:

> "*Mümkün değil. Biz onun terbiyesine, tahsiline bu kadar çalıştığımız ve kendisine ikbalini temin eden bir izdivaç hazırladığımız hâlde, bütün mesaimizi, kendisinin istikbalini, her şeyi bir cariyenin hizmetten kirlenmiş eline mi teslim ediyorum?.. Mümkün değil.*" (s. 64).

Bu kıskançlık bir facia ile neticelenir. Dilber, Mısır'a köle olarak Celâl'den gizli bir şekilde satılır:

> "*Daha büsbütün sabah olmamıştı ki, odaya bir kadın girerek Dilber'i yatağından kaldırdı. Dilber:*
>
> *-Ne istiyorsunuz? diye sorduğu zaman;*
>
> *-Kalk, bohçanı topla. Yaşmağını yap. Senin bu evde kısmetin bu kadarmış… cevabını verdi.*" (s. 70).

---

[66] Samipaşazade Sezai, *Sergüzeşt*, Akçağ Yayınları, 9. Baskı, Ankara 2011. (Romandan yapılan alıntılarda bu baskı kullanılacaktır.)

[67] Halim Serarslan, *Câriyelik ve Türk Romanında Bazı Câriye Tipleri*, s. 90.

Romanın sonunda da kurtuluş çaresi bulamayan Dilber, kendisini Mısır'da Nil'in soğuk sularına bırakarak hayatına son verir:

> "*Şimşek gibi âni olarak güzar eden bir zaman içinde Nil'in o soğuk, mühlik girdapları, şarkın seması gibi saf, muhabbet gibi masum olan Dilber'i birkaç kere ka'rına doğru çektikten sonra artık sathına çıkarmıştı.*
>
> *Sath-ı nehre arka üstü çıkarak, gecenin sükûneti içinde akıntılara peyrev olmuş Dilber'in uzun saçları suların üzerinde dalgalanmakta ve ayın ziyası o renksiz çehrenin her arzuyu, ümit ve emeli terk etmiş hutût-ı mânidarını tenvir etmekte idi.*
>
> *Üzerinde mâh-ı hüzn-efzanın donuk ziyasından başka bir renk olmayan o çehrede, bütün âlâm ve ıztırabın sükûnet-yâb olduğu, bütün sevda ve emellerin söndüğü görünüyordu.*
>
> *Acaba Nil'in bu müthiş, bu mühlik girdap ve seylâbeleri, bu zavallı Dilber'i, bu bedbaht esiri nereye götürüyor?.. Hürriyetine.*" (s. 120).

2.3. KADININ SEVGİLİSİNİ KISKANMASI

Tanzimat romanlarında kadınların sevdikleri erkekleri kıskanması durumu üç farklı romanda görülmektedir. Nabizâde Nazım'ın *Zehra* romanında daha sonra evleneceği Subhî'yi ilk görüşünde seven ve onu hayalî bir rakipten şiddetle kıskanan Zehra, Ahmet Mithat Efendi'nin *Hüseyin Fellah* romanında sevdiği Hüseyin Fellah'ı babasının zoruyla terk etmek zorunda kalan Sabire'nin yıllar sonra geriye döndüğünde Hüseyin Fellah'ı hasta yatağında başka bir kadının adını sayıklarken bulması ve bu durumu kıskanması, Ahmet Mithat Efendi'nin *Yeryüzünde Bir Melek* romanında Arife'nin Raziye'den Şefik'i kıskanması, yine Ahmet Mithat Efendi'nin *Paris'te Bir Türk* romanında Catherine'in Poliny'den Nasuh'u kıskanması olayları aşağıda incelenecektir.

Nabizâde Nâzım'ın, *Zehra* romanında Zehra, Subhî'yi görür görmez âşık olur. Ancak henüz adını bile bilmediği gence âşık olduğu gece, çocukluğundan kalma kıskançlık duygusu yeniden ortaya çıkar ve adını bile bilmediği genci hayalî rakipten kıskanmaya başlar.[68] Bunun nedeni Zehra'nın genetik olarak kıskanç bir kadın olmasıdır. Çünkü onun bu kıskançlığı anasına dayanmaktadır. Zehra, kıskanç ve paylaşmayı bilmeyen bir kızdır. Herkesin kendisi için düşünmesini ister ve kardeşiyle de hiçbir şeyi paylaşmak istemez. Bu durum, çocukluğunda her istediğini elde etmesinden kaynaklanmaktadır. Bu ise Adler psikolojisinin "*Şımartılan Çocuğun Hayal Dünyası*"[69] adlı vak'asına uymaktadır. Bu vakada, annesi ya da babası ölen çocuğun her istediği, o mutsuz olmasın diye yapılır.

---

[68] İsmail Çetişli, "Kıskançlığın Romanı Zehra", s. 48.
[69] İsmet Emre, "Yeni Türk Edebiyatının Psikoloji Kaynakları", s. 57.

Ancak, iyi niyetle yapılan bu hatalar sonucunda çocuk artık şımartılmıştır. Arzu ettiği her şeye de sahip olmak ister. Sahip olamadığı takdirde de kıskançlığından dolayı hem arzu ettiği kişiye/nesneye hem de çevresine zarar vermeye başlar. Annesi ölen Zehra, babası tarafından çok şımartılmıştır. Artık bu kıskançlık duygusuyla gördüğü, arzu ettiği her şeyi kendisi için istemekte ve başkalarından onu kıskanmaktadır.

Subhî, Tacir Şevket Efendi'nin yanında çalışmaktadır. Şevket Efendi'nin evine ilk kez, hesapları kayıt altına tutmak için gider. Subhî, uzun bir çalışmanın ardından abdest bozmak için kendisine gösterilen tarafa çıkar. Sonrasında işten sıkıldığı için koridorun penceresinden bahçeye bakar. Subhî, pencereden Zehra'yı görürken, Zehra da Subhî'yi fark eder:

> "*Dâima çatık duran kaşlarıyla enzâr-ı cevvâlinin tavır ve vaziyetinden kıskanç kızın tâ kendisi olduğunu Subhî hükmetti. Hükmünde de yanılmamıştı.*
>
> *Harekât-ı bedeniyesi esnasında Zehra'nın gözleri pencereye tesadüf ediverdi. Bir müddet gözlerini buradan ayırmadı.*" (s. 16).

Bu olayın ardından Subhî, acıdığı kıskanç tabiatlı Zehra'yı evlenerek mutlu etmeyi amaçlar (s. 18). Zehra da karşılaşmanın ardından bahçeden odasına kaçar ve tanımadığı Subhî'ye karşı duygular beslemeye başlar: "*Geniş bir kanepe üzerine kendisini atıvererek yüreğinin çarpıntısını dinle[di] […] Tuhaf, henüz ismini, kim olduğunu bilmediği o lehce-i dil-firibdeki bu te'sir ne idi ki bir türlü onu gözü önünden gâib edemiyordu.*" (s. 23).

İki genç, evin penceresi ve bahçesindeki bu tesadüfî karşılaşmanın ardından birbirlerine âşık olmuşlardır. Bu karşılaşmanın ardından Suphi, bu kızla teehhül etmeyi, evlenmeyi hesaba koyarken (s. 23) Zehra, daha önce sadece kitap sayfalarında karşılaştığı ve yabancısı olduğu "*muhabbet*" ile huzursuz hâlde idi (s. 26). Ancak babası Tacir Şevket Efendi'nin "*Güzel ama huysuz!*" (s. 21) sözleri ile Subhî'ye bahsettiği ve kendisinden iki sene sonra doğan kardeşi Bedri'yi boğacak kadar kıskanç olan (s. 12) Zehra, henüz ismini bile bilmediği delikanlıyı (Subhî) hayalî bir rakipten kıskanmaya başlar.

Gerçek ya da hayalî bir rakibe karşı eşi kaybetmeme duygusu olan yarışmacı kıskançlık tanımlaması bu olayda karşımıza çıkar. Ayrıntılarına ilk bölümde değindiğimiz yarışmacı kıskançlık, aslında Freud'un kıskançlık sınıflandırmasında normal bir durum olarak değerlendirilir. [70] Bu olayda Zehra'nın duyguları, her ne kadar yarışmacı kıskançlık olsa da ruh hâli nedeniyle bu kıskançlık sonraki olaylarda hem kendisine hem de çevresine

[70] Demirtaş, *Yakın İlişkilerde Kıskançlık (Bireysel, İlişkisel ve Durumsal Değişkenler)*, s. 13.

ölümcül zararlar veren bir kıskançlığa dönüşecektir. Yukarıda da değindiğimiz gibi çocukluğundan başlayarak şımartılan ve annesinin ölümünü hissetmemesi için her dediği yapılan küçük kız Zehra, bu kıskançlık ve her şeyi elde etme arzusunu gençlik dönemine arttırarak taşımıştır.

Suphi'yi görür görmez onu çok beğenen ve adını bile bilmeden ona âşık olan Zehra, artık onu hiç kimse ile paylaşmak istemez. Bu nedenle de kıskançlık, Zehra'nın ruh hâletini hayali bir rakibe karşı saldırıya yöneltir. Suphi'yi kazanmak için yarıştığı bu hayalî rakibini de elleri ile boğmaya çalışır ve gözyaşları akıtır:

> "*Henüz ismini bile bilmediği bu delikanlıya sahip olmak hevesine kadar hayalâtına yol vermiş, onun bazı ef'âlinden kıskançlığı tepmekte ve bu infiâl ile vücud-ı mevhûmu daha şiddetli sıkmaktaydı. Hırçınlığı bir dereceye kadar gelmişti ki kemal-i tehevvürle yerinden sıçrayıp karşısında duran rakib-i hayaliyi elleriyle boğmaya davranmıştı. Bu hareket havasını yerine getirince me'yusâne kanepenin üzerine düşüyordu. Kim bilir ne zamandan beri bir fırsat gözlemekte olan gözyaşları akmaya başladı. İyice bir müddet ağladı.*" (s. 26-27).

Bu tasvirden de anlaşılacağı gibi, Zehra'nın durumu, Freud tarafından normal bir durum olarak değerlendirilen 'yarışmacı kıskançlık'a benzer özellikler gösterse de Zehra'nın ruh hâli normal değildir. Hayaller görmekte ve kıskançlık duygusuyla karşısındaki hayalî rakibini boğmaya, öldürmeye çalışmaktadır. Hayalî dahi olsa, bir rakibine hayat hakkı tanımak istememektedir. Ayrıca, duyguları kontrol dışına çıkmıştır. Basit bir kıskançlık olayında bile gözyaşlarını kontrol edememekte ve gözyaşları fırsatını bulduğu anda akmaya başlamaktadır. Bu nedenle, yarışmacı kıskançlık gösteren Zehra'nın, küçük bir kıskançlık anında bile duygularının kontrol dışına çıktığını ve normal dışı davranışlara savrulduğu ifade edilebilir.

Ahmet Mithat Efendi'nin *Hüseyin Fellah*[71] romanındaki bir olayda, kıskançlığın hüzün ve gözyaşı ile bastırıldığı görülmektedir. Romanda, Hüseyin Fellâh, gençliğinde Sabire isimli bir kızı sever. Onunla evlenmek ister ancak kızın babası bu evliliğe müsaade etmez ve kızı ile birlikte Fas taraflarına kadar kaçarcasına göç eder. Ancak yıllar sonra Sabire geri döner. Sabire geri döndüğü sırada ise Hüseyin Fellâh çok hastadır. Hüseyin Fellâh, ateşler içinde kıvranırken başında eski sevdiği kadın olan Sabire vardır. Ancak hastalığın etkisindeki Hüseyin Fellâh sürekli Şehlevend'in adını sayıklar. Duygusal olarak

[71] Ahmet Mithat Efendi, *Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul'da Neler Olmuş, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, Hüseyin Fellâh*, (haz. Kâzım Yetiş-Necat Birinci-M. Fatih Andı), TDK Yayınları, Ankara 2000. (Romandan yapılan alıntılarda bu baskı kullanılacaktır.)

çöküş yaşayan Sabire ise, kıskançlığını içine atar. Şehlevend'in adı Hüseyin Fellâh'ın ağzından çıktıkça duygusal tepki vererek gözyaşları döker:

> "*Hüseyin Fellâh kızı çiftliğe getirip kendisi baygınlık derecesinde yorgun olduğundan bir istirahat-ı âcileye eşedd-i ihtiyaç ile muhtaç olduğu gibi bu ihtiyaç aynıyla Sabîre'de dahi var olduğundan ikisi dahi esbâb-ı istirahatlerini istikmâl ile meşgul kaldılar. Yani birbirine sergüzeşt-i hâllerini hikâyeye derhâl muktedir olamadılar.*
>
> *O gün o gece geçti. Ertesi gün Sabîre aklını başına aldıysa da Hüseyin Fellâh yatağından kalkmak için asâbında kuvvet bulamadı. İkinci günü dahi yatakta ve ateşler içinde dalgın olarak geçirmiş ve hâlbuki gözlerini açıp da kendisini üçüncü günde bulduğunu hesap ederken tamam bir hafta vakit geçtiğini haber alınca şaşmış kalmıştı. Vücudunun zaafı ber-kemâl olduğunda hâlâ yatağından kalkacak kadar kuvveti yoktu. Yalnız midesinde taam için iştihâ hissetmesini hayra alâmet addetmek mümkündür.*
>
> *Gözlerini ilk açtığı zaman yanında Sabîre'yi bulmuş ve bir haftadan beri kendisinden bîhaber ve bîhûş hasta yattığını ondan haber almıştır. Bir aralık kethüdâsı yanına gelip bir hafta içinde Sabîre'nin asla hizmetinden ayrılmadığını ve kendisi hastalık dalgınlığı ile Şehlevend'in ismini anarak sayıkladıkça Sabîre'nin gözlerinden yağmur gibi yaş yağdığını hikâye eyledi.*" (s. 205).

Hüseyin Fellah romanında, umutsuz bir âşıkın çektiği acıyı görülmektedir. Yıllar öncesinden babasının baskısıyla ayrılmak zorunda kaldığı sevdiğine zorlu ve uzun bir yolculuktan sonra kavuşan Sabire, Hüseyin Fellah'ı hem hasta hem de başka bir kadının adını sayıklarken karşısında bulur. Ancak, her ne kadar Hüseyin Fellah'ı kıskansa da ikincil değerlendirmesinde ona olan merhameti daha ağır basar. Kıskanmasına rağmen, fedakârlık yaparak hasta olan sevdiğinin başında ona bakmak için bekler ancak duygusal çöküş yaşayarak Hüseyin Fellah, Şehlevend'in adını andıkça, yağmur gibi gözyaşları döker (s. 205).

Burada, Sabire kendi durumunu değerlendirmiş ve yıllar önce terk ettiği âşıkının yanına tekrar döndüğünde âşığı başka bir kadının adını sayıklamasına rağmen kıskançlığı intikam duygusuna dönüşmemiştir. Sadece duygusal çöküş yaşamış ve kıskançlığını bastırmıştır.

Ahmet Mithat Efendi'nin *Yeryüzünde Bir Melek*[72] romanında Arife'nin henüz adını bile bilmediği Raziye'ye karşı kıskançlığı görülmektedir. Bu olayda, Arife, Şefik'e onun intikamını mutlaka Raziye'den alacağını ifade eder:

---

[72] Ahmet Mithat Efendi, *Yeryüzünde Bir Melek*, (haz. Nuri Sağlam), TDK Yayınları, Ankara 2000. (Romandan yapılan alıntılarda bu baskı kullanılacaktır.)

"Şefik- Mezuniyet müddetim bu akşam hitam buldu efendim.

Arife- Evet! Sözünüzde de sadıkmışsınız. Yine bu akşam geldiniz. Netîce-i mülâhazâtınız?

Şefik- Şu ki: Benim başka sevdiğim yok değilse de hükmen var da değildir. Zira tanıdığım bir zat varsa da ondan hiçbir ümidem yoktur. Gerçek söylüyorum ki yoktur. Bir sevgili hemşire deyiniz vesselam! Maahaza her hâlde kendisinden bir istimzaç ettim.

Arife- (Kahkahalarla gülerek) Beni seveceğinizi mi?

Şefik- Sizin isminiz olmadığı gibi sevek filan lakırdısı da yok. Teehhül için müsaade istedim.

Arife- Vermediler öyle mi?

Şefik- Evet efendim!

Arife- (Hem evvelkinden ziyade gülerek hem de âsâr-ı gazab kahkahalar miyanında yine saklanamayarak) Aman bu gülünmeyecek bir şey değil a çocuk! Hemşireniz olsa size mümanaat edemez, sevgiliniz de olsa hatta zevceniz bile olsa! Aman ya Rab! Hiç insanın gönlüne kim karışabilir?

Şefik- İşte benim gönlüme o kadın karışabilir.

Arife- (Nefretle) Hangi kadın o? Şunun ismini olsun söylesenize a!

Şefik- İsmini söyleyemem.

Arife- O kadın pek hain, pek gaddar, pek cellat bir kadınmış Şefik! İnşallah ben o kadından yalnız kendi intikamımı değil, senin intikamını da alacağım." (s. 144).

Ahmet Mithat Efendi'nin *Paris'te Bir Türk*[73] romanında bir kıskandırma oyunu oynanır. İstanbul'dan Marsilya'ya giden gemide tanışan Nasuh ile Catherina birbirlerinden nefret eder gibi görünmektedirler. Aslında bu nefretin altında Catherina'nın Nasuh'a olan sevgisini bilinçaltına bastırması söz konusudur. Bunu Nasuh fark etmiştir. Cartrisse ise her ikisinin ortak dostudur. Onların kavgasından rahatsızdır. Bu nedenle de onların barışmasını Nasuh'tan ister. Nasuh'ta, barışmaktan öte, Catherina'yı kendisine âşık edebileceğini, Cartrisse'nin bile kıskanacağını iddia eder:

"*Nasuh –İster misiniz ki şu Catherine ile dost olayım?*

Cartrisse -Ben dostluktan vazgeçtim. Birbirinizi hiç tanımadığınız zamanki hâle avdet edebilir iseniz memnun olurum.

Nasuh -Hayır! Hayır! Dost olacağım. Hem de o kadar dost olacağım ki!

Cartrisse -Ne kadar?

Nasuh -İhtimal ki sizi kıskandıracak kadar!

---

[73] Ahmet Mithat Efendi, *Paris'te Bir Türk*, (haz. Erol Ülgen), TDK Yayınları, Ankara 2000. (Romandan yapılan alıntılarda bu baskı kullanılacaktır.)

Cartrisse -Beni mi? Ben kıskanacağım ha? Neden kıskanayım? Aramızda bir alâka mı var?

Nasuh -Yok ama ben…

Cartrisse -Ey! Sen?

Nasuh -Ben istersem o dünyada kimseyi beğenmeyen azametli Mademoiselle Catherine'i kendime çıldırasıya âşık ederim.

Cartrisse -Güleceğimi getiriyorsunuz Monsieur Nasuh!" (s. 74).

Bu iddianın ardından komşusu Poliny ile ilgilenen Nasuh, Catherine'i kıskandırmayı başarır:

"*Kendisiyle birlikte olmak şartıyla cehenneme bile girse eteğine kıvılcım sıçrayamayacağından emin bulunan Nasuh Efendi, Mademoiselle Poliny'yi birkaç defa daha bu salona götürmüştü. Ancak Nasuh'un gayet güzel, nazik, mahcup meleksima bir kız ile salonlarda gezmesi havadisi, sultana selâm vermez olan Catherine cenaplarının nasılsa merakını gıcıklayarak şu dünya güzeli Poliny'yi görmek için bir defa daha Madame De la Chaisne'in suaresini teşrif eylemiş ve Poliny'yi gördükte zarurî asla beğenemeyip!.... Ve hele âdâb-ı meclis-i kibara ol kadar vâkıf olamamasını asla affedemeyip, kızı birkaç defa mahcup dahi eylemişti.*" (s. 178-179).

2.4. CARİYENİN CARİYEYİ KISKANMASI

Cariyeler, sosyal statü olarak yükselmek amacıyla ya evin beyi/oğlu ile evlenmeyi ya da cariye oldukları evden hür bir insan olarak gelin gitmeyi amaçlarlar. Bu noktada da eve sonradan alınan cariyelerAhmet Mithat Efendi'nin *Dünyaya İkinci Geliş yahut İstanbul'da Neler Olmuş*[74] romanı, iki cariyenin kıskançlık rekabeti ve bu rekabetin sonucunda masum cariyenin cezalandırılmasıyla sonuçlanan bir dizi olayı ele almaktadır.

Romanda işlenen bu kıskançlık rekabeti, Freud'un yansıtılmış kıskançlık tanımına uyan bir durumdur. Daha önce de değindiğimiz gibi yansıtılmış kıskançlık, bastırılmış aldatma dürtülerinden ya da gerçek bir aldatmadan kaynaklanır. Aldatan ya da başka bir kadını/erkeği arzulayan, ancak bu durumu eyleme geçiremeyen bir kadın/erkek, bunu eşine yansıtır, onu kendi yapmak istediği ya da yaptığı şeyleri yapmakla suçlar ve kıskançlık davranışları gösterir[75]

Bu romanda da, iki cariye arasında rekabet vardır. Âşık olduğu evin beyi diğer cariyeyi sevdiği için beyden olumlu cevap alamayan cariye, yansıtılmış kıskançlık sergiler.

---

[74] Ahmet Mithat Efendi, *Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul'da Neler Olmuş, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, Hüseyin Fellâh*, (haz. Kâzım Yetiş-Necat Birinci-M. Fatih Andı), TDK Yayınları, Ankara 2000. (Romandan yapılan alıntılarda bu baskı kullanılacaktır.)

[75] Demirtaş, *Yakın İlişkilerde Kıskançlık (Bireysel, İlişkisel ve Durumsal Değişkenler)*, s. 13.

İntikam için yapmayı düşündüğü kötülükleri, evin sahibesine, rekabet hâlinde bulunduğu diğer cariye düşünüyormuş gibi anlatır.

İstanbul'da yaşayan Veysel Bey'in oğlu Osman, kendisiyle aynı yaşlardaki küçük cariye Nergis'i sevmektedir. Ancak diğer cariye Çeşm-i Âfet de Osman'ı sevmektedir. Yalnızken aşkını Osman'a itiraf eden Çeşm-i Âfet, karşılık bulamayınca intikam hırsına bürünür. Evin hanımına hiçbir şeyden habersiz olan diğer masum cariye Nergis hakkında iftira eder ve Nergis'in evden kovulmasına neden olur:

> "*Bir gün Çeşm-i Âfet ne olursa olsun göze aldırıp tenhada rast getirdiği Osman Bey'e izhar-ı zamîr eyledi. Çocukluktan beri Nergis'e bağlanmış olan bir kalbi çözmek mümkün olur mu? Zaruri ret cevabı aldı. Bu hâlde Çeşm-i Âfet gibi bir âşıkın teşebbüs edeceği şey nedir? Elbette intikam! Biz burada ahvali gayet muhtasar geçtik. Zira ahvâl-i mezkûrenin tafsilâtına kimsenin vukufu yoktu. Hatta Veysel Efendi ile haremi Şehime Hanım'ın hiçbir şeyden muhtasar olsun haberleri yoktu. İmdi bir sabah Çeşmi Âfet, Veysel Efendi'nin kahvesini verip fincanını almak için beklediği zaman ezilerek, büzülerek, yutkunarak, tıkanarak Veysel Efendi'ye şöyle bir sır keşfetti.*
>
> *Ç -Efendim, size bir şey söyleyeceğim ama korkuyorum.*
>
> *V -Ne söyleyeceksin? Bir şey söylemek için korkmak nedir?*
>
> *-Söyleyeceğim ama benden işitmiş olmayınız, çünkü iş büyüktür.*
>
> *-Kız ne olmuş bakalım? Bir bildiğin, gördüğün mü var?*
>
> *-Evet efendim! Bizim Nergis'in işini haber vereceğim.*
>
> *-Nasıl iş?*
>
> *-Küçük Beyefendi'ye fena kastı var.*
>
> *-(Gözlerini fırlatarak) Ne dedin?*
>
> *-Evet efendim! Ya zehirlerim, ya başına bir satır vurup…*
>
> *-(Halecanla) Ha?*
>
> *-Öyle Efendim. Sebebi kıskançlık.*
>
> *-O nasıl lakırdı.*
>
> *-Çünkü Osman Bey'i seviyor. Beye kaç defa hâlini açmş. Bey 'Sen benim karındaşımsın öyle şey olmaz' demiş. O da bey beni seviyor zannetmiş. Şimdi ya bana ya beye kastedecekmiş. Hatta ne bileyim ama Mesut Ağa dahi…*
>
> *-Mesut'a ne olmuş?*
>
> *-O da Nergis'i sever mi imiş? Ne imiş? Hâsılı efendim pek iyi anlayamadım. Fakat Nergis'in niyeti pek fena olduğunu bilirim.*
>
> *Veysel Efendi Çeşm-i Âfet'ten şu sözleri işittiği zaman ciğerpâresi, dâr-ı dünyâda bir evladı için nasıl ehemmiyetli davranmış olduğunu tafsil etmek beyhudedir. Konaktan tartına derhâl karar verdi.*" (s. 12-13).

Bu olayda da görüleceği gibi yansıtılmış kıskançlık psikolojik bir hastalık belirtisidir. Bu psikolojik durumda birey kendi düşündüğü şeyleri intikam almak istediği eşine ya da rakibine yansıtır. Yansıtılmış kıskançlıkta temel faktör iftiradır. İftira olduğu için de normal kıskançlığa göre çok tehlikeli bir durum ortaya çıkmaktadır.

Bu romanda da bütün olaylar, yansıtılmış kıskançlık ile başlamaktadır. İstediğini elde edemeyen büyük cariye Çeşm-i Âfet, intikam planlarını küçük cariye Nergis'e yansıtır. Amacı ise Nergis'i bu yansıtılmış kıskançlık ile saf dışı bırakıp, evin varisi Osman Bey'i elde etmektir. Çünkü Osman Bey'e aşkını anlatmasına rağmen o, Nergis'i sevdiği için Çeşm-i Âfet'i reddetmiştir. O da, amacına ulaşmak için yansıtılmış kıskançlık durumu ile açıklanabilecek yolu seçmiş ve aslında kendi yaptıklarını ve yapmayı düşündüklerini Nergis'e yansıtarak onun evden kovulup satılmasını sağlamıştır.

Ahmet Mithat Efendi'nin *Demir Bey yahut İnkişaf-ı Esrar*[76] adlı romanında ihtiyar Demir Bey İstanbul'daki konağında karısı ve Âfitap isimli cariyesi ile yaşamaktadır. Oğlu Mustafa Kamerüddin ise Paris'te okumaktadır. Daha sonraları eve Mehtap isimli ikinci bir cariye alınır. Bu cariye, Âfitap'tan sekiz-on yaş daha gençtir. Bu nedenle, Demir Bey'in sürekli gözüne girmek isteyen Âfitap, başlagıçta Mehtap'ı çok kıskanır. Ancak Mehtap'ın ihtiyar efendisi Demir Bey ile ilgili herhangi bir arzusu olmadığını fark edince rekabet arzusu ve kıskançlığı sona erer:

> "*Hastanın yanında kalan iki cariyeden birisinin ismi Mehtap diğerinin ismi Âfitap'dır. Mehtap yirmisini geçmiş ve Âfitap otuzuna yaklaşmış olup, fakat ikisi dahi isimlerine liyakatlerini ispat edebilecek müsemmâlardandır. Mehtap gayet sarışın ve Âfitap esmer dilberi bir kız olup, hüsnden cemâlden anlayan şair bunların ikisini senâ etmek isterse ikisinin de medh ve senâya lâyık pek çok cihetlerini bulur.*
>
> *Mehtap şuh-mizaclıkta Âfitab'ı galiptir. Aralarında sekiz on yaş fark olması yani Mehtap'ın binnisbe daha pek çok genç bulunması bu şuhluğu mazur göstermez mi? Vakıa Âfitap ağırbaşlı bir kız addolunur ise de bu ağırbaşlılık nisbîdir. Mehtab'a nispetle ağırbaşlı sayıldığı hâlde kendisinden daha uslu akıllı bir kadın ile mukayese edilecek olsa ihtimal ki Âfitap dahi şuh meşreb sayılır.*
>
> *Bundan mukaddem bir münasebet düşerek cariyelerin ikisi de Mustafa Kamerüddin'in Avrupa'ya azimetinden sonra mübayaa olunduklarını söylemiştik. Bunlardan Âfitap evvel mübayaa olunup Mehtap ondan yedi sekiz ay sonra mübayaa olunmuştu. Binaenaleyh Âfitap yalnız yaşça değil kapıyoldaşlık kıdemince dahi Mehtap'tan büyüktü.*

---

[76] Ahmet Mithat Efendi, *Arnavutlar Solyotlar, Demir Bey Yahut İnkişâf-ı Esrâr, Fennî Bir Roman Yahut Amerika Doktorları*, (haz. Nuri Sağlam-M. Fatih Andı), TDK Yayınları, Ankara 2002. (Romandan yapılan alıntılarda bu baskı kullanılacaktır.)

'Herkesin hane-i kalbinde bir arslan yatar!' demezler mi? Bu arslan herkesin hâne-i kalbinde mine'l-ezel mi peyda olmuştur, yoksa oraya sonradan mı girmiştir? Burasını tayin için tedkîkat-ı amîkaya ihtiyaç vardır. Lâkin Âfitab'ın hâne-i kalbindeki arslan ister kendisi ile beraber halkolunmuş olsun, ister sonradan oraya girmiş bulunsun her hâlde Demir Bey'in şekil ve suretindeydi.

Ayıplanmaz ya! Bu yolda mübayaa olan kızcağızların türlü türlü ümitleri olur! Demir Bey'in yaşlılığı bu ümitleri kuvvetten düşürmez. Bilâkis takviye eder. Her cariye hanımının kahrından efendisine iltica hayalâtından başlayarak tahayyülâtını tevsî' eyledikçe eyler. Ekseriya bu hâl efendilerde dahi görülür. Biçaregân-ı cavârîyi evvela bir hüsn-i merhametle himayeden başlayarak zevcesinin nazar-ı husûmetini celbede ede nihayet ona rağm gibi bir suretle cariyeyi odalık mertebesine terfi eyler.

[...]

Şuh-meşreblikte kendisine faik olan Mehtap, kapı yoldaşının efendisi hakkındaki hayalâtını anlayarak bi't-tedrîc bu vukufunu Âfitab'a dahi anlattığı zaman ikisi arasında bir gayret-i rekabet peydası zaruret hükmünü almışsa da nihayet Mehtap:

-Doğrusunu istersen ben öyle ağababam mertebesindeki bir ihtiyar için hiç de heveslenmem. Bizi azat edip birer kocaya verecekleri zamana kadar sabrederim.

Yollu itirâf-ı hakayık ile Âfitab'a teminat verdiği için bu rekabetin şiddetini tadile muvaffak olmuştu." (s. 47).

Bu romanda, yaşça büyük cariyenin eve sonradan alınan küçük cariyeye karşı kıskançlık göstermesini görmekteyiz. Ahmet Mithat Efendi'nin, bir önceki değerlendirmemizde ele aldığımız, *Dünyaya İkinci Geliş yahut İstanbul'da Neler Olmuş* romanında da yine yaşça büyük olan cariyenin kendisinden küçük olan cariye ile rekabetini incelemiştik.

İki romanında da cariyeler arasındaki kıskançlığa dayalı rekabeti farklı açılardan ele alan Ahmet Mithat Efendi, olayları farklı şekillerde geliştirmiş ve neticelendirmiştir. Her iki romanda da, ilginç bir şekilde kıskançlık duygusuna kapılan cariyeler, yaşça büyük olup eve önceden alınan cariyelerdir. Bu iki cariye de, kendilerinin olduğunu düşündükleri evin beyi/oğlu ile evlilik haklarını eve sonradan gelen küçük cariyelerin ele geçirme ihtimâlinden dolayı kıskançlık duygusuna kapılmışlardır. Büyük cariyeler, bu durumda kendilerini birey olarak değerlendirirken, evin beyi/oğlunu muhtemel eş olarak değerlendirmiş ve eve sonradan alınan küçük cariyeleri ise rakip olarak düşünmüşlerdir.

Yukarıdaki paragrafta ifade ettiğimiz durum, bilişsel-olgusal kuramın B-E-R üçgenine ve bu üçgendeki birincil ve ikincil değerlendirme safhalarına uygun olaylar olarak karşımıza çıkmaktadır. Her iki romanda da yaşça büyük olan cariyeler sınıf atlamak

amacıyla evin beyi/oğlu ile evlenmek evlerinin ikinci hanımı olmak istemektedirler. Çünkü Tanzimat romanlarında ele alınan cariyeler, esir pazarlarında alınıp satılan, konaklarda hizmetçi veya cariye olarak evin sahiplerine karşı görevlerinde kusur etmemeleri gereken kölelerdir.[77] Bu cariyelerin içinde bulundukları toplumsal statüden tek çıkış yolları ise, evin beyi/oğlu ile evlenmek veya hür biri ile evlenerek evden gelin gitmektir. Ancak bu tek çıkış yollarını eve cariye olarak alınan daha genç ve belki de güzel köleler kapatmaktadır. Bu nedenle de bu rakiplerini saf dışı bırakmaları gerekmektedir.

Dünyaya İkinci Geliş yahut İstanbul'da Neler Olmuş romanında eve daha önce gelen büyük cariye Çeşm-i Âfet, beyin oğlu Osman ile evlenerek kendisini içinde bulunduğu durumdan kurtarmak istemektedir. Bu amaçla da evin oğlu Osman'ın ilgisini kendi üzerine çekmek ister. Başarılı olamaz ve Osman'ın küçük cariye Nergis'i sevdiğini fark eder. Artık Çeşm-i Âfet için özgürlük yolunda bir rakip ortaya çıkmıştır: Nergis. Bu rakip güçlüdür ve Çeşm-i Âfet için büyük bir engeldir. Bu nedenle kıskançlıkta ikincil değerlendirmeye geçen Çeşm-i Âfet, Nergis'i evden uzaklaştırmadan Osman'a ulaşamayacağını görür ve bu nedenle ona iftira atarak evden attırır ve rakibini saf dışı bırakmaya çalışır.

Demir Bey yahut İnkişâf-ı Esrâr romanında da *Dünyaya İkinci Geliş yahut İstanbul'da Neler Olmuş* romanındakine benzer bir büyük cariye – küçük cariye rekabeti oluşma ihtimali ortaya çıkmıştır. Bu romanda Âfitap büyük cariyedir ve evin ihtiyar beyi Demir Bey'e ikinci eş olma hayalleri kurmaktadır. Ancak kendisinden sonra daha genç bir kız olan Mehtap eve cariye olarak alınınca diğer romandaki büyük cariye Çeşm-i Âfet gibi bir kıskançlık ve rekabet hissine kapılmıştır.

Son olarak, iki roman arasında karşılaştırma yapınca, genç cariye Mehtap'ın gelecek ile ilgili hayallerinin daha başka olduğunu görürüz. Burada genç cariye, ihtiyar Demir Bey ile evlenmeyi istememektedir. O, bu evden dışarıya hür biri olarak gelin gitmeyi hayal etmektedir. Bu nedenle de Âfitap'ın rakibi değildir. Bu durumu fark eden Âfitap da ikincil değerlendirmesinde rahatlamış ve Mehtap'ı rakip olarak görmeyi bırakmıştır. *Dünyaya İkinci Geliş yahut İstanbul'da Neler Olmuş* romanında, bu kıskançlık rekabeti küçük cariye Nergis için faciayla neticelenirken, *Demir Bey yahut İnkişâf-ı Esrâr* romanında ise küçük cariye Mehtap'ın ev dışından biriyle evlenmek hayali olduğu için iki cariye arasında rekabet sona ermiş ve aralarında yakın arkadaşlık oluşmuştur.

---

[77] Hayati Baki, *Tanzimat Edebiyatında Roman ve İnsan*, Promete Yayınları, Ankara 1993, s. 65.

Yukarıda sözünü ettiğimiz iki farklı romandaki cariye rekabetlerinin bir benzeri de Samipaşazâde Sezâi'nin *Sergüzeşt* romanında yaşanmıştır. Dilber ile ona her türlü kötülüğü yapan Arap halayık Taravet arasındaki durumdur. Taravet, evin hanımı ile birlikte Dilber'e sürekli kötü davranır:

"*Zavallı çocuk! Ağlamaya bile cesaret edemeyerek hizmetini görmeye başladı.*

Her sabah hizmetini bin bir zahmetle görür, bir küçük kusur etse hanımdan, Taravet'ten tokat yerdi." (s. 13).

Hatta evin kızı on iki yaşındaki Atiye, önceleri iyi davrandığı Dilber'e, Taravet'in kötü davranışlarına özenerek hakaretler etmeye başlar:

"*Evvelleri Atiye hanım kendisiyle oynamak isterse de validesinin, Taravet'in ettiği muâmeleleri gördüğünden, şimdi her ne zaman yanına gelse "Pis halayık! Hadi aşağı!"diye kovardı.*" (s. 13).

Taravet'in kötülükleri ve eziyetleri daha da şiddetlenir:

> "*Kovaları koyduktan sonra mutfaktan artık dışarı çıkmağa cesareti, su taşımağa tâkati kalmamıştı. Taravet bir taraftan yemek pişirir, diğer taraftan "Hadi su getir tembel! Sonra akşam yemek pişmez." derdi. Çocuk, olduğu yerden kımıldamayarak, "Artık su getiremem." dedi. Taravet, ağacın aşağısından bakıp da yukarıdan kuşları düşüren yılan gibi beyazları kan içinde ve yalnız o gözlere mahsus bir nazar-ı vahşiyâne ile ocaktan bir yanar odun çıkararak Dilber'e doğru yürüyünce çocuk, üzerine bir yanardağ ile geldiğini veyahut elindeki topuzuyla yanında bir zebâni dolaştığını görünce rikkati en ziyade teheyyüç eden havf ve hirastan hâsıl olma bir teslimiyet-i mutâvaatkârâne ile hemen dışarı çıktı.*" (s. 16).

Bunun üzerine Dilber evden kaçmaya karar verir ve kaçarken bile demirin soğukluğunu Taravet'in hissizliğine benzetir: "*Demir, hanımıyla Taravet'in kalbi gibi hissiz duruyor. Ye'sin verdiği olanca kuvvetiyle bir kere daha itince demir yerinden kımıldadı.*" (s. 17).

Bu olay, kendisi zamanında sıkıntı çekmiş olan bireylerin kendisinden sonra gelenlere kötülük yapması açısından önemli bir durumdur. Çünkü diğer cariyeler arası rekabetlerde, sosyal statüsü tehlikeye giren ya da statü atlamak isteyen cariyelerin birbirlerini engel olarak görmesi vardır. *Sergüzeşt* romanında ise, evin hanımı ile işbirliği yapan ve küçük hizmetçi cariyelere kötülük yaparak evin düzenin sağlamaya çalışan bir Arap halayık (Taravet) vardır.

2.5. KADININ HASEDİ

Kıskançlık ile haset, birbirine çok yakın ama farklı durumları anlatan kavramlardır. Kıskançlık kavramını ele alan araştırmacılar öncelikle kıskançlık ile haset arasındaki farkları açıklamışlardır. Çünkü günlük hayatta bu iki kavram sık sık birbirine karıştırılmaktadır.

Daha önce de değindiğimiz gibi, bireyin daha alt toplumsal statüde yer alması, kendisinden üst konumdakine haset duymasına ve bunun sonucunda da o kişinin üzüntüsüne sevinmeyle refleks göstermesine neden olabilir. Haset, sosyal konumla bağlantılı bir duygudur. Kişinin konum olarak kendisini düşük gördüğü durumlarda karşısındaki rakibine haset göstermesi ortaya çıkabilir. [78]

Kadının haset göstermesi, Tanzimat romanlarında sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Bu çalışmada, Namık Kemal'in *İntibah* romanında Mehpeyker'in Dilâşub'a hasedi, Ahmet Mithat Efendi'nin *Demir Bey Yahut İnkişâf-ı Esrar* romanında Matmazel Lini'nin patronu Polini'ye hasedi, Nabizade Nazım'ın *Zehra* romanında ihtiyar cariye Nazikter'in yeni cariye Sırrı Cemal'e hasedi ve onunla rekabete girmesi, Samipaşazade Sezai'nin *Sergüzeşt* romanında Fransız mürebbiye'nin başka milletlerden övgüyle söz edilmesine karşı haset dolu davranışları, Ahmet Mithat Efendi'nin *Arnavutlar Solyotlar* romanında kadın kahraman Mosho'nun kendi evinde Rüstem'i tek başına misafir edişine Solyot kavminin haset etmemesi, Ahmet Mithat Efendi'nin *Felâtun Bey ile Râkım Efendi* romanında Râkım Efendi'nin yaşlı dadısının eve alınan genç cariye Canan'a haset göstermeyip sevgiyle karşılaması yine Ahmet Mithat Efendi'nin Dürdâne Hanım romanında yalı komşuları olan Ulvite Hanım'ın Dürdâne Hanım'ın masumiyetine hasedi ele alınmıştır.

Namık Kemal'in *İntibah*[79] romanında dönemin sosyal hayatında etkin olan üç kadın tipi de vardır. Hür ve Müslüman kadın tipini Fatma Hanım, fahişeleri Mehpeyker, câriyeleri ise Dilâşub okura yansıtmaktadır.[80] Bu tiplerden Mehpeyker, bulunduğu konumdan rahatsızdır. Ancak konum olarak yükselmeyi de yine kötülük yaparak elde etmeye çalışacaktır. Fatma Hanım, Mehpeyker'i seven Âli Bey'i Dilâşub'la evlendirince haset duyguları ortaya çıkar.

---

[78] Gamze Torun, *Sosyal Kimliğin Kıskançlık Ve Başkasının Üzüntüsüne Sevinme Üzerindeki Etkileri*, s. 16-17.
[79] Namık Kemal, *İntibah*, Akçağ Yayınları, 9. Baskı, Ankara 2011. (Romandan yapılan alıntılarda bu baskı kullanılacaktır.)
[80] Halim Serarslan, *Câriyelik ve Türk Romanında Bazı Câriye Tipleri*, s. 47.

İntibah romanında bu hasedi çok şiddetli ve öldürücü bir şekilde görmekteyiz. Mehpeyker, Âli Bey'i eşinin elinden alma hasedi ile ölümlere yol açmıştır. Berna Moran'ın tespitiyle bu olay daha önce *Hançerli Hanımın Hikâye-i Garîbesi* adlı hikâyede de geçmektedir. Moran'ın, "Ölümcül" ve "kurban" olarak ikiye ayırdığı bu kadın tiplerinden ölümcül olanı, öç alma duygusuyla hareket eder. Romanlardaki bu "ölümcül kadın" ve "kurban kadın" tiplerinin kaynağı, meddah hikâyeleridir.[81] Mehpeyker, bu ölümcül kadın kimliğini kıskançlık (bizce haset) duygusunu tatmaya başladığı anda kazanır.[82] Zaten Tanpınar da, *İntibah* romanının iki ayrı kitap olarak ele alınması gerektiğini söyler. Çünkü romanın ilk bölümünde Mehpeyker ile Âli Bey'in ayrılığına kadarki süreçte, sadece kurnaz fahişe Mehpeyker'in Âli Bey'i kullanması anlatılırken romanın ikinci kısmında, Mehpeyker'den ayrılan Âli Bey, Dilâşub ile evlenince buna kıskançlık (bizce haset) gösteren Mehpeyker'in haset göstererek ölümcül kadın tipine dönüşmesi anlatılır.[83]

İntibah romanında sonradan ölümcül kadın kimliğine bürünecek Mehpeyker, ilk sahneye çıkarılışında şöyle tanıtılır: "*Bir güzeli severdi, fakat nasıl yılan bir çiçeği nasıl severse bu da öyle severdi; bir adamı nasıl sararsa bu da öyle sarmak isterdi!.. Mezar vücûdu nasıl kucaklarsa bu da öyle kucaklamaya çalışırdı; nasıl kucakladığına dünya yüzü göstermezse bu da öyle ihtisas etmek arzusunda bulunurdu.*" (s. 29). Daha bu ilk tasvirde Namık Kemal, kadın kahramanın gelecekte nasıl bir davranış sergileyeceğini hissettirmiştir.

İntibah romanını ele alırken, daha önce ifade ettiğimiz, bilişsel-olgusal kuramın kıskançlık tezi olan B-E-R üçgeni ile değerlendirmek daha uygun olacaktır. Burada B-E-R üçgeni Mehpeyker (B) - Âli Bey (E) –Dilâşub (R) arasında oluşmuştur. Aslında Âli Bey üzerinde sosyal hakkı olan kişi Dilâşub'dur. Yani eş olarak onun olması gerekir. Ancak buradaki durum kıskançlık değil de haset olduğu için birey ile eş yer değiştirmişlerdir. Bu üçgende aslında rakip olması gereken Mehpeyker, kendisini eş olarak görmüş ve Âli Bey'in eşi Dilâşub'u hasetinden dolayı rakip olarak kabul etmiştir.

Âli Bey, Dilâşub ile evlenmeden önce "*yarı İstanbul halkından artakalma bir fahişe*" (s. 51) olan Mehpeyker ile birlikte yaşamaktadır. Kendisini yakın arkadaşlarının ve akraba çevresinin ısrarlarına rağmen, kötü bir kadın olduğunu sonradan öğrendiği sevgilisi Mehpeyker'den uzaklaştıramaz.

---

[81] Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1*, s. 36.
[82] Ramazan Gülendam, "Kıskançlık Temasını İşleyen Birkaç Roman Hakkında", s. 303.
[83] A. Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, 7. Baskı, İstanbul 1988, s. 401.

Âli Bey, Mehpeyker'i çok sever. Bu nedenle ondan, şu zamana kadar kötü hâlde yaşamış olsa da artık sadece kendisine ait olmasını şu sözlerle ister: "*Mazi ne hâlde olursa olsun şimdi mezar-ı ademe gitti. İlerisini düşünelim [...] Yalnız bana mahsus olacağına söz verir misin?*" (s. 64). Mehpeyker de ona:

> "*Tahkîk ediniz –ismim bilinmez bir kadın değilim ki öğrenmekte güçlük olsun- eğer işaretinizi aldıktan sonra yüzümü bir erkeğe gösterdimse, -hatta tatil günleri buraya geldiğim zamanlardan başka- bir kerre sokağa çıktımsa beni öldürün.*" der (s. 65).

Bu sözün ardından Âli Bey, Mehpeyker'i teftiş için işlerini bitirince Beyoğlu, Çarşı gibi yerlerde dolaşır (s. 65). Zamanının büyük kısmını artık Mehpeyker ile geçirir. Validesinin yanına, kendi evine gelmemeye başlar.

Ancak, Âli Bey'in validesi, oğlunun eve gelmemesini araştırırken Atıf Bey'in dayısı Mesut Bey'den gerçeği öğrenir: "*-Beyefendinin başında şiddetli bir sevda var. Müptelâ olduğu mel'ûne ismi huzurunuzda zikrolunabilecek mahlûkattan değildir ki size hâlinden bahsedilebilsin.*" (s. 82). Mesut Bey, Âli Bey'in durumunu anlattıktan sonra validesine şu tavsiyede bulunur: "*-Bey oğlunuzun daha birinci iptilâsı olduğundan sevdiğinden güzel birine istediği gibi temellük edeceğini görünce ihtimâl ki meyli o tarafa döner.*" (s. 83).

Âli Bey'in vâlidesi bu tavsiye üzerine "*iki üç sabahtan akşama kadar hane hane dolaştıktan ve paraca pek büyük bir fedakârlık ettikten sonra Dilâşub isminde arzusuna muvafık bir kız tedarik etti.*" (s. 83).

İlk zamanlar Âli Bey, Dilâşub ile ilgilenmez. Validesi bu konuda çok ısrar eder ancak o, kabul etmez. Hatta bu yüzden validesi ile arasında kavga çıkar ve validesi: "*-Ya! Bir fahişe için validenin istediği şeyler münasebetsiz oluyor, hatırı ayaklar altında kalıyor öyle mi?*" (s. 89) der. Bunun üzerine sinirlenen Âli Bey: "*Kabahat bende ki ta'cîz olacağımı bildiğim hâlde kalkar da evimdir diye buraya gelirim, yollu söylenerek hiddetle yerinden fırla[r gider.]*" (s. 89).

Bu surumda kazanan Mehpeyker olmuştur. Artık âşığı, avucunun içindedir ve onu istediği gibi sömürebilecektir. Âli Bey'in validesi ise, kaybeden taraf olmuştur. Ancak bu sırada ilginç bir vak'a gelişir. "*Mehpeyker'in yalısınıda olan âsar-ı ziynet ve servet*"in (s. 90) finansörü olan Abdullah Efendi, İstanbul'a gelir ve Mehpeyker'i davet eder. Mehpeyker Üsküdar'dan İstanbul'a Abdullah Efendi ile görüşmek için gider ama onu bulamaz. Bu nedenle gece orada kalır. Bu sırada da validesi ile kavga eden Âli Bey,

Mehpeyker'in yalısına gelmiştir (s. 92). Âli Bey, İstanbul'da olduğunu öğrendiği Mehpeyker'i son vapura kadar Üsküdar Sahili'nde bekler:

> "*Nihayet vapurlar hitam buldu. Meyûsiyet-i kat'iye de başladı […] Bir yarım saat kadar her dakikada bir kabir azabı geçirirdi. Fakat gide gide etrafına bakındıkça evvelleri cinân-ı ruhânî zannettiği köşk nazarında bayağı bir zindan-ı musibet, Mehpeyker'in hüsn ü cemâli ise lâhm ü şahmı dökülerek kadid olmuş izâm gibi bir müstekreh zehr-hand-i istihzadan ibaret görünmeye başladı.*" (s. 94).

Âli Bey, gerçeği görünce validesinin haklı olduğunu düşünür ve Mehpeyker'i beklemeye başlar. Mehpeyker ertesi gün gelir. Artık Âli Bey Mehpeyker'den ayrılacaktır: "*-Artık usanç geldi, al ücretini de biraz da var yeni peydâh ettiğin dostlarını eğlendir! dedi ve sür'atle koynundan çıkardığı dört yüz altınlık evrâk-ı nakdiyeyi başına atarak kapıya doğru şitâb eyledi.*" (s. 99). Mehpeyker'in yalvarmaları çare olmaz. Oradan ayrılan Âli Bey, evine döner; validesinden af diler ve validesinin seçtiği Dilâşub'u cariyesi olarak kabul edip odasına alır (s. 108). Kaybeden kişi bu sefer Mehpeyker olmuştur. Ancak şimdiye kadar eğlence ve gönül eğlendirmelerle vakit geçiren Mehpeyker, haset ve intikam arzusu ile dolu ölümcül kadın tipine dönüşüvermiştir.

İşte tam bu noktada da *İntibah* romanında B-E-R üçgeni oluşur. Mehpeyker (Birey) – Âli Bey (Eş) – Dilâşub (Rakip) mücadelesi başlar.

Mehpeyker, birincil değerlendirmeye başlar. Önceleri, ilgilenmediği takdirde Âli Bey'in kendisine mutlaka döneceğini düşünerek kendisini bütün bütün istiğnaya çeker (s. 109). Ancak Âli Bey kendisine geri gelmeyince, ona af ve davet tezkeresi yazar. Aldığı cevapta: "*Sizinle olan ülfetimde pekâlâ tecrübe ettim ki, insanın yılanla imtizâcı kabil olmadığı gibi seciye-i sıdk ile redaet-i ahlâk arasında bir itilâf-ı dâimi hâsıl etmek mümkün olamayacak. Ben gönlümü tevdi edecek bir câ-yi ismet buldum.*" (s. 111) sözleri ona rekabet duygularını hissettirir.

Bu tezkere sonrasında, Âli Bey'i rakibine kaptıran Mehpeyker "*[y]aralı kaplanlar gibi hasmının saadet-i hayatına rûh-ı vicdânı olan maşukası cihetinden hücum etmek iste[r.]*" (s. 112). Mehpeyker, ismini henüz bilmediği Dilâşub'u birincil değerlendirme sonucunda zararlı ve stres verici bulmuş bu nedenle de hızlı bir şekilde ikincil değerlendirmeye başlamıştır.

Mehpeyker, Dilâşub'u bohçacılar marifetiyle tahkik eder. Kolayca yanına sokulur. Kendisiyle rakibini kıyaslar. Ancak rakibini kendisinden daha üstün görür:

"*Mehpeyker bu cihette* (zekâ açısından) *dahi Dilâşub'un derece-i ma-dûnunda* (aşağısında) *bulunduğunu görünce hiddetinden ifrit kesilmeye başladı. Eğer rakibini kendinden değersiz bulmuş olsaydı ihtimâl ki Âli Bey'e olan gayzının birazı olsun gönlünde kendinden aşağı bir vücuda yer verdiği için hakarete münkalib olurdu. Fakat hem bir maşuk kaybetmek, hem de onu her cihetle kendine faik bir rakibe teslim eylemek Mehpeyker gibi seyyiat ile perverde olmuş bir hazra-i damenin değil en terbiyeli, en hatırşinas kadınların bile kolaylıkla tahammül edeceği belâdan değildir.*" (s. 113, eklemeler bana ait, M.Y.).

Bu karşılaşmanın ardından Mehpeyker cezalandırma yöntemini seçer. Çünkü haris ve kıskanç Mehpeyker, Âli Bey'in Dilâşub'a ilgisinin geçici bir heves olmadığını fark eder. Bu nedenle de intikam almaya karar verir.[84] Artık hem Âli Bey hem de Dilâşub tehlikededir. Çünkü "*hiddetinden ifrit kesilmeye başla[yan]*" (s. 113) bir birey (Mehpeyker) vardır ve hem eşini (Âli Bey) geri alacak hem de rakibine (Dilâşub) tuzak kuracaktır. Abdullah Efendi'nin yanına giden Mehpeyker, olayı gereksiz bir kıskançlığa bağlayarak şöyle resmeder:

"*-Bizim yoluna dünyalar feda ettiğimiz Beyefendi bir gün buraya geldiğimiz için yalıda bulamamakla bizi terk etti. Güya kıskanmış. Hah! Hah!.. Ne de tuhaf kıskançlık! Beni kıskanıyor da kendine göre bir hanım buluyor, onunla eğleniyor.*" (s. 115).

Abdullah Efendi ile Mehpeyker arasında intikam ile ilgili şu diyalog geçer:

"*-Şimdi benim intikamıma hizmet elinden gelir mi? Onu soruyorum.*

-Çocuk! Bir delikanlıdan intikam almanın lakırdısı mı olur? Bir bahane bulayım da hapis mi ettireyim? Dövdüreyim mi? Hangisiyle gönlüne kanaat gelirse emrediniz.

-Hiçbirisini istemem. Bir çare bulacaksın Bey'i o kadından ayıracaksın. […]

-Ne kadar güç bir iş teklif ettiniz… O kadar telaşınız bunun için miydi? O kadar kıskanç, o derece mağrur bir beyefendiyi hareminden, cariyesinden ayırmakta da insan güçlük çekerse dünyada kolay sözünün manası kalmaz." (s. 116-117).

Yukarıdaki diyalogdan da anlaşılacağı üzere, Abdullah Efendi'nin yönlendirmesiyle Mehpeyker, Âli Bey ve Dilâşub'dan intikamını Âli Bey'in kendisinden uzaklaşmasına neden olan kıskançlık hassasiyetini kullanarak alacaktır. Önce Dilâşub, hamamlarda takip edilir ve "*peştamal bağının yanında biri siyah, biri kumrala mail iki büyük hâli*" (s. 118) olduğu görülür. Daha sonra Abdullah Efendi bir tertiple Âli Bey'in Çamlıca'da olduğu bir zamanda onun işiteceği şekilde kendisinin "*kelb-şikârı* (Av Köpeği) *hükmünde olan*" (s. 120, ekleme bana ait, M.Y.) Pertev Ağa ile birlikte Dilâşub hakkında konuşurlar. Onun

[84] Halim Serarslan, *Câriyelik ve Türk Romanında Bazı Câriye Tipleri*, s. 59.

eski sahibinin yanında da "*aşifte*" (s. 121) olduğundan, "*davetnâme*" yazarken sahibine yakalanıp yırttığından ama yeni bir mektup daha yazdığından, üzerindeki benlerin birinin siyaha diğerinin kumrala mâil olduğundan söz ederek (s. 122) Âli Bey'i "*şiddet-i tehevvürden* (öfkenin şiddetinden) *baştanbaşa bir ateşpâre*" (s. 122, ekleme bana ait, M.Y.) kesilmesini sağlarlar.

Kendisine oynanan bu oyunun ardından Âli Bey, Dilâşub'a şiddet uygular, kendisi de öfke nöbetleri geçirerek ağlar bayılır (s. 124). Âli Bey'in validesi de tabibin tavsiyesi üzerine üzerine oğlunun sıhhati için cariyesi Dilâşub'un satılmasına karar verir (s. 128). Satılacak konağın "*bozuk takımından*" (s. 129) olduğu söylendiğinde de Âli Bey, "*Hınzır gitsin! Kerhanelerde çapkın dayağı yiyerek, sarhoş kusmuğu temizleyerek zillet içinde gebersin.*" der (s. 129). Dilâşub'un satıldığı konak Mehpeyker'in konağıdır (s. 129). Mehpeyker (B) amacına ulaşmış ve hem sevdiği Âli Bey'den hem de haset ettiği Dilâşub'dan intikamını her ikisini de cezalandırarark almıştır.

Ancak Mehpeyker'in Dilâşub'u kıskanması ve intikam arzusu geçmek bilmez. Çünkü:

> "*Dilâşub'da suret ve sîretçe mevcut olan birçok esbâb-ı rüchânın cümlesinden ziyade Mehpeyker'in hasedini tahrik eden iffet*[tir.]" (s. 134) ancak ne kadar da uğraşsa "*masumenin elini bir erkek eline dokundurmaya muvaffak olama*[mıştır]." (s. 134).

Mehpeyker asıl amaç olarak kendisine Âli Bey'in geri dönmesini belirlemiştir. Ancak ne kadar oyunlar kursa da bunu başaramaz. Âli Bey, bütün malını mülkünü savurur ancak Mehpeyker'e dönmez (s. 141). Bu konuda Mehpeyker başarısız olmuştur. Abdullah Efendi'nin kurguladığı bir akşam eğlencesi için oraya gelen Âli Bey, Mehpeyker'i hakaret ederek reddeder. Bu hakaretler üzerine Mehpeyker gayzından ve Âli Bey'i "*kanlı bir düşman*" olarak gördüğünden intikam için yine Abdullah Efendi'ye gider (s. 145).

Mehpeyker artık Âli Bey'i öldürtmeye karar vermiştir (s. 148). Planlanan cinayet, Üsküdar'daki bağ evinde uygulanacaktır. Mehpeyker, buraya âşığını elinden alan rakibi Dilâşub'u da Âli Bey'in ölümünü görmesi için getirtir (s. 150). Fakat Dilâşub, bir fırsatını bulur ve Âli Bey'e Mehpeyker ile katilin konuşmalarını dinletir (s. 156). Âli Bey, bunun üzerine gizlice karakola gider ve olanları anlatır (s. 157). Dilâşub ise üşüdüğü için Âli Bey'in paltosunu giyer. Bıçak saplanan kişi de yanlışlıkla Dilâşub olmuştur (s.161).

Dilâşub'un ölürken bile Âli Bey'in kucağında huzur içinde son nefesini vermesini hazmedemeyen Mehpeyker, tüm gerçekleri Âli Bey'e anlatarak Âli Bey'den son bir

intikam almak ister. Bunu için de, Dilâşub ile ilgili mektup ve vücudundaki ben hikâyelerini kendisinin planladığı iftiralar olduğunu söyler (s. 165).

Bu romanda rakiple (Dilâşub) ilgili planında başarılı olamayan Mehpeyker'in yeniden değerlendirme yapma imkânı kalmaz. Çünkü Âli Bey, onu öldürür. (s. 168).

B-E-R üçgeninin tipik örneklerinden olan Mehpeyker (B) – Âli Bey (E) – Dilâşub (R) üçgeni, hasetin intikam arzusu ile birleşince nasıl bir felaketle sonuçlanacağını göstermesi açısından önemlidir. Haset, başkasının elindekini alma amacı taşıdığı için olumsuzdur. Bu olumsuzluğu da Namık Kemal, *İntibah* romanında ölümcül kadın kimliğine büründürerek anlattığı Mehpeyker ile yansıtmıştır.

Ahmet Mithat Efendi'nin, *Demir Bey Yahut İnkişâf-ı Esrâr* adlı romanında, hasetin bir kadına yaptırdığı yanlışlar ve intikam çabasının intikam almak isteyeni yıpratması anlatılır.

Ahmet Mithat Efendi'nin *Demir Bey Yahut İnkişâf-ı Esrâr* romanında Fransa'da çiçek nakışçısı patronu Polini ile aynı adı taşıyan işçisi Matmazel Lini de Mustafa Kamerüddin'i sever. Ancak gelenekçi erkek tiplerinden olan[85] Mustafa Kamerüddin'i ele geçiremeyince patronu Polini'ye haset gösterir. Polini'den hasetinden dolayı intikam almak için planlar yapar. Ancak, Matmazel Lini'nin planları kendi istediği şekilde sonuçlanmaz. Çünkü Ahmet Mithat Efendi, bu romanında, Namık Kemal'in *İntibah* romanında Mehpeyker'i cezalandırmasına benzer şekilde Matmazel Lini'yi cezalandırmaya karar vermiştir.

Romanda, Demir Bey'in oğlu olan Mustafa Kamerüddin Paris'te eğitim görmektedir. Yaz tatilinde arkadaşlarıyla birlikte Zürih'e giden Mustafa Kamerüddin, burada göl kıyısında çiçek nakışçısı Polini ile tanışır. Polini'nin Paris'teki adresini kendisinden alır ve onu ziyaret edeceğine söz verir. Hatta bir gün Zürih Gölü'nde arkadaşlarıyla birlikte sandal gezintisi yaparken Polini'yi başka bir gemideki erkeklerle konuşurken gördüğü için kıskançlığından bayılır.

Mustafa Kamerüddin, Paris'e döner. Polini'yi ziyarete gider ama onu yerinde bulamaz. Polini'nin çalışanı olan Matmazel Lini adlı genç kızla görüşür. Aslında patronu Polini'yi seven Lini, kendi yanında Mustafa Kamerüddin, Polini'yi övünce haset gösterir.

---

[85] Hayati Baki, *Tanzimat Edebiyatında Roman ve İnsan*, s. 69.

Matmazel Lini'nin bu hasedi romanın ilerleyen bölümlerinde gittikçe artar ve intikam almaya kadar gider. Önce patronu Polini'yi Mustafa Kamerüddin'e kötüler. Kont Vikont ile Polini arasında bir aşk ilişkisi olduğunu iddia eder. Hatta Mustafa Kamerüddin'in ilgisini çekmek için onun yakın arkadaşlarından olup Mustafa Kamerüddin'in kıskanan Podar ile birlikte olur.

Ancak intikam çabaları artınca Polini, onu işten atar ve kaldığı pansiyonun sahibesi de onu pansiyonundan kovar:

> "*-Zannıma kalırsa Matmazel Polini ile refakatten memnunsunuzdur. Kendisiyle henüz pek yeni muarefe peyda eyledim ise de pek nazik, mütevazi bir kız gördüm. Elbette refikaları hakkında da nezaketi, hürmeti cümlesini memnun edecek derecede olmalıdır.*
>
> *Mustafa Kamereddün'in bu sözlerine mukabil Matmazel Lini'nin çehresinde humret peyda olmaya başladı. Tavrındaki alâyim-i inkıbâz bu sözden adem-i memnûniyetini gösteriyordu. Zaten bir kadının yanında diğer kadının senası edilirse müstemi' olan kadının memnun olabilmesi kabil midir? Binaenaleyh Matmazel Lini dedi ki:*
>
> *-Evet efendim! Ben aksini iddiada değilim. Matmazelin kendi hakkımdaki muamele-i dilnüvâzîsinden pek hoşnutum. Vakıa kendisi biraz mütekebbir olup yüzü gülmez ise de yüreği safidir. Hırçınlığı yalnız işlerden dolayıdır*." (s. 108).

Bu satırlarda da görüldüğü gibi, Matmazel Lini, Mustafa Kamerüddin'in Polini'yi övmesi üzerine memnun olmuyor ve Polini'ye haset göstererek onu kötülüyor.

Mustafa Kamerüddin, Lini'nin hasedini fark eder. Tekrar Polini'nin işyerine geldiğinde Lini ile karşılaşır. Lini, kendisinin kıskanç bir yaratılışta olmadığını, ancak Polini'nin kıskanç olduğunu söyler. Ancak Lini, haset gösterdiği Polini'yi kötüleyerek kendisini över:

> "*Mustafa Kamerüddin sebeb-i ziyaretini anlatmak için:*
>
> *-Bir iş zımnında Rivoli Caddesine gelmiştim. Zatınıza bir 'Bonjur!' demeksizin ve ubudiyetimi teyit etmeksizin avdeti tecviz etmediğim için geldim.*
>
> *Dediğinde Lini:*
>
> *-Biraz da Matmazel Polini'nin avdet edip etmemiş olduğu haberini almak için geldiniz değil mi efendim?*
>
> *Demesiyle Mustafa Kamerüddin'in dahi mukabelesi lâzım gelmişti. Demişti ki:*
>
> *-Bilfarz bunun için gelmiş olursam bu gelişimi kıskanmakla beni bahtiyar eyler misiniz?*
>
> *-Kıskandığımı mı istiyorsunuz?*
>
> *-Muhtac-ı teveccühünüz bulunur isem bu arzuda bulunmaklığım lazım gelmez mi?*

-Benim yerimde Matmazel Polini olsaydı belki kıskanırdı. Zira kendisinden başka şâyân-ı hürmet ve tazim bir kadın bulunmasını istemez. Bense kıskanç olmamakla beraber mücerret sizi mutmain etmiş olmak için diyeyim ki kıskandım." (s. 114).

Polini'nin bulunmadığı bir ortamda yapılan bu görüşmede, kıskanç olmadığını iddia eden Matmazel Lini, Polini'nin bulunduğu ortamda ise haset gösterip Mustafa Kamerüddin ile Polini'yi sık yanlarına gitmek suretiyle rahatsız eder. Bu durumdan rahatsız olan Polini, Matmazel Lini'yi odasından kovar:

"*Asıl daire sahibinin avdeti üzerine işçi başı olan Matmazel Lini dört beş kızın işlemekte olduğu salona yani her zamanki makamına gitmiş ise de camlı kapıdan Mustafa Kamerüddin'in Matmazel Polini'nin yanına geldiğini görüp de içeride işi ile meşgul olabilmesi, rahat durması kabil olur mu?*

Kıskanç olmadığını Demir-zâde'ye temin eden Matmazel Lini hemen eline bir şapka ve bir mukavva kutu dolusu çiçek alıp geldi. Mustafa Kamerüddin'e hafifçe bir selâm verdikten sonra Matmazel Polini'ye:

-Bu şapkanın şurasına bir benefşe buketi konulmasını sahibi emrettiyse de benefşelerden ziyade şu papatyalar yakışmıyorlar mı? Hatta isterseniz yaprakları ile beraber şu inci çiçeklerini yerleştirelim.

deyince Polini bir tavr-ı üstâdâne ile kaşlarını çatarak ve çeşmân-ı dikkatini büzerek şapkaya baktı. Dedi ki:

-Hayır! Hayır! Yine benefşeleri koyunuz! Ön taraftaki sünbüllerle ancak benefşe yakışık alabilir. Çünkü hepsi bir mevsimin çiçekleridir.

emrini verip işçiyi başından savmıştı.

Savmıştı ama misafiriyle rahatça konuşabilmek imkânını temin etmiş oldu mu?

Heyhat! Zürih'ten ne vakit kalkıp nasıl geldiğini hikâyeye başlamış olduğu hâlde bu hikâyeyi muttasılan, müteselsilen söylemeye meydan bulamıyordu. Meydan vermeyen dahi Matmazel Lini idi. Her defası arasından üç dakika, beş dakika geçmeksizin ya bir şapka, ya boyun atkısı veyahut bir demet çiçek ile gelip matmazelden birçok şeyler soruyordu. Nihayet Polini'nin canı sıkılarak:

-Aman bu suallerinizden bıktım! Bir çeyrek saat olsun beni rahat bırakınız!

diye işi gücü de Lini'yi filânı da başından def eyledi." (s. 116-117).

Odaya girmesi yasaklanan Matmazel Lini, hasetle ve merakla yerinden duramaz. Matmazel Polini ile Mustafa Kamerüddin'in neler yaptıklarını konuştuklarını anlayabilmek için bir sandalye üzerinde zıplayarak odanın içinde neler olduğunu ve nekonuşulduğunu anlamaya çalışır:

"*Polini'nin bu yolda söylediği sözleri işitmiş ve ahvâl ü etvârına dikkat etmiş olsa idiniz kendisini on bir on iki yaşında bir körpe ve masum kızcağız addiyle muvaffakiyyât-ı masûmânesini tatlı tatlı anlatıyor zannederdiniz.*

Hakikaten Mustafa Kamerüddin dahi Polini'yi böyle bir telâkki ile dinliyordu. O kadar safiyane bir tavırda bulunuyordu ki içeriki odada Matmazel Lini şunların ahvâl ü etvârından ve evzâ' ve mişvârından bir şey anlayabilir miyim diye oturduğu sandalye üzerinden sık sık ve zıp zıp sıçrayıp dürbün gibi uzağı ve hurdebîn gibi cüz'iyyâtı görmekten aciz kalmayan dü-dîde-i tecessüs ile bakıp dikkat eylediği hâlde ne Polini'den ne Mustafa Kamerüddin'de teşeffî-i sadrını mucip olabilecek hiçbir hareket-i cüz'iyye göremiyordu. İki masum çocuklar karındaşça görüşüp konuşuyorlar vesselâm." (s. 119-120).

Matmazel Lini'nin kıskanç olmadığını iddia etmesine rağmen kıskançlık göstermesi, Mustafa Kamerüddin'in dikkatli davranmasına neden olur. Arkadaşlarına Polini'den bu nedenle söz etmez. Onların da Matmazel Lini gibi kendisini ve Matmazel Polini'yi kıskanıp yanlışlar yapmasını istemez:

"*Zaten bunların şu tehdidine hacet de kalmamıştı. Mustafa Kamerüddin bu tehditten evvel anlamıştı ki meydanda hiçbir şey yokmuşçasına arkadaşlarını iğfal mümkün olamayacak. Binaenaleyh hakikat-i hâli bir kisve-i kizbe bürüyerek dedi ki:*

-Evet! Paris'te de bir çiçekçi kız buldum. Hatta daha doğrusunu isterseniz İsviçre'de gördüğüm kızın Paris'teki adresini almaya muvaffak olmuştum da gelip kendisini Paris'te buldum. Matmazel şimdiki hâl de biraz mütevahhiş görünüyor. Vakıa encâm-ı kâr o da kalacak ise de şimdiki hâlde tevahhuş ziyadecedir.

Podar -Ha şöyle! Açıktan açığa söylenen söze kim ne diyebilir?

Mustafa -Eğer bir arkadaşınızın bahtiyarlığını kıskanarak mümânaatta, muziplikte bulunacak olursanız…

Pasteur -Arkadaşımız bizi arkadaş tanımayıp da işini gücünü saklayacak olursa şüphe yok ki her muzipliği ederiz. Paris kazan biz kepçe. Nerede olsa izini buluruz. Lâkin mademki sen hakikat-i hâle bizi vakıf ettin, harekâtında serbestsin!" (s. 125).

Matmazel Lini, hasetinden dolayı her kötülüğü yapabilecek bir ruhsal durumdadır. Bu nedenle de patronu Matmazel Polini'ye kara çalmaya karar verir:

"*-Maşallah! Maşallah! Kafadarlığı ne kadar ileriye götürdünüz? Muvaffaksınız mösyö! İkinci mülâkatta beraberce gezmeye gitmek, gece geç gelmek her bahtiyara müyesser olmayacak mesudiyetlerdendir.*

Mustafa Kamerüddin, Matmazel Lini'nin bu sözlerine cevap vermiyordu. Zaten Lini dahi cevap almak için söylemiyordu ya. Mustafa Kamerüddin cevap verecek olsaydı bile ihtimal ki Lini dinlemeyecek, yine sözde kendisi devam eyleyecekti. Devam dahi eyliyordu. Diyordu ki:

-Vikont Duran bu yeni münasebetten haberdar olacak olsa kim bilir ne kadar müteessir olur. Fakat siz dahi o münasebeti görüp takdir eyledikten sonra elbette müteessir olacaksınız. Bizim matmazel müthiş bir oyuna başlamış. Mevlâ encamını hayreyleye!" (s. 130-131).

Matmazel Lini'nin, patronu Matmazel Polini'ye iftira atması, haset duygusuna sahip olmasının açık bir göstergesidir. Matmazel Lini, Polini'yi her iki âşıkını da aynı anda idare etmekle suçlamaktadır. Bu düşüncesini de Mustafa Kamerüddin'e söylemiştir. Ancak bu iftirası, Matmazel Lini için sonun başlangıcı olur. Çünkü patronu Polini, onun bu iftirasından rahatsız olur.

Matmazel Lini'nin bu iftirası nedeniyle sıkıntıya giren Polini, kendisini kardeş bilen Mustafa Kamerüddin'i kendisine iftira atıldığı konusunda ikna etmeye çalışır. Mustafa Kamerüddin'e, Vikont Duran gibi bir kibarzâdeyi kıskanmamasını söyler:

> "*-Hayır! Yalnız onun için değil. Vikontun hizmetkârı olabilecek diğer bazı adamlardan o kadar tazyik ve icbar görmüşümdür ki arsızlığın bu derecesi bir kadın için hakaret-i uzmâ addolunur. Hele ümitlerini bi'l-külliye kat'etmek lâzım geldiği zaman hakaretlerini ilandan dahi çekinmemişlerdir. 'Kim bilir hangi âşık-ı muktedirden sakındığınız için bize karşı istiğna gösteriyorsunuz!' tarzındaki terbiyesizlikler bunların ednâ-yı tahkîrâtı addolunur. Vikont Duran ise imtinâımda kendisini bi'l-külliye bîzar etmek derecelerine vardığım zamanlar bile beni hodgâmâne tazyîkatıyla rahatsız eylediğinden dolayı özürler dileyerek bademâ bu tasdîâtta bulunmayacağını temin ile affını istirham eyler. Böyle bir kibarzade sevilmez mi?*
>
> *Mustafa Kamerüddin bu suale cevap vermek için dahi epeyce düşündükten sonra:*
>
> *-Evet sevilir!*
>
> *cevabını verdi. Polini sevinerek dedi ki:*
>
> *-Hem sevilir, hem de onu seven kızın biraderi tarafından kıskanılmaz değil mi?*
>
> *-Vikontun terbiyesi, vikontun safveti için değil! Belki hemşiresinin iffet-i melekânesi için kıskanılabilir.*" (s. 150-151).

Matmazel Lini, haset duygularıyla attığı iftiralar sonuçsuz kalınca iyice çileden çıkar. Mustafa Kamerüddin, işçi kızlarla birlikte Rozali'nin pansiyonunda kalmaktadır. Ancak bu pansiyonda da Mustafa Kamerüddin kendisine yüz vermez. Polini ile yakınlığı ise devam eder.

Matmazel Lini, bunun üzerine haset duygularını sözden eyleme geçirmeye karar verir:

> "*[V]akıa bu müddet zarfında işçi başı Matmazel Lini'den dahi öyle ihtiraz edecek bir muamele, bir tavır görmemiş ise de Lini, Mustafa Kamereddün ile Polini hakkında günden güne şiddetini arttırdığı fikir rekabetini kuvveden fiile çıkarmaya dahi tekarrüb ediyordu.*" (s. 182).

Matmazel Lini, açık bir şekilde Mustafa Kamerüddin'e, eğer kendisine yüz vermezse ondan intikam alacağını söyler:

> "*Eğer siz gönül ne olduğunu bilmiyorsanız, o başka şey. Fakat benim gibi sevda-perest bir kızın gönlünü kendinize celb eylediğiniz hâlde tatminim için hiçbir eser-i merhamet göstermiyorsunuz. Bu gidişle intikama kadar bana hak vermiş oluyorsunuz da haberiniz yok.*" (s. 184).

İntikam için de Mustafa Kamerüddin'in arkadaşı Podar ile birlikte olur (s. 188).

Ancak Mustafa Kamerüddin, Matmazel Lini'nin kıskançlık krizlerinden rahatsız olmaya başlayınca onun bu durumunu Polini'ye ayrıntısıyla anlatır. Polini de Matmazel Lini'nin kıskançlık ve intikam tehdidine karşılık, Matmazel Lini'yi işten çıkarmaya karar verir:

> "*Bu nakliyât ve itirafâtı Polini kemâl-i metanetle telâkki eyledi. Nihayet öyle uzun uzadıya da düşünmeye hacet kalmaksızın yine o tavr-ı metaneti ile dedi ki:*
>
> *-Bu akşamdan tezi yok Lini'nin hesabını keserek kapı dışarı etmeli.*
>
> *-O hâl de hırçın kızın fikr-i husûmetine daha ziyade şiddet vermiş olmaz mıyız?*
>
> *-Şiddet versek ne olur sanki? Elinden her ne gelirse icrasından geri durmasın.*" (s. 204).

Matmazel Lini ise, intikamını Vikont Duran'a mektup yazarak alır. Vikont hasta olur ve sonrasında hastalığının sebebini soran Matmazel Polini'ye mektubu gösterir (s. 213). Ancak Matmazel Polini bütün olanları doğru şekliyle anlatarak Vikont'u ikna eder (s. 214). Matmazel Lini, hiçbir amacına ulaşmadan hem işinden hem de evinden olur.

Bu durum, başkasının sahip olduğunu onun elinden alma arzusu anlamına gelen haset ile örtüşmektedir. Haset, olumsuz bir durumdur. Haset duygusuna sahip bir kişi bu nedenle hem kendisine hem de çevresine zarar verebilir. Bu durumu Matmazel Lini'nin haset sonucu ortaya çıkan davranışlarını neticesinde ortaya çıkan davranışlarda görmekteyiz. Matmazel Lini'nin haset sonucu davranışları, kendisinin işinden atılmasına neden olurken, Polini'nin de hem Mustafa Kamerüddin ile hem de Kont Vikont ile ilişkilerinin tehlikeye girmesine neden olmuştur.

Namık Kemal'in *İntibah* romanında da, Ahmet Mithat Efendi'nin *Demir Bey Yahut İnkişâf-ı Esrar* romanında da, haset olumsuz bir durum olarak görülmüştür. Her iki romanda da haset gösteren kahramanlar cezalandırılmıştır.

Haset, sosyal konumla bağlantılı bir duygudur. Kişinin konum olarak kendisini düşük gördüğü durumlarda karşısındaki rakibine haset göstermesi ortaya çıkabilir. Birey, arzulayıp da sahip olamadığı şeye başkasının sahip olmasına hazımsızlık göstermekte ve

bu durum kişiyi kıskançlığa ya da hasede itmektedir. [86] Kişinin konum olarak kendisini düşük gördüğü durumlarda karşısındaki rakibine haset göstermesi ortaya çıkabilir.[87] Nabizâde Nâzım'ın *Zehra* romanında Subhî ile Zehra evlenmişlerdir. Zehra'yı küçüklüğünden beri yetiştiren ve anasının yokluğunda yıllarca ona dadılık eden ihtiyar Nazikter de onunla beraber yeni eve taşınır. Sırrı Cemal, cariye olarak eve Subhî'nin annesi Münire Hanım tarafından alınınca, "*bunca seneden beri şu âile içinde bulunmuş olmasına istinaden 'abla'lık taslamakta ve Sırrı Cemal'i, mazhar olduğu hüsn-i teveccühten nâşi* (dolayı) *istirkâb eylemekteydi.* (çekemiyordu)" (s. 50, eklemeler bana ait, M.Y.).

Sırrı Cemal'i çekemeyen Nazikter'in hasedi Sırrı Cemal'in sonunu hazırlayacaktır. Subhî ile yakınlaşan Sırrı Cemal, evin hanımı gibi davranmaya başladıkça yıllardır bu eve hizmet eden ve kendisini konum olarak Sırrı Cemal'den daha üstte görmek isteyen Nazikter'in de hasedini arttıracaktır. Nazikter'in, bu hasediyle Sırrı Cemal'e "*Dün dağdan gelip bugün bağdakini kovar.*" (s. 54) şeklinde "*feryadı, vavelası*" (s. 54) Nazikter'in Sırrı Cemal'in kısa zamanda elde ettiklerine karşı bir sosyal karşılaştırma kıskançlığına tutulduğunun açık bir göstergesidir. Evde, ihtiyar dadı Nazikter ile genç cariye Sırrı Cemal arasında yaşanan bir sofra toplama kavgası, bu hasedi iyice gün yüzüne çıkarır:

> "*Sofra orta yerde olduğu gibi kaldı. Akşama kadar Sırrı Cemal de inat etti. Nazikter de. Akşam yemeği vakti gelip de Sırrı Cemal sabahtan beri halı üzere durmakta olan sini başına oturduğu zaman Nazikter'in sabrı tükenmişti. Unf ile ortaya dedi ki:*
>
> *-Hiçbir yerde görmüşüm değil… Pis sofrayı oturulduğu… Sırrı Cemal, tahkir muradıyla dedi ki:*
> *-Temizleyeydin ayol! Sofra sabahtan beri böyle duruyor mu?*
>
> *Bu söz, Nazikter'in hiddet barutuna ateş verdi. Sırrı Cemal'in yüzüne doğru bağırarak dedi ki:*
>
> *-Bire musibet yelloz! Başıma hanım kesildin mi? Seni utanmaz, terbiyesiz seni!*
>
> *Sırrı Cemal bu sözlere karşı kâhirâne bir çehre-i hakaret gösterdikten sonra:*
>
> *-Haydi oradan miskin avanak!*
>
> *Nazikter'in feryadı, vavelası evin içini doldurdu. Miskin, kahbe, arsız, utanmaz, tembel hep Sırrı Cemal oldu. 'Dün dağdan gelip bugün bağdakini kovan', 'Evin içinde üçüncü hanımlık satan', 'Beyefendiyi gözüne kestiren*

[86] Gamze Torun, *Sosyal Kimliğin Kıskançlık Ve Başkasının Üzüntüsüne Sevinme Üzerindeki Etkileri*, Ankara 2012, s. 16-17.
[87] Houser, *Evli Bireylerin Sahip Oldukları İletişim Çatışması Türü, Romantik Kıskançlık Ve Duygusal Zekâ Düzeylerinin Evlilik Doyumları Üzerine Etkisi*, s. 5.

kayıkçılara, uşağa işaretler eden, gizli gizli erkeklere mektuplar yazan da hep Sırrı Cemal oldu." (s. 54-55).

Yukarıdaki alıntıda geçen olaydan da anlaşılacağı üzere, Sırrı Cemal–Nazikter rekabeti sosyal karşılaştırma kıskançlığına uymaktadır. Daha önce karşılaştırdığımız cariye rekabetleri ile buradaki cariye rekabetleri birbirlerinden çok farklı durumlardır. Âfitap – Mehtap, Çeşm-i Âfet – Nergis rekabetlerinde evin beyi/oğlu ile evlenmek amacı ile gösterilen rekabet karşımıza çıkmaktadır. Bu örneklerde, eve daha önceden alınan cariyeler sonradan gelen cariyelerden evin beyini kıskanmışlardır. *Zehra*'da ise, evin ihtiyar cariyesi Nazikter, sonradan eve alınan cariye Sırrı Cemal'e emretmek ve rahat etmek istemektedir. Onun evin beyi ile ilgili bir evlilik düşüncesi yoktur. Sadece, bağlı olduğu hanımı Zehra'nın evin beyi ile ilişkisini koruma amacıyla hareket emektedir. Çünkü evin beyinin Zehra ile ilişkisinin devam etmesi ve Sırrı Cemal ile eş olmaması kendisinin sosyal olarak üstünlüğünü sağlayacaktır. Ancak durum kendi istediği gibi olmayınca, yani evin beyi Sırrı Cemal'i eş olarak seçince kendisi ile aynı satatüde gördüğü Sırrı Cemal ile sosyal karşılaştırma kıskançlığına girmiştir.

Ahmet Mithat Efendi'nin *Felâtun Bey ile Râkım Efendi* romanında da *Zehra*'dakine benzer bir durum oluşmuştur. Evde, *Zehra* romanındaki Nazikter'e benzer şekilde *Felâtun Bey ile Râkım Efendi* romanında da yılların hizmetçisi yaşlı dadı vardır. Ayrıca *Felâtun Bey ile Râkım Efendi* romanında, evin beyi de hanımı da ölmüştür. Bu ihtiyar dadı ile Râkım Efendi birlikte yaşamaktadırlar. Yani Nazikter'in Sırrı Cemal'e gösterdiği hasetten daha fazlasını Râkım Efendi'nin yaşlı dadısının göstermesi muhtemeldir.

Ancak *Felâtun Bey ile Râkım Efendi* romanında, evin emektar dadısı ihtiyar köle kadın, eve yeni alınan Çerkes cariye Canan'a karşı hiçbir haset göstermemiştir. Çünkü yalnız kaldığı evde, Canan'ı hem bir arkadaş hem de yardımcı olarak görmüştür:

"*Ba'de Beyoğlu seferinden vazgeçerek ihtiyar ile beraber Salıpazarı'na geldiler. Kızı kapıdan içeriye salıverip kendisi dadısından akçesini istedi. Seksen altını esirciye saydıktan sonra yirmi altın için dahi bir senet yazıp Tophane'de kendisini tanıyanlarda dört beş adamı şahit ikamesiyle esirciyi yerine gönderdi.*

Bu işleri görüp de hanesine avdet ederken esna-yı rahta 'Acaba dadım bu işe nediyecek? Gördün mü bir kere çocukluk ettim! Bir kere de anam makamında dadıcığıma danışmalı değil mi idim?' diye bir vesvese-i mâsumâne ve bir nedâmet-i mutiâne etrafını almıştı. Hanesine geldikte dadısı kendisini istikbal ederek 'Aman beyim! Ne kadar isabet ettin, ne de can sevecek bir kız! Sen bana bunu can yoldaşı diye almadın mı? Adı Canan olsun' diye izhar-ı hoşnudî

edince biçare Râkım her şeyden ziyade dadısını memnun edebilmiş olduğuna sevinerek ismi dahi kabul eyledi." (s. 21).

Zehra romanında ise yeni cariyeye karşı bir şefkat değil, haset dolu davranışlar görülmektedir. Nazikter'in Sırrı Cemal'e haset gösterme sebebi daha çok hanımı Zehra'dan kaynaklanmaktadır. Yıllardır Zehra'ya dadılık etmiş ve onun gelin gittiği eve o da birlikte gitmiştir. O evde artık rahat etmeyi ummakta ve diğer genç cariyelerin hizmet etmesini beklemektedir. Ancak eve sonradan alınan genç cariye Sırrı Cemal, evin hanımı olmak istemektedir. Zehra'nın ve dolayısıyla da onun dadısı Nazikter'in sosyal statüsü tehlikeye girmiştir. Bu nedenle de Zehra, Sırrı Cemal'i eşini elinden alacak bir rakip olarak görmüş ve yarışmacı bir kıskançlık göstermiştir. Nazikter de, dadısı olduğu Zehra'nın sosyal statüsünü tehlikeye sokan rakip cariyeye karşı haset duygularıyla hareket etmiştir.

Canan, bu açıdan bakınca Sırrı Cemal'den daha şanslıdır. Çünkü Sırrı Cemal eve alınırken akla kıskançlık ya da haset yaşanacağı gelmemiştir. Canan eve alınırken ise Râkım Efendi, dadısına sormadığı için pişman olmuş ve kıskançlık göstereceğinden korkmuştur. Ancak Canan, evde haset veya kıskançlık duygularıyla karşılanmamıştır. Çünkü ihtiyar dadının sosyal statüsünü tehlikeye düşürmemiş, evin bir anlamda devamını sağlayarak bu statüye destekçi olmuştur.

Samipaşazâde Sezâi'nin *Sergüzeşt* romanında Celâl Bey'in hemşiresi Tesliye'nin mürebbiyesi kendi milletinden olan Fransızlar adına kıskançtır. Fransız mürebbiye, kendi milleti varken başka milletlerin övülmesini çekemez ve başka milletlere karşı haset gösterir.

Romanda bu mürebbiye şu şekilde tanıtılır:

"(…) *on seneden beri İstanbul'da bulunduğu hâlde Türkçe olarak 'bakalım, kısmet, yavaş yavaş' gibi bir iki kelimeden, cümleden başka bir şey bilmez ve fakat [...] taassupla kendi milletinin lisanını herkese talim etmek isterdi. 'Volter'in, Hugo'nun, Jan Jak Ruso'nun lisanını âlem-i insaniyet öğrenmeye mecburdur.' derdi.*" (s. 43).

Bu mürebbiye, kendi Fransız milletinden ve onun değerlerinden başka güzel bir şey olacağını kabul etmez. Başka milletlerle ilgili söz edilen her şeyi küçümser. Burada haset duygusunu görebiliriz. Romanda mürebbiye kendi yanında Londra'dan söz edilince bile haset etmaktedir:

"*Londra'dan bahsolunduğu zaman yanı başında o parlak Paris varken senenin bir büyük kısmını sisler ve dumanlarla muhat olan bir memleket-i zalâm içinde geçirenlere izhar-ı hayret ve kendisinin mürebbiyelik vazifesiyle Londra'dan imrar ettiği hengâm-ı şitanın bir Pazar gününe nakl-i kelam ile 'azîm bir*

şehrin üzerine çöküp de damlara dokunan bir siyah bulutun zulmeti altında kalan sokaklardan kimse geçmez; kiliselerden başka açık bir yer bulunmaz; dört milyon ahalisi olan bir şehrin füc'e ile birdenbire öldüğünü görmek isterseniz kânun-ı evvelin bir Pazar gününde Londra'ya gidiniz. Bir karanlık duman içinde bir hayal gibi sessiz ve nadiren geçenler o büyük parklara girerek lâyenkatı yağan bir yağmurun altında ölümden bahseden vâizlerini dinleyip de bir sokağın ucundan öbür cihetine gidinceye kadar İngiliz hastalığı olan kara sevdaya uğramamak mümkün müdür?" (s. 43-44)

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere, Fransız mürebbiye kendi şehri Paris'ten değil de Londra'dan söz edilince haset eder ve kendi şehrinin güzelliğini anlatmak yerine -kendince- Londra'nın çirkin taraflarından söz ederek Paris'i över.

Parrot ve Smith 1987'de gerçekleştirdikleri deneysel bir çalışma sonucunda hasette suçluluk, utanç, özlem, inkâr, aşağılık duygularının eşlik ettiği belirlenmiştir.[88] Bunu yukarıdaki satırlarda da görmekteyiz. Mürebbiyenin, Londra'nın güzelliklerini inkâr yoluna gitmesi, onun aşağılık duygulara kapılmasına sebep olur. Mürebbiye, sadece Paris'ten söz edilmesini istiyor. Eğer, Paris'ten değil de farklı bir şehirden söz edilirse, o şehrin kötü yanlarından bahisler açarak güzel olamayacağına ikna etmeye çalışıyor. Çünkü haset ettiği için güzelliğe sadece kendisi ile özdeşleştirdiği Paris'in sahip olmasını istiyor. Bu istek nedeniyle de araştırmacıların belirttiği inkâr ve aşağılılık duygularıyla hareket ederek beğeniyle söz edilen başka bir şehri kabullenmiyor.

Ahmet Mithat Efendi'nin *Arnavutlar Solyotlar* romanında sadece Solyot kavmine özgü bir kıskançlık algısı ile karşılaşılmaktadır. Başka bir milletle kıskançlıkla karşılanabilecek bir durum, Solyot kavminde doğal karşılanmaktadır.

Ali Paşa'nın komutanlarından olan Rüstem, Solyotların esir altmış dokuz askerini Ali Paşa'yı ikna ederek hapisten çıkarmış ve Solyotların Soli nahiyesine getirmiştir. Solyotlar, bundan çok memnun olmuş ve Rüstem'i de aralarına almaya karar vermişlerdir. Rüstem'i misafir ettikleri hane ise oldukça ilginçtir. Başka kavimlerde kıskançlık oluşturacak bir durum bu kavimde kıskançlık oluşturmamaktadır. Çünkü bu misafir ediş, ev sahibinin kendine saygısını tehdit etmek bir yana onun saygınlığını arttırmaktadır:

"*Birkaç günden beri rahata ihtiyaçları artmış bulunan Solyotlar, Ali Paşa'nın elindeki üserayı ıtlakına mukabil ne yolda mukabele edecekleri müzakeresini yarın akşama tehir ederek bu geceyi def-i metâibe hasr ile dağıldılar.*

Rüstem, Çavillas'ın zevcesi ve Fatos'un üvey validesi Mosho'ya misafir verildi. Çavillas'ın Ali Paşa'ya yazdığı mektupta yazdığı veçhile, bu kadın hakikaten

[88] Demirtaş, *Yakın İlişkilerde Kıskançlık (Bireysel, İlişkisel ve Durumsal Değişkenler)*, s. 7.

yirmi beş, nihayet yirmi yedi yaşında bir gençtir ki cebelli kadınlarda tasavvur olunabilecek hüsn-i tabiîsiyle câlib-i enzâr-i dikkattir. Bundan beş sene mukaddem Çavillas'ın ilk karısı yani Fotos'un validesi vefat etmekle Çavillas bir sene müddet zevcesinin yasını tuttuktan sonra Mosho ile izdivaç eylemiştir.

Mosho'nun üç gün evvelki muharebede nasıl bir kahramanlık göstermiş bulunduğu malûmumuz olduğundan böyle kahraman bir kadının yaşça kendisiyle beraber olan bir Rüstem Bey'i yine evlat nazarıyla telâkki eyleyeceği istibat edilmemelidir. Safvet-i kadîmelerini geniş çöllerde veyahut dar dağlarda muhafaza etmiş bulunan aşâir ve kabilelerde sekiz yaşında bir çocuğun 'şeyh' diye eli öpüldüğü nevadirden olmadığı gibi yirmi beş yaşında bir kadının da valide diye eli öpüldüğü nevadirden değildir. Eğer Rüstem kendisini Çavillas'ın diğer oğlu olmak üzere takdim etmiş bulunmasaydı, o zaman Rüstem Mosho'yla hemşire ve birader gibi musafaha ederlerdi." (s. 52).

Bu romanda Rüstem'in kendisiyle aynı yaşlardaki Solyot kavminin kadınlarından evli Mosho'ya misafir kalması anlatılır. Bu misafirlik, gizli gerçekleşen bir durum değildir. Bütün kavmin gözü önünde ve onayıyla gerçekleşen bir durumdur. Aslında böyle bir misafirlik başka bir toplumda onaylanamayacak bir durumdur. Evli olan kadın, bekâr erkeği evinde misafir ederken onu evladı olarak görmektedir. Bu sosyal ilişkide yaş önemsizdir. Önemli olan sosyal statüdür. Sosyal statü olarak da evli olan bir kadın, aynı yaşta dahi olsalar, bekâr bir erkeğin annesi gibidir. Bu nedenle de aynı yaştaki bir kadının evinde bekâr bir erkeği misafir etmesi kıskançlıkla karşılanmamış ve sosyal çevre tarafından da yadırganmamıştır.

Ahmet Mithat Efendi'nin *Dürdâne Hanım*[89] romanında Ulviye Hanım ile Dürdâne Hanım yalı komşularıdır. Ulviye Hanım, on sekiz yaşındaki Dürdane Hanım'ın masumiyetini kıskanır ve onun bir kusurunu aramaya başlar:

"On sekiz yaşındaki bir kızın öyle bir masumiyet-i melekâne içinde bulunması kâbil olamaz. Elbette Dürdâne'nin de bir kısım esrar ve hafâyâsı vardır ve olmalıdır ki bunları keşif ile benim için her şeyden büyük bir eğlence tedarik edilir." (s. 67).

89 Ahmet Midhat Efendi, *Dürdâne Hanım*, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2005. (Romandan yapılan alıntılarda bu baskı kullanılacaktır.)

III. BÖLÜM

TANZİMAT ROMANLARINDA KISKANÇ ERKEKLER

3.1. ERKEĞİN EŞİNİ KISKANMASI

Tanzimat dönemi romanlarında erkeğin eşini kıskanması durumu sekiz farklı olayda görülmektedir. Bunlar, Ahmet Mithat Efendi'nin *Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar* romanında Alonzo'nun üvey babasının annesini kıskançlıktan dolayı öldürmesi, sonraki zamanlarda Alonzo'nun Malta'dan gemisine davet ettiği yetim Julia'yı kıskanması, Hasan Mellâh'ın Cuzella'yı Dominico Badia'dan kıskanması, İlia'nın eşini Trillo'dan kıskanması ve düello yapması, yine Ahmet Mithat Efendi'nin *Fenni Bir Roman Yahut Amerika Doktorları* romanında öldü sanılan doktorun evlilik teklif edilen eşini kıskanması, Mizancı Murat'ın *Turfanda Mı Yoksa Turfa Mı* romanında Mansur'un müstakbel eşi Zehra'yı ders esnasında kıskanması ve Mansur'un kuzeni Saliha'yı kıskandığının zannedilmesi ve Ahmet Mithat Efendi'nin *Karnaval* romanında Hamparason Ağa'nın eşi Madam Hamparason'u kıskançlık kriziyle dövmesi şeklinde sıralanmaktadır.

Hasan Mellâh yahut Sır İçinde Esrar[90] Ahmet Mithat Efendi'nin Akdeniz kıyılarındaki şehirlerde takip ve mücadelelerle dolu, olayların gizemlerle iç içe geçtiği bir romandır. Ahmet Mithat Efendi, romanı bir terbiye ve eğitim vasıtası görmektedir. Bu sebeple de okuyucularına dünyanın çeşitli yerlerini, insanların hayat tarzlarını tanıtmak istemektedir. Bu nedenle de bu romanda olduğu gibi daha pekçok romanında da olaylar, çok çeşitli memleketlerde ve farklı kültür ortamlarında geçer.[91] Ayrıca Ahmet Mithat Efendi, kıskançlık ile ilgili bakış açılarını da bu romanda yansıtır. Bu romana baktığımızda geçen olayların Ahmet Mithat Efendi'nin kıskançlığa bakış açısıyla örtüştüğü görülmektedir. Ahmet Mithat Efendi kıskançlığı aşkta ve aile muhabbetinde varlığı gerekli olan bir duygu olarak kabul eder.[92] Bu romanında Hasan Mellâh'ın sevdiği Cuzella'yı kurtarmak pahasına yaptığı garip deniz yolculukları, maceraları ve mücadeleleri anlatılır.

---

[90] Ahmet Mithat Efendi, *Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar*, (haz. Ali Şükrü Çoruk), TDK Yayınları, Ankara 2000. (Romandan yapılan alıntılarda bu baskı kullanılacaktır.)

[91] Melin Has-Er, *Tanzimat Devri Türk Romanında Kadın Kahramanlar*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2000, s. 45.

[92] Orhan, Okay, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Midhat Efendi*, MEB Yayınları, İstanbul 1989, s. 199.

Romanın henüz başlangıcında, Kuzey Afrika sahillerinde kıyıda bir at ile dörtnala düşmanlarından kaçan Hasan Mellâh o sırada bu sahilde demir atmış bulunan bir korsan gemisine esir düşerek canını kurtarır. Aslında canını kurtaran, kendisini eskiden beri tanıyan ve onun ailesinin yanında çalışmış olan Alonzo olmuştur. Çünkü haydutların niyeti kendini son bir gayret sahile atan ve orada bayılan zengin kıyafetli adamı ele geçirmek ve daha sonra da kendisini soyup denize atmaktır. Ancak, gemiye getirilen esirin Sidi Hasan Mellâh olduğunu gören Alfonzo, korsanları ikna ederek Hasan Mellâh'ı öldürtmez. Daha sonra uzun uzun konuşup görüşme fursatı bulan Alfonzo ile Hasan Mellâh dost olur ve sırlarını birbirine açar.

Alfonzo, kendi gömleğini kıyafetsiz kalan Hasan Mellâh'a vermek için çıkarırken Alfonzo'nun vücudunda boylu boyuna bir kılıç yarası izi görülür. Hasan Mellâh, bu yaranın sebebini sorunca Alfonzo, hikâyesini uzun uzun anlatır. Bu yaranın çocukluğunda olduğunu söyler. Annesinin Carteganalı bir gemici ile evli olduğunu ancak tacir bir adamın annesini baştan çıkardığını ve kendisinin doğduğunu, bunu öğrenen Carteganalı gemicinin de kıskançlıkla karısını öldürüp kendisini de yaraladığını anlatır:

> "*Benim sergüzeştim tuhaftır efendim. Bu yara kılıç yarası değil âdeta bıçak yarasıdır. Hem de babamın eliyle açılmış bir yaradır. Ben İspanya'da Murcia şehrinde doğmuşum. Lâkin validemin nikâhlısı bulunan babamın sulbünden değil. Benim validem Carteganalı bir gemicinin karısı imiş. Pek iffetli bir şeymiş. Sonra sulbünden indiğim tacir bir adam Cartegana kasabasına giderek, nasılsa o iffetli, ismetli hanımı baştan çıkarmış. Karının kocası bir kere bilmem hangi taraflara gemi ile ticarete gidip, iki sene kadar zaman validem sevdiği herifin yanında bulunmuş. Bana ondan gebe kalmış. Fakat güya kabahat benimmiş gibi beni kendi memleketinde doğuramayıp, Murcia'ya gelerek orada doğurmuş. Ondan sonra validem her yaz Murcia'ya tebdil-i havaya gelip âşıkını, yani benim asıl babamı başka bir karının muaşakasıyla meşgul bulunca, İspanyol kızlarının âdeti olduğu vechile çıkarıp âşıkını vurmuş. İşte asıl babam bu yaradan vefat eylemiş. Ben pek küçük olduğum için bu vukuatı lâyıkıyla bilemiyorum. Lâkin ben daha garibini gördüm. Sekiz, dokuz yaşında vardım ki yine validem Murcia'ya gelip süt ninemin hanesine misafir konmuştu. Meğer babam, yani validemin nikâhlısı bulunan adam kimse, karısının bir piç doğurduğunu haber almış. Arkası sıra o dahi Murcia'ya gelmiş. Benim bunlardan ve anamın kocasının kim olduğundan haberim yok a. Bir de, bir gün ben anamın kucağında iken, içeriye izbandut ayısı gibi bir herif girip, validemle birkaç lâkırdı teatisinden sonra belinden koca bir bıçak çıkartarak evvelâ valideme vurdu. Sonra ben dahi göğsüm üzerinden soğuk soğuk bir şey geçtiğini duydum. Herif kaçtı gitti. Bense ölmemişim.*" (s. 72-73).

Bu karmaşık kıskançlık denkleminde de Alfonzo'nun annesinin babasını öldürüşü ve annesinin de gerçek kocasının da annesini öldürüşü, fiziksel cezalandırma örneğidir. Bu

karara varmaları ise, hem eşlerini bir daha geri alamayacak olmalarından hem de kendi öz saygılarına yönelen ihanet tehlikesine karşı tepki verme dürtüsünden kaynaklanmaktadır.

Ahmet Mithat Efendi'nin *Zeyl-i Hasan Mellâh yahut Sır İçinde Esrar*[93] romanında Madam İlia'nın intikamını almak üzere İlia ve arkadaşları suçlu Trillo'nun hapiste bulunduğu Malta'ya giderler. Malta'da, İlia'nın arkadaşlarından Alonzo, adayı gezerken ailesi ölmüş yalnız başına bir köy evinde kalan Julia ile tanışır. Uzunca bir süre Malta'da kaldıkları için birbirlerine güvenirler. Bu nedenle de Alonzo, Malta'da yalnız başına kalan Julia'yı gemisine davet eder. Julia bu teklifi kabul eder ve Malta'yı terk ederek gemiye biner. Alonzo, şefkat beslediği Julia ile birlikte seyahat etmeye başlar.

Alonzo âşık olmayı bilmemektedir. Julia'yı da bir kardeş gibi sevdiğine inanmaktadır. Ancak ortaya çıkan olaylar sonucunda, Alonzo'nun kıskanarak bir kadına âşık olabildiği görülmektedir:

> "*Zerno dışarıya çıktıkça Julia için meyve ve bazı tuhaf ve tefârîkten ufak tefek hediyeler getirirdi. Alonzo işin mebâdîsinde bu inayetten memnun olur idiyse de, Juli gelen hediyeler için biraz ziyadece memnun olmaya başlayınca, Alonzo'nun memnuniyeti dahi bir nevi hasetçiğe mütehavvil olmaya başladı.*" (s. 61).

Âşık olmadığını düşünen ve bunu çevresine ilân eden Alonzo'nun hasedi arttıkça artar ve onun hayaller görmesine neden olur:

> "*Vehim denilen şeyin arttıkça artacağını, büyüdükçe büyüyeceğini rivayet eyledik ya? İşte Alonzo'nun vehmi dahi şu tasvir eylediğimiz derecede de kalmadı. Daha ziyade arttı, büyüdü. Ol dereceye vardı ki, Julia'nın kabinosuna gireceği zaman önü sıra Zerno dahi oraya giriyormuş gibi şeyler görürdü.*" (s. 67-68).

Alonzo, bu vehimlerle Julia'nın odasını takip etmeye başlar. Ancak Alonzo'nun bu davranışını fark eden Julia, Alonzo ile uzun bir konuşma yapar. Bu konuşmanın neticesinde Julia, kendisini hep bir baba gibi kardeş gibi sevdiğini iddia eden Alonzo'nun sevgisinin farklılaşmaya başladığını hisseder:

> "*Julia -O gün pek korktum. Kendi canımdan bile emniyetim kalmamıştı.*
>
> *Alonzo -Ben varken, ben sağ iken, sana korku yoktur diyorum. Ah Julia, sen benim yüreğimi bir bilsen.*
>
> *Julia -Bilirim efendim bilirim. Evvel bilmezdim ama, sonra anladım. Pek merhametli, pek mürüvvetli bir yürektir.*

---

[93] Ahmet Mithat Efendi, *Zeyl-i Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar*, (haz. Ali Şükrü Çoruk), TDK Yayınları, Ankara 2000. (Romandan yapılan alıntılarda bu baskı kullanılacaktır.)

Alonzo -Ya senin için, ya senin için?

Julia -Benim için işte, daha ziyade merhametli olacaktır.

Alonzo -Yalnız merhamet mi ya? Adam a, Julia yalnız merhamet mi ya? Yüreğim senin için nasıl düşündüğünü, hâlimden anlamıyor musun?" (s. 69).

Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere, bu yaşına kadar aşkla tanışmamış olduğunu anladığımız Alonzo, Malta'da meşcerelikte (Majgara) tanıştığı ve bir baba gibi, bir ağabey gibi sevdiğini düşündüğü Julia'yı kıskançlığın tesiriyle gerçek bir âşık olarak sevmeye başlamıştır. Ancak bu sevgiyi henüz kendisine bile itiraf edememiştir.

Bu durumu Ahmet Mithat Efendi, romanın bu bölümünde kıskançlığın aşk için başlangıç olduğunu, kıskançlık olmazsa aşk denen sahiplenme duygusunun oluşamayacağını belirterek ayrıntılı bir yorumda bulunur:

"*Bence burada muhabbetin cihet-i mebsûtası tabir eylediğim ve sizce aşk dediğiniz his, bir şeyin menafiini kendinize hasretmek hususunda, tehalük derecesinde bir arzu ve iştiyaktan ibaret değil midir? Bir şey size hoş göründü. Sevdiniz. Sevdiğiniz için onu kendinize hasretmek istediniz. İşte bu teselsül içindeki mebsûtiyet bedihî ve aşikârdır. Ama kıskançlığa gelince: Bir şeyi niçin kıskanırsınız? Eğer o şey siz hoş görünmemişse ve siz dahi onu sevmemişseniz, hatta onunla meşgul bile olmamalısınız. Lâkin kıskanmaya başladığınız zaman yüreğiniz cayır cayır yanar. Niçin yanıyor? Nenize lâzım? Nenize lâzım değil, her şeyinize lâzımdır. Her şeyinize lâzım olduğu ve binaenaleyh onu kendinize mal etmek istediğiniz hâlde, muvaffak olamadığınız için yanıp tutuşuyorsunuz. Müntehabınız olan bir şeyin, muhabbetiniz hasebiyle âlemin dahi müntehabı olmasını istemek, sizin ona olan alâkanızın aynını herkese dahi nispet etmek demek olup, şu mukayese mebsûttur. Eğer müntehabınız olan şeyin, âleme dahi mahbup olmaklığın aksini, yani olmamasını arzu ederseniz, bu dahi evvelkinin makûsesidir. Hâlbuki her iki arzu ve muhabbetten neş'et eylediğine göre, arzunuzun sûret-i ulâsına muhabbet-i mebsûta ve sûret-i sâniyesine muhabbet-i makûse demek lazımdır.*" (s. 62).

Ahmet Mithat Efendi, romanındaki bu yorumunda, kıskançlık duygusunun âşık olunanı sahiplenmeyi sağladığını uzunca anlatmıştır. Bu yorumun romana yansıması Alfons ile Alonzo'nun karşı karşıya gelmesine sebep olan olayla anlayabiliriz.

Malta'ya, Trillo'dan intikam alma amacıyla çıkılan uzun gemi yolculuğundan sonra Alonzo ve arkadaşları, Cezayir'e Hasan Mellâh'ın konağına dönerler. Cezayirde de Alonzo, Julia hakkında aşkından söz etmez ve onu kardeşi gibi göstermeye devam eder. Bunu gören ihtiyar Alfons da bekâr Julia ile ilgilenir:

"*Julia'nın arkasından koşup, bir eliyle kolundan ve diğeriyle belinden tutmaya ve sarılmaya davranmıştı. Hatta buse talep ve ahzını azmeder bir vaz'la dudaklarını kabartarak, gözlerini süzerek başını dahi uzatmıştı [...]*

Julia [...] ihtiyara öyle bir hudayî sille aşk eyledi ki [...] Bu sille inmekle birlikte bir kızılca kıyamet koptu." (s. 172).

Bu kavgaya daha sonra Alonzo da karışır ancak Alfons ona hiddetlenir:

"*Alfons-(Alonzo'ya) Sana ne oluyor be! Sen ne karışırıyorsun?*

Alonzo -(daha ziyade hiddetle ve bar bar bağırarak) Bana mı ne oluyor? Be ne karışıyor muyum? Vay Julia'ya ben karışmazsam kim karışır? Onu buraya kim getirdi?

Alfons -Getirmişsen getirmiş ol! Sanki Julia senin karın mıdır?

Alonzo -(gittikçe hiddetini arttırarak) Karım değil ama karım gibi bir şey!

Alfons -Yoksa nişanlın mıdır?

Alonzo -Nişanlım değil ama nişanlım gibi bir şey." (s. 173).

Bu ciddi tartışma, Alfons'un Julia'yı elde etmek istemesine karşı kıskançlık gösteren Alonzo'nun, bilinçaltında sakladığı Julia'ya karşı aşkını itirafıyla neticelenmiştir. Bu olaydan, aşkın da bazen kıskançlık duygusuyla ortaya çıkabildiği anlaşılmaktadır.

Zehra romanını değerlendirirken, kadın kahraman Zehra'nın evlilik sonucunda bastırdığını sandığı kıskançlık duygularının eşi zannettiği bir erkeği başka kadınla birlikte görmesiyle tekrar ortaya çıktığına değinmiştik. Yani burada bastırılan kıskançlıktır ve bir olay ile ortaya çıkmıştır. *Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar* romanında ise, Alonzo'nun Julia'ya karşı içten içe duyduğu aşk bastırılmıştır. Yaşlı Alfons, Julia'yı elde etmeye çalışınca Alonzo'nun bilinçaltındaki aşkı, kıskançlıkla birlikte gün yüzüne çıkmıştır.

Ahmet Mithat Efendi'nin *Hasan Mellâh yahut Sır İçinde Esrar*'ı tam bir serüven romanıdır. İç içe olayların geçtiği, olmayacak rastlantıların oluverdiği, okuyucuyu şaşırtacak olayların yaşandığı bir kovalamaca romanıdır.

Korsanlara esir düşen Hasan Mellâh, Cartegana şehrinde onlar için hırsızlık yapmak zorunda kalır. Orada evine hırsızlık yapmak için girdiği Cuzella ile birbirlerine âşık olurlar. Ancak aynen Hasan Mellâh gibi Pavlos ticarî kumpanyasının beş azasından biri olan Dominico Badia da Cuzella ile evlenmek istemektedir. Babasının zoru ile bunu kabul etmek üzereyken Hasan Mellâh ile karşılaşan Cuzella bu evlilikten vaz geçer. Ancak Dominico Badia, Cuzella'yı zorla kaçırır. Zaten babasını öldürdüğü için Dominico Badia'ya düşman olan Hasan Mellâh da Cuzella'yı kurtarmak üzere harekete geçer.

Yukarıdaki roman örneklerinde olduğu gibi burada da B-E-R üçgeni ortaya çıkmıştır. Hasan Mellâh (birey) Cuzella'yı (eş) sevmiş ancak onu seven diğer kişi Domico Badia (rakip) Cuzaella'yı kaçırmıştır. Bunun üzerine ikincil değerlendirmeye geçen Hasan

Mellâh (B), Cuzella'yı kaybetmemek için harekete geçmiştir. Bu olayda Dominico Badia'nın kıskançlığı, sosyal karşılaştırma kıskançlığı olarak yani haset olarak ortaya çıkar. Bu duygu, başkasının elindekine sahip olma arzusudur. Ancak, Hasan Mellâh'ın kıskançlığı ise sosyal ilişki kıskançlığına uyan bir örnektir. Çünkü Hasan Mellâh (B) eşini rakibe kaptırmıştır ve eşini geri almak için bu kıskançlık duygusunu yaşaması gerekmektedir.

Romanda, Cuzella'nın kaçırılışı şöyle tasvir edilir:

"*Sahile kadar vardılar. İhtiyar dahi beraber olduğu hâlde sandala binip bir gemiye çıktılar. Cuzella kamaraya indiği zaman, kamarayı pek ziynetli buldu. Hâlbuki kendisi orada Hasan'ın vürudına intizar ederken, gemi dahi yelken açıp limandan çıkmıştı.*

Tamam kendisine refakat eden delikanlı ve ihtiyar ve bir de zabit varken, delikanlı ile zabit birer birer çıkarak yalnız ihtiyar kaldı. Kız ihtiyara hitaben "Haniya Hasan, Hasan nerede? diye Hasan'ı sordu. Bunun üzerine ihtiyar yapma sakalını ve pelas-pare elbisesini atıp, altından âlâ kadife rubalar içinde bir Pavlos olduğu hâlde zuhur edip, kızın ayaklarına kapandı.

Pavlos -Aman efendim, bu küstahlığımı artık mazur görünüz. Ne yapayım? Sizden gördüğüm merhametsizlik üzerine bu surete müracaat etmeye mecbur oldum.

Cuzella bu hâli görünce derhâl işi anlayıp 'Hay!' diye düştü bayıldı." (s. 122).

İşte Cuzella (E), Hasan Mellâh (B) ile kaçtığını zannederken aldatılmış ve Dominico Badia (R) tarafından bir gemiyle Cartegana'dan kaçırılmıştır.

Artık bir B-E-R üçgeni oluşmuştur. Bu üçgen, romanlar arasındaki en hareketli, macera ve serüven dolu kıskançlık üçgenidir. Hasan Mellâh (B), elinden Dominico Badia (R) tarafından kaçırılan Cuzella'yı (E) geri kazanmak için ikincil değerlendirme yapacak ve rakibini cezalandırma yolunu seçecektir. Bu nedenle de Akdeniz sularında ve limanlarında iki geminin birbirini amansız takibi başlar. Bu takipte birbirinden ilginç maceralar da yaşanır. Bu takip uzun sürer: "*Hasan dahi arkasından takiben deniz üzerine çıkmış ve fakat ne tarafa gideceğini bilemeyerek hayret içinde kalmıştı.*" (s. 153).

Hasan Mellâh, takibine başlar. O takip ettikçe de Dominico Badia, Cuzella'yı çok farklı mekânlara, şehirlere kaçırır. Bu takip, Akdeniz şehirlerinden Paris'e, oradan Mısır'a ve en sonunda da İstanbul'a ve Şam'a kadar sürer. Nihayet Şam'da mücadele sona erer.

Ancak, okuyucu romanın kötüler cezalandırılmadan bitmesinden hoşlanmadığı için Ahmet Mithat Efendi, bu romana yine yaklaşık aynı hacimde zeyl niteliğinde bir roman yazar. Bu tutumunu zeyl'in önsözünde şöyle açıklar:

> "*[B]irkaç taraflardan mektuplar aldım. İçlerinden bir tanesi itirazât-ı vâkıanın cümlesini cami olduğu cihetle burada onu mevki-i bahse çekeceğim [...] İtirazın ikinci cihetine gelince, hikâyenin sûret-i resm ve tertibi tasvip edilmekte olup, şu kadar var ki azâ-yı vak'anın en başlıcalılarından Korsikalı ve Trillo ile Alonzo'nun ve alelhusus Dominico Badia nâm-ı diğer Ali Bey'in sergüzeştlerini bir encama isal etmeden bırakmak, hikâyeyi neticesiz göstermekte imiş.*" (s. 5).

Bu zeyl hikâyesinde de, Dominico Badia'nın sonraki maceralarına değinilir. Dominico Badia, Hasan Mellâh'ın gemisinden Cuzella'yı tekrar almaya çalışır ve yakalanır (s. 157). Hasan Mellâh'ın arkadaşları tarafından cezalandırılmak istenir. Ancak Hasan Mellâh, birey olarak onu cezalandırmaz ve rakibini serbest bırakır (s. 161). Çünkü bilişsel olgusal kuramdaki B-E-R üçgeninde birincil ve ikincil değerlendirmelerin sonucunda düzenin yeniden kurulacağı yeniden değerlendirme çok önemlidir. Bu yeniden değerlendirmeyi yapan Hasan Mellâh şöyle der:

> "*[S]enin için en büyük af ölümdür. En büyük ceza ise seni yaşatmaktır. Ölüm bir zahmettir ki, üç dört saniyede gelir geçer. Şiddetlice birkaç yürek sancısı o kadar da ehemmiyeti yoktur. Lakin sen git yaşa tûl-i ömrle muammer ol. Böyle dua ederim. Ta ki Cuzella'nın benim refakatımde olduğunu hatırına getirdikçe bin defa ölesin. Allah'ın sâye-i inâyetinde Hasan Mellâh'ın mes'ut yaşadığını haber aldıkça bin kere can veresin. Yok, eğer zerre kadar gayretin kalmışsa bademe kendini vurup öldürmeni de tavsiye ederim. Hele pençe-i kahr-ı ilâhîden kurtulamayacaksın. Bahusus Allah sana bundan sonraki hayatının her dakikasını bin yıl azaba bedel olmak için seni bana bugün öldürtmedi. Ben seni şimdi dünyada burada çoktan zelîl ve hakir görmekle kalmayacağım. Bu hayât-ı fâniden sonraki hayât-ı ebedî içinde dahi, seni böyle rezil ve rüsva göreceğim. Hukukumun zerre kadarından hiçbir vakitte vazgeçmem. Şu kadar var ki, hem müddei, hem de hâkim olmayı nefsim için tecviz eylemem.*" (s. 160).

İşte bu iki romanı kaplayan uzun mücadelenin ardından Hasan Mellâh (B), rakibi Dominico Badia'dan (R) intikamını onu yaşatarak almak ister. Çünkü Dominica Badia için, aşkı uğruna diyar diyar kaçırdığı Cuzella'yı (E) Hasan Mellâh ile mutlu mesut görmek ızdırabı bile Hasan Mellâh'a göre Dominica Badia'dan intikam almak yeterli olacaktır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi *Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar* romanı başlangıçta tek kitap olarak planlanan ancak daha sonra okurların baskısıyla iki kitaba dönüşen bir romandır. Ahmet Mithat Efendi, okurlarını dikkate alan bir romancıdır. İkinci kitabı okurun beğenisine sunarken yazdığı önsözden anlaşıldığı gibi ikinci kitabın yazılma gerekçesi, ilk romanın finalinde kötülerin cezalandırılmadan sona ermesine okurun verdiği tepkidir.

Daha önce de değindiğimiz gibi, bilişsel-olgusal kuram, kıskançlığı incelerken yukarıdaki birçok bölümde değindiğimiz gibi B-E-R üçgeni oluşacağını ve bireyin eşi için rakibi ile mücadeleye gireceğini, eşinin de kusuru varsa onu da cezalandırma yoluna gideceğini belirtir. Bu üçgenin oluşmasının ardından birey öncelikle birincil değerlendirme yapar. Burada, ilişkisinin bu rakip sonucunda bir zarara girip girmeyeceğini hesaplar. Eğer ilişkisi zarara girecekse birey ikincil değerlendirmeye geçer ve burada eşine ya da rakibine karşı duygusal, fiziksel vb. tepkiler ortaya koyar. Bu tepkilerin sonucunda da ikincil değerlendirmesinin olumlu veya olumsuz neticelenmesine göre yeniden değerlendirme yaparak adeta eşi rakibi ve kendisi ile ilgili yeni sosyal ilişki/ilişkisizlik düzenini kurar.[94]

Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar romanını ilginç kılan durum ise işte burada ortaya çıkar. Romanın yazarı Ahmet Mithat Efendi ikinci kitabı yazmayı düşünmemektedir. Ancak ikinci kitabın önsüzünde belirttiği gibi okurların itirazları sonucu ikinci kitabı yazmak zorunda kalmıştır. Okurun, beğendiği kitabın sona ermesine rağmen olayların sona ermediğini belirtmesi üzerine olayları sona erdirmek amacıyla ikinci kitabı yazmıştır. Ahmet Mithat Efendi, İkinci kitabında da, başta Hasan Mellâh, Cuzella, Dominico Badia kıskançlık rekabeti olmak üzere kıskançlık ilişkilerini sonuçlandırmak üzere yazmıştır. Okur, ikincil değerlendirmelerle sona erdirilen romanın mutlaka yeniden değerlendirme ile sonuçlandırılmasını istemiştir. Hâlbuki ilk kitapta sadece Cuzella kurtarılmış ve rakipler cezalandırılmadan roman sona erdirilmiştir. Okurların bu ikinci kitap isteği de bize, bilişsel-olgusal kuramın B-E-R üçgeninin ve bu üçgenin safhaları olan birincil değerlendirme, ikincil değerlendirme ve yeniden değerlendirmenin geçerli yöntemler olduğunu göstermektedir. Çünkü okurun tepkisini gören yazar, ikinci ciltte, yeniden değerlendirmeler ve rakiplerin cezalandırılmalarıyla ilk kitapta anlatılan bütün kıskançlık vakalarını neticelendirir. Hasan Mellâh'ın Dominico Badia'yı yakaladıktan sonra bizzat ona söylediği yeniden değerlendirmesini ifade eden cümleler de ikinci ciltteki bu konuya en uygun örneklerdir:

> "*[S]enin için en büyük af ölümdür. En büyük ceza ise seni yaşatmaktır. Ölüm bir zahmettir ki, üç dört saniyede gelir geçer. Şiddetlice birkaç yürek sancısı o kadar da ehemmiyeti yoktur. Lakin sen git yaşa tûl-i ömrle muammer ol. Böyle dua ederim. Ta ki Cuzella'nın benim refakatımde olduğunu hatırına getirdikçe bin defa ölesin. Allah'ın sâye-i inâyetinde Hasan Mellâh'ın mes'ut yaşadığını haber aldıkça bin kere can veresin. Yok, eğer zerre kadar gayretin kalmışsa bademe kendini vurup öldürmeni de tavsiye ederim. Hele pençe-i kahr-ı ilâhîden kurtulamayacaksın. Bahusus Allah sana bundan sonraki hayatının her*

[94] Demirtaş, *Yakın İlişkilerde Kıskançlık (Bireysel, İlişkisel ve Durumsal Değişkenler)*, s. 27-29.

dakikasını bin yıl azaba bedel olmak için seni bana bugün öldürtmedi. Ben seni şimdi dünyada burada çoktan zelîl ve hakir görmekle kalmayacağım. Bu hayât-ı fâniden sonraki hayât-ı ebedî içinde dahi, seni böyle rezil ve rüsva göreceğim. Hukukumun zerre kadarından hiçbir vakitte vazgeçmem. Şu kadar var ki, hem müddei, hem de hâkim olmayı nefsim için tecviz eylemem." (s. 160).

Ahmet Mithat Efendi'nin *Hasan Mellâh yahut Sır İçinde Esrar* romanında, Monsieur İlia ve Madam İlia, Hasan Mellâh'ın dostları olarak karşımıza çıkarlar. Hasan Mellâh, Cuzella'yı rakibi Dominico Badia'nın elinden kurtarmak maksadıyla Akdeniz'de yolculuk yaparken Korsika'ya da uğrar. Orada bir davette Madam İlia'nın hüznünü fark eder. Araştırınca karşısına, daha önce korsan gemisinde öldürülmesine engel olduğu ve bir adaya bıraktırdığı Monsieur İlia'nın eşi olduğunu fark eder. Monsieur İlia, ailesi fakir düşünce Korsika Valiliği karşılığında babasından kız kardeşinin verilmesi istenince, cinayetler işlemiş ve kaçak durumuna düşmüştür. Fransa topraklarına girer girmez idam edilecektir (s. 164).

Hasan Mellâh, İlia ailesine yardım etmek ve kocasını bulmasına yardım etmek maksadıyla Madam İlia'yı gemisine davet eder. Madam İlia bunu kabul eder ve beraber yolculuğa başlarlar (s. 173). Ancak bu deniz yolculukları esnasında Trillo, Madam İlia ile birlikte olmak isteyecektir:

"*Güverte zabiti Trillo otuz beş kırk yaşlarında bir İtalyan idi. Madam İlia'nın felâket-i hâli acınmayacak bir şey olmadığı cihetle, vakıa Trillo dahi acırdı. Ancak merkum bekâr ve biraz da değil, pek de hovârda-meşreb olduğundan mezbûre hakkında zihnine hücum eden şeytanları bir türlü yenemezdi.*" (s. 187).

İşte bu yaratılışta olan Trillo, nice ikna yolları deneyerek Madam İlia'yı iğfal etmek ister, ancak İlia buna karşı koyar.

Trillo'nun Madam İlia'yı iğfal yolundaki gayretleri sürerken Marsilya'da demir attıkları bir zamanda Madam İlia, tesadüfen kocasına rastlar:

"*Bir de bu kadar merhametini celp eden bîçarenin, zevci İlia olduğunu tanımasın mı?*

Kadıncağız kendisini kaybedip 'Hay, İlia, zevcim, aman yarabbi!' diye kocasının boynuna sarılmaya hücum eyledi. Ve herif dahi karının yüzüne bakıp 'Vay, gerçek, zevcem be!' dediyse de kollarını açıp üzerine doğru gelmekte bulunan sadık ve muhip zevcesini göğsünden iterek hemen kapıdan çıktı ve kadın bu ret muamelesine hayretle, eli havada bir dakika tevakkuftan sonra arkasından koştuysa da, kocasından bir nam ve nişan göremeyerek, âdeta rüya görmüşe döndü." (s. 185).

Madam İlia'nın kocasının bu davranışını öğrenen Trillo'nun onu ikna çabaları artar. Uzun bir konuşma yaparak, kadının erkeğini aramasının değil erkeğin kadınını aramasının yakışık alacağını söyler. Bu nedenle de kocası tarafından terk edilen kadının serbest yaşaması gerektiğini ifade eder. Madam İlia, bu ikna çabalarından da etkilenir ve serbest yaşamaya karar verir:

> "*Bu Trillo'nun yerden göğe kadar hakkı var. Beni arayıp bulmak ve firar edeceği varsa, beraber firar ederek yine alâ-külli-hâl birlikte yaşamak yolu varken, mücerret kendi başının korkusundan ötürü beni aramadıktan başka, ben onu bulmuşken bile göğsümden kakıp kaçan, giden kocanın derdiyle de bu kadar yanmak adeta hamakattir. Biraz kendimi geniş tutmalıyım.*" (s. 190).

Bu kararının ardından Trillo, onu istediği doğrultuda yönlendirmeyi başarır ve iğfal eder:

> "*Nihayet ol sâhib-kırân kemaliyle aciz kalarak hasmının galebe-i kahramânaneye başladığını da Trillo lâyıkıyla anlamış olduğundan, bir gece halk yerli yerine çekildikten sonra kalkıp Madam İlia'nın dairesine doğru yürüdü.*
>
> *Madam İlia henüz yatmamış idiyse de kanepesi üzerine serilip, yine iffet şehvet muharebelerini seyrederdi. Kapı açılıp da Trillo'nun içeri girmesi, tamam artık masûmiyyet-i melekâne tarafından, kemâl-i mağlûbiyyeti esnasına tesadüf etmekle, herifi görünce bu vakit kamarasında ne gezdiğini sormaya davrandıysa da vücuduna bir lerze ve lisanına bir ağırlık gelip, tir tir titremekten başka bir şeye muvaffak olamadığını gördü.*
>
> *İyi ya, artık ne gibi bir hiss-i maneviyyenin cebr ü tazyiki ile Madame İlia, o gece sabaha kadar hüngür hüngür ağladı?*" (s. 192-193).

Çünkü yaptığı bu yanlıştan pişman olur ve sonrasında da üzüntüsünden on beş gün hasta yatar (s. 214).

Bu olayda da bilişsel olgusal kuramın B-E-R üçgeni oluşmak üzeredir. Çünkü bireyini (Bay İlia) arayan eşi (Madam İlia) rakip (Trillo) tarafından iğfal edilmiştir. Henüz ortada birey olmadığı, hatta kaçtığı için sorun gözükmemektedir. Ancak ilginç bir şekilde Bay İlio'yu bulacak kişi de Trillo olacaktır. Marsilya'da bir meyhanede miskin görünümlü Bay İlia ile karşılaşır. İçki muhabeti ilerler ve onun Dominico Badia'nın gemisinden kovulmuş bir tayfa olduğunu fark eder. Trillo, İlia'yı ikna ederek, istihbarat amacıyla kendi gemisine çalışmaya davet eder. Birlikte gemiye doğru giderler (s. 217). Ancak bu arada, Madam İlia'nın da Trillo'dan çocuğu karnında oynamaya başlar ve Madam İlia, çocuğu öldürmektense kendini öldürmeye karar verir (s. 220).

Gemiye gelen Mosieur İlia ile Trillo, Hasan Mellâh ile konuşurlar. Hasan Mellâh, kendisini Gasconyalı Antuan olarak tanıtan Monsieur İlia'yı tanır. Onu hemen Madam İlia ile karşılaştırır:

> "*Hasan- Madam şu Gasconyalı ağaya bir baksanıza! Tanıyor musunuz, zira buraya tayfa alacağız.*
>
> *Madame İlia, Hasan'ın bu emri üzerine herifin yüzüne dikkatlice bakar bakmaz, tepesinden yıldırım vurulmuş gibi düşerek, ağzından yalnız 'hay!' ile 'ya!' kelimeleri çıkabildi.*
>
> *Lâkin dikkatinizi yalnız Madame İlia'ya hasretmeyiniz. Yanı başına Monsieur İlia dahi yığılıverdi. Biraz da ona bakınız. Hem nazar-ı merhametinize daha şayan olan, o bîçaredir.*" (s. 222).

Bu karşılaşmadan sonra Hasan Mellâh ile Monsieur İlia arasında uzun muhabbetler olur. Bu sırada Madam İlia, gemide yanlışa düştüğünü anlatır. Monsieur İlia, Hasan Mellâh'ın yanında dört aydır kalan karısını kıskanır. Ancak Madam İlia tüm olanları anlatır:

> "*Sinyor Hasan Mellâh'tan nafile hiçbir şey şüphe etme. Benim namusumu berbat eden bir mel'un varsa o da Trillo'dur. Veledizinası hâlâ karnımdadır. Ben namussuz bir karıyım, bana ölüm layıktır, ölüm. Öldür beni İlia, öldür beni! Sözlerini tekmil eyledi.*
>
> *Bu yürekler paralayacak sözleri huzzârın cümlesi tamamen işittiği hâlde, yalnız Trillo kendi isminin telaffuz olunduğu yere işitebilerek, badehu avcı elinden kurtulmuş domuz gibi hemen merdivene seğirtip, sandala atlayarak, umumun telâşı arasında kaybolup gitmişti.*" (s. 224).

Monsieur İlia Madam İlia'ya yıllar sonra kavuşmuş ancak Trillo, o gelmeden hemen önce eşini iğfal etmiştir. Monsieur İlia, kıskançlığa yanlış yerden başlamış ve rakibini, yanılarak, önce Hasan Mellâh zannetmiştir. Ancak karısı İlia, tüm gerçekleri anlatınca rakibinin Trillo olduğunu anlamıştır. Monsieur İlia, ikincil değerlendirmeye geçecektir ancak ikincil değerlendirmeye geçmesine romanda imkân kalmamıştır.

Madam İlia, kendi cezasını kendisi vermiş ve bu işi kocası Monsieur İlia'ya bırakmamıştır:

> "*Madam İlia'nın söylediği az sözün tefsir eylediği çok mana, ortalığa bu şaşkınlığı verdiği esnada Madam İlia, 'Ben ölmeliyim, ölüme müstehak bir karıyım!' sözlerini tekrar ederek, hemen fırladı kalktı. Kalkmasıyla beraber, can havliyle kuvveti artmasına mı mebnidir, nedir, yerde pire gibi sıçrayıp küpeşteden denize atladığı görüldü.*
>
> *Herkes birbirine girişti. Tayfalardan birkaç kişi karı denizin yüzüne çıktığı anda derhâl atlayıp kurtarmaya amade oldular. Lâkin karı bir daha çıkmadı. Âdeta kimsenin, hatta Allah'ın bile yüzüne bakacak yüzü kalmamış olduğunu*

gören o gayretli karı, hicabından kendisini ta denizin ka'rına gömdü, sakladı. O vakit bir tayfanın şehadet ve rivayetinden anlaşıldığına göre, meğer Madame İlia daha sabahleyin erkenden çıkıp, kıç üzerinde bulunan büyük bir topun yanındaki güllelerden birisini almış imiş. Vakıa, gülle dahi istifinde eksikti." (s. 224-225).

Monsieur İlia da eşinin ardından kendini atmak ister ama artık dikkatli olan gemi ahâlisi buna izin vermez. Hasan Mellâh, İlia'ya kendisine can borcu olduğunu hatırlatır. Bunun üzerine İlia, gemide görevli olarak kalır (s. 225).

Ahmet Mithat Efendi'nin *Hasan Mellâh yahut Sır İçinde Esrar* romanındaki bu B-E-R üçgeni bu şekilde noktalanır. Fakat Trillo cezalandırılmamıştır. Trillo ile birlikte diğer olumsuz kahramanlar da cezalandırılmaz. Bunu beğenmeyen okur, romanın sonunun mutlaka bir şekilde tamamlanmasını ister. Okurlarının isteğini dikkate alan bir yazar olan Ahmet Mithat Efendi, *Zeyl-i Hasan Mellâh yahut Sır İçinde Esrar* adını verdiği yeni bir romanda olayları tamamlar.

Bu yeni romanda devam eden olaylar arasında, İlia'nın karısının intikamı için Trillo'nun peşine düşmesi de vardır. İkincil değerlendirmeye geçen Bay İlia, Trillo'dan mutlaka eşi Madam İlia'nın intikamını alması gerektiğini düşünür. Zerno'nun gemisinde, İlia'nın rakibi Trillo'yu henüz cezalandıramamasının tasasını şu satırlarda görülebilir:

"(…) *dördüncüleri olan İlia o kadar dalgınlık, o kadar tasa içindeydi ki hâlden haberdar olmayanlar o anda İlia'yı görmüş olsaydılar, âdeta refiki Zerno'nun saadetine haset ediyor zannederlerdi.*" (s. 11).

Daha sonra intikam almak üzere arkadaşları ile beraber Malta'da şövalyeler zindanına yaptıklarından dolayı mahkûm düşen Trillo'yu ele geçirip intikam alma kararı verirler (s. 17). Malta'da verdikleri rüşvetlerle ölü olarak Trillo'yu hapisten çıkarır ve gemilerine getirirler (s. 28). Güvertede düello yapılır. Düelloda Trillo, İlia'yı vurur. Ancak Zerno, Trillo'yu öldürür. Trillo, aynen Madam İlia'nın denizde ölmesi gibi denize atılarak öldürülür. Ondan intikam bu şekilde alınmış olur. İlia'nın yarası ise gayet hafif olduğundan iyileşir (s. 57).

Ahmet Mithat Efendi'nin *Fenni Bir Roman yahut Amerika Doktorları*[95] adlı romanı kısa ama çok garip bir olayın anlatıldığı romandır. Bu romanda Teşrih-i Mütekabil Cemiyeti, kendi üyelerinden ölenlerin cenazelerini otopsi için inceler. Gribling adlı doktor

[95] Ahmet Mithat Efendi, *Arnavutlar Solyotlar, Demir Bey Yahut İnkişâf-ı Esrâr, Fennî Bir Roman Yahut Amerika Doktorları*, (haz. Nuri Sağlam-M. Fatih Andı), TDK Yayınları, Ankara 2002. (Romandan yapılan alıntılarda bu baskı kullanılacaktır.)

ise galvanizasyon ile ölülerin cesetlerini kaplayıp onların evde bulunmalarının devamını sağlar.

Doktor Gribling ve Doktor Bovlay komşulardır. Bovlay da ilaçlar konusunda uzmandır. Bovlay'ın genç karısı ile Gribling birbirlerine âşıktır. Ama bu aşk Bovlay yaşadığı sürece platonik kalır. Bir gün Bovlay herkesi kandırmak ve saatlerce ölü gibi kalındığını göstermek için bir ilaç kullanır. Ancak ilacı erken kullandığı için panzehiri verdiği arkadaşı da onu gerçekten öldü zanneder. Herkes ağlar, üzülür ancak ölü gibi hareketsiz bulunan Doktor Bovlay herkesi duymaktadır. Cenaze evi boşaldığında Doktor Bovlay'ın hanımı cenaze başındayken Doktor Gribling gelir ve Bovlay'ın karısına aşkını ilan eder. Bu sırada herkesin ölü olduğunu sandığı Bovlay her şeyi duymakta ancak hiçbir şey yapamadan hareketsiz durmaktadır. Yapabileceği tek şey bir ölünün kıskançlığıdır:

> "*Doktor Gribling kendisinde gördüğü salahiyetle beraber yine kadının şân-ı iffetine karşı bir taarruzda bulunmuş olmamak için dedi ki:*
>
> *-Cisminize îfâ-yı vezâif-i taabbüd arzusunda bulunuşum ve bahusus şu anda bu arzuyu zatınıza arz etmeye dehi cesaret alışım, bir terbiyesizliğe haml buyurulmasın. Bu arzu bence ne kadar mukaddes ise sizce dahi o derecelerde meşrû görülmesini isterim madam! Beni kendinize lâyık bulursanız kocanız olmak hevesindeyim.*
>
> *Aman ya Rab! Biçare cenazenin ne hâle geldiğini görmeli idi. Fakat o hâl görülemez. Belki haber verirsek bilinmesi mümkündür. Adamcağız sapasağlam iken karısının başka bir kocaya varmakta bulunduğunu görüyor. Sevdiği zevcesinin rüyada bile kendisine hıyanetini gören adam ne kadar müteezzî olur! Bovlay ise rüya görmüyor. Hakîkaten ve maddeten karısının bir başka kocaya varmak üzere bulunduğunu müşahede eyliyor.*
>
> *Hatta bundan dolayı adamcağızın halecân-ı kalbi o kadar arttı ki eğer bir muayene daha icrası lâzım gelseydi kalbi üzerine sokulacak telin velev ki pek cüz'î olsun kımıldanışı hemen hemen görülebilirdi.*
>
> *Madam Jully doktorun son teklifine derhâl kabul cevabı vermedi. Birkaç dakika sükût ve bir tavr-ı mahcûbânede gözlerini yere indirdi. Kadının sükûtu müddetinde kocası zannediyordu ki Gribling'in teklifine cevâb-ı muvâfık vermeyerek reddeyleyecektir.*
>
> *Heyhat! Müteakıben Jully cevabını verdi. Hem de red yollu değil, muvafakat yollu verdi. Dedi ki:*
>
> *-Doktor! Kendinize zevce etmek için bende bir liyâkat görmüş olmanıza azîm teşekkür ederim. Bu teklifinizin kabulü bence cana minnettir.*
>
> *-Öyle ise madam kabulünüzün burhân-ı maddîsi olmak üzere güzel elinizi elime vermenizi rica ederim.*
>
> *-Buyurunuz doktor efendi! Bu el bademâ meşrûan ve kalben sizindir.*

Doktor o güzel eli alıp o kadar tatlı şapırtı ile öptü ki, Bovlay'ın ağzının suyu aktıysa da ne yapacak? Ne diyecek?

Vakıa pek çok şeyler diyordu. Diyordu ama hep kendisi söyleyip kendisi diyordu. Bakınız neler diyordu:

-Kahrol Dodil! Allah belanı versin eşşek herif! Benim narkotik ile bayılmış olduğumu der-hatır ederek kurtarmayacak mısın be öküz? İşte göz göre göre karımı da elimden alıyorlar. Korkak habis, şu narkotiki sen niye içmedin? Sen içseydin bu belalar hiç başıma gelmezdi. Ah keşke bu zehiri tertibimden ziyade içseydim de ilk tesiriyle büsbütün geberip gitseydim. Hiç olmazsa şu zevcemin vefasızlığı gibi bin ölümden ve hatta diri diri teşrih olunmak suretindeki ölümden bile beş beter olan beliyyâtı görmezdim." (s. 74-75).

Jully, ölen kocasının galvanizden heykelinin yapılmasını ister. Çünkü kocasını mezarından kaçırmazsa Teşrîh-i Mütekâbil Cemiyeti, kocasını herkesin huzurunda kesip biçerek otopsi yapacaktır. Mezardan kaçırılan Bovlay, galvanizle kaplanmak istenirken elektriğin tesiriyle kendine gelir ve herkesi şaşırtır. Ancak kendisini ölmüş zanneden karısını ve komşusu Doktor Gribling'i mazur görür, kıskançlık göstermeyerek affeder:

"*İhtiyarlığım ve çirkinliğim hakkındaki hezeyanlarınız eğerçi can sıkar şeyler ise de, izdivaca verdiğiniz karardan dolayı sizi muahezeye lüzum görmem. Zira müddet-i hayatımda hukuk-ı zevciyyeye riayet etmişsiniz. Ben vefat eyledikten sonra ise ikiniz dahi serbest bulunduğunuzdan, kusurunuz olsa olsa henüz cenazem kalkmaksızın birbirinize el vermekte isti'câlinizden ibaret kalır. Her hâlde her kusurunuzu affettim. Biriniz yine zevcem ve diğeriniz yine dostumdur.*" (s. 98).

Burada Bovlay, eşine ve rakibi Doktor Gribling'e karşı ikincil değerlendirmesinde herhangi bir cezalandırma yöntemine başvurmaz. Çünkü her ikisi de Bovlay'ın öldüğünü zannetmektedir. Bu nedenle Bovlay, her ikisini de affetme yolunu seçer.

Yarışmacı kıskançlık kavramına uyan olaylardan biri de Mizancı Mehmet Murat'ın *Turfanda mı Yoksa Turfa mı* romanında Mansur'un çocukluğunda beraber ders gördükleri Zehra'yı kıskanmasıdır. Mansur, Zehra'dan kendisini üstün görmektedir. Çünkü Zehra, günlerini kümes hayvanlarıyla ilgilenerek geçirmektedir. Derslerle ilgisi yok gibi görünmektedir. Ancak bir gün derste müstakbel eşi Mansur'u geçip sınıf başı ilan edilince Mansur, Zehra'yı kıskanır:

"*Zehra derslerde tam numarayı almaya başlayınca ve hususiyetle semedikleri Mansur'un ehemmiyetsiz bir hatasını bahane eden mürebbiler tarafından Zehra bir defa sınıf başı ilân edilince Mansur'un kibir ve vakarı cuşa gelmişti.*

-Vay! Şu pis çoban kız derste beni geçsin!

Zehra'nın sınıf başılığı olan birinci ay içinde Mansur bir gün olsun akşamdan zihni hissiyat-ı şedideden hâlî olarak rahat uykusunu uyuyamamıştı!" (s. 27).

Bu olayda Freud'un normal kıskançlık olarak tanımladığı yarışmacı kıskançlık karşımıza çıkmıştır. Daha önce sınıfta sürekli önde olan Mansur, bir hatasından dolayı Zehra'nın gerisine düşünce yarışmacı kıskançlıkla bu duruma yaklaşmıştır. Yarışmacı kıskançlıkta, birey bir acı duyar. Mansur da, bu acıyı duymuş ve bundan dolayı da bir ay boyunca rahat uyku uyuyamamıştır.

Yine *Turfanda mı Yoksa Turfa mı* romanında, Mansur'un yıllar sonra diğer kuzeninin istenmesinden dolayı onu kıskandığı düşünülür. Ancak bu sadece kötü bir niyet okumadır. Mansur, daima doğruları söyleme prensibi taşıdığı için kuzeni Saliha'yı kıskandığı zannedilir:

> "*Emin Paşa – Zarar yok Şeyh Efendi hazretleri! Siz üzülmeyiniz. Çocuktur, kanı kaynıyor. Akıllanır. O da akıbet bizim dediğimize gelir. Bir de size damat olmak şerefini elden kaçırdığı için meyus olmasından nâşi kendisini ve haddini unutması tabiî değil midir?*" (s. 230).

Ahmet Mithat Efendi'nin *Karnaval*[96] romanında Hamparason Ağa, eşini Resmi ile birlikte kendi evinde yakalayınca kıskançlıktan eşini bastonuyla döver:

> *"Hey gidi kıskançlık hey! Hele ihtiyarlık ile de birleşirse karşısındaki kadın Madam Hamparason kadar değil onun yüz misli güzel olsa o vücudun parça parça paralanması ile dahi iktifa mümkün olmaz."* (s. 238).

3.2. ERKEĞİN NİŞANLISINI KISKANMASI

Ahmet Mithat Efendi'nin *Hüseyin Fellah* romanında kıskançlığın bastırılması durumu görülmektedir. Kendisi çok büyük bir esarete düşen birey, evleneceği kadını annesi başkasına verince mutlu olduğunu, hiç kıskanmadığını, evleneceği kadının mutlu olmasını görmesinin bile onu mutlu edeceğini söylüyor. Aslında buradaki durum, kıskançlığın bastırılmasıdır. Çünkü birey, kendisini kurtulamayacağı bir cezada gördüğü için sevdiği kadının başkasıyla evlenmesini istediğini söylemektedir. Onun da kendisiyle beraber sıkıntı çekmesini istemediği için böyle davranmaktadır. Aslında kurtulma ihtimali olsa, kıskançlığını şiddetli bir bastırmayla gizlemeye çalışmayacaktır.

Bu romanda, Şehlevend ve annesine sahip çıkan Ömer Efendi, kürek mahkûmu olmuştur. Artık kurtuluşu mümkün gözükmemektedir. Büyük sıkıntılara girip sokaklara düşen Şehlevend ve annesi de çıkış yolu olarak Şehlevend'in Mısır'a gelin gitmesini seçerler. Bu durumu Ömer Efendi'ye Şehlevend'in annesi anlatır. Ömer Efendi ise hiç

96 Ahmet Mithat Efendi, *Karnaval*, (haz. Kâzım Yetiş), TDK Yayınları, Ankara 2000. (Romandan yapılan alıntılarda bu baskı kullanılacaktır.)

kıskanmadığını, kendisi için artık bu hayatın bittiğini ama Şahlevend'in mutlu olmasını istediğini söyleyince Şehlevend'in annesi çok şaşırır:

> "*Hâl ve hatır sormaya hacet bile yoktu. Çünkü Ömer'in ne hâlde bulunduğu meydan-ı bedâhette olup sergüzeştlerin mukaddimesinden beri ettiği muvazeneler üzerine Ömer dahi hanımın ahvâli ne merkezde olduğunu istihrac edebilmekteydi. Ömer'in bilmediği ve bilemiyeceği yeni musibet Şehlevend'in Mısır'a gelin gitmesi (!) olduğundan hanımefendi bu keyfiyeti hikâyeye başladı.*
>
> *Daha Şehlevend'in ismi yâd edildiği anda Ömer'in kehrüba rengi birden bire karadut rengine mütehavvel olup gelin olduğunu işittiği zaman ise güya büyük bir beşarete nail olmuş gibi rengi yerini buldu. Tavrına bir beşaşet geldi. Hatta yüreği bile kımıldanmadan ez-can u dil tebrik ve tehniyete dahi müsaraat gösterdi.*
>
> *Hanım -Acayip! Ömer Efendi! Şehlevend'in gelin gitmesine bu kadar memnun olacağını ümit etmezdim. Ben bu haberi sana âdeta kara haber olmak üzere vermiştim.*
>
> *Ömer -Bilâkis valideciğim! Pek memnun oldum. Allah mübarek eylesin. Vakıa bundan mukaddem ömrüm için Şehlevend Hanımefendi Hazretlerine kul olmaktan başka saadet tasavvur edemiyordum. Ama şimdi o tasavvura da mahal kalmadı. Çünkü ömrümü elimden aldılar. Şu üzerine bastığımız tahta yok mu? O tahta benim hem teneşirim hem de tabutumdur. Yarın bu zincir hâlâ ayağımda ve bir ucu yine bu tahtaya çakılı olduğu hâlde vücudum içinde ariyet bulunan canımı çıkarıp attığım gibi vücudumu dahi şuradan denize atacaklardır. Gemi batsa yine ben burada olduğum hâlde helâk olacağım.*" (s. 53).

Freud, bireyin kıskançlık gösterilmesi gereken durumlarda mutlaka bunun yansımaları olacağını ifade eder. Ancak, birey kıskançlık göstermediğini ifade ediyorsa bu, birey kendisinin gerçekten kıskanmadığını düşünse de, doğru değildir. Çünkü birey, fark edemese de kıskançlığı şiddetli bir şekilde farklı gerekçelerle bastırmakta ve kıskançlık bu nedenle ortaya çıkamamaktadır. Bu romanda da Ömer kürek mahkûmu olduğu için artık bu dünya da kurtulma imkânı kalmamıştır. Sevdiği kadının da kendi yanında mutlu olma durumu yoktur. Bu nedenle de sevdiği kadına karşı aşk duyguları, onun mutlu olma arzusuna dönüşmüştür. Bu olayda da sevilen kızın mutlu olması isteği, bireyin kıskançlık duygularını şiddetli bir şekilde bastırmış ve bireyin kıskanmadığına inanmasını sağlamıştır.

3.3 ERKEĞİN CARİYESİNİ KISKANMASI

Erkeğin cariyesini kıskanması durumuna Tanzimat dönemi romanlarında iki farklı olayda karşılaşılmaktadır. Bunlar, Ahmet Mithat Efendi'nin *Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul'da Neler Olmuş* romanında evin kâhyasının mağaraya hapsettiği cariyeyi

kayıcıdan kıskanması ve yine Ahmet Mithat Efendi'nin *Hüseyin Fellah* romanında Ahmet Bey'in dilsiz cariyeyi hizmetçisinden kıskanması olaylarıdır.

Ahmet Mithat Efendi'nin *Dünyaya İkinci Geliş yahut İstanbul'da Neler Olmuş* romanında, bu korku temelli tepki anlatılır. Romanda yaşadığı evden atılan cariye Nergis'i Mesut Ağa sevmektedir. Bu nedenle de onun evden atılmasına razı gelmez ve onu bir adada çıkışı bulunmayan bir mağarada saklar. Ancak bu adaya sandalla gidip geldiği için bu duruma vakıf olan iki yeniçeri de bu cariyeyi elde etmek isterler. Ancak cariye kıskanan ve bu talebi kendisine hakaret kabul eden Mesut Ağa, korkar ve hiddetlenir. Kendisine musallat olan her iki yeniçeriyi de öldürür:

> "*Balta -(Sarhoşluktan lâkırdısını toplayamayarak) Sana misafir geldik Hacı Baba! Şu kızlar ile bu güncük de birlikte eğlenelim.*
>
> *Arap -(Gazapla) Ne halt eder?*
>
> *Kulaksız -Bu kadar vakittir seni buraya getiriyorum a Hacı Baba. Bir gün de beraber eğlenelim. Ne darılıyorsun? Senin yemeğin varsa işte bizim de rakımız var!*
>
> *Bu anda Mesut Ağanın kadıaskerin konağında Nergis'in kendisini gördüğünden al da ta Tüysüz Mehmet salb olunduktan sonra çavuşun kendi hanesine gelerek Babalı Arap karısını aradığına kadar sebkat eden vukuat ve o müddet zarfında çektiği gönül azabı hepsi birden zihnine hücum edip o günün kendisi için ya son gün olacağını veyahut bu iki yeniçeri budalasının ecelleri gelmiş bulunacağını ân-ı vâhidde muhakeme ederek kararlarını dahi vermesiyle beraber yanında ayırmamakta olduğu uzun kamayı çekip en evvel ayıkça bulunan Mehmet'in yüreği üzerine sokar, bir de baltalama kafasına indirir. Bu hâl üzerine Balta Mustafa bıçağına sarılır ise de ayakta duramayacak kadar sarhoş olduğundan onun dahi göğsünün ve karnının birkaç yerinden delip hele yüreği üzerine rast getirdiği şiddetli darbe ile Mustafa'yı yere serer.*" (s. 55).

Bu olayda, cariyeyi mağarada hapseden kâhya, anlık bir tepki vermiş ve korku temelli öfke dolu bir kıskançlıkla bu iki rakibine karşı tepki vermiştir. Bu anlık tepkisi de korku temelli fiziksel kıskançlık tepkisi olarak karşımıza çıkmıştır. Bu tepki ile her iki rakip de kâhya tarafından öldürülmüştür.

Ahmet Mithat Efendi'nin *Hüseyin Fellah* romanında Ahmet Bey kendisine yeni bir cariye almıştır. Bu cariye, dilsizdir. Ahmet Bey, bu cariye ile birlikte olmak ister. Ancak cariye bu duruma müsaade etmez. Ahmet Bey, cariyenin kendisinin yaklaşmasına müsaade etmemesine çok içerler ve onun hizmetçilerle birlikte olmasından kuşkulanır. Bu nedenle de dilsiz cariyeyi kıskanır:

"*Zaten vakit akşama karîp olduğundan biraz sonra akşam dahi hulûl eyledi. Ahmed Bey yemeğini yeyip yeni uşağa dahi yemek vermesini ve onun yeri Boşnak'ın odası olacağını dilsize işaret eylediyse de dilsiz yemeği beraber yerlerse daha ziyade inzibat hâsıl olacağını başını ellerini sallayarak, çırpınarak ve güya bir şey tadıyormuş gibi damağını çatlatarak, nefesiyle koklayarak efendisine anlattı.*

Ahmet Bey kızda bu telaşı görünce demişti ki:

-Kahpecik! Buldu ya parlak oğlanı, yemeği de beraber yemek istiyor. Eğer bana okşatmak istemediği çenesini oğlana okşatır ise işte o zaman kıyametleri kopardığım gündür. Çünkü yaşadığım acıları hâlâ zail olmadı." (s. 102).

Ahmet Bey'in kıskançlığı paranoyaya varmıştır. Çünkü kendisine yüz vermeyen dilsiz cariyenin yeni aldığı uşağı Mustafa'ya gönül kaydırıp kaydırmadığını tespit etmek için sürekli onları kapının anahtar deliğinden tetkik eder:

"*Aradan bir ay kadar zaman geçtikten sonra Ahmed Bey, Mustafa ile dilsiz arasında cereyan edecek olan muameleden emin olmuştur. Zira Mustafa tamam hovardalığı kendisine pek büyük bir muvaffakiyet addedecek çağda olup, dilsiz cariyeyi dahi gözüne kestirmiş bulunduğundan 'Bu gurbet, bu kadar meşakkat öyle bütün bütün de pir uğruna yenmez.' diye kıza takılmağa başlamış ve mutâlebât-ı vâkıasında rica ve istirham derecelerine çıkmış ise de kız daima gayet sert bir çehre ile mukabele eylediği misillü Mustafa ricayı cebr ve tazyîk suretinde tahvîl eyledikten sonra dahi kız yumruk muhabbetine başlayıp çocuğa, bu hevese efendi de düşmüş ise de şamarı ve yumruğu yedikten sonra el çekmiş olduğunu anlatmıştı.*

İyi ama Ahmed Bey bu keyfiyete nasıl nail oldu da kız ve çocuk hakkında emniyet peyda eyledi?

Acayip! Kapıların anahtar deliği bu tahkîk ve tedkîke kâfi değil midir?" (s. 107).

Ahmet Bey'in bu kıskançlığını fark eden dilsiz cariye de tedbirini ona göre alır. Yapacaklarını, Ahmed Bey uykuya dalmadan asla yapmaz. Hüseyin Fellah'a Ahmed Beylerin düzenleyeceği suikastı bile onun uyumasını bekledikten sonra haber verir:

"*Gece yarısından sonraya doğru eşkıya dağıldılar gittiler. Ahmed Bey ve dilsiz ve Civelek Mustafa dahi yerlerine çekildiler. Fakat dilsiz yatağına soyunmadan girdi. Çünkü muvakkat girmiş olup biraz sonra yine çıkarak bir yere gidecekti. Gidecek ama hemen kalkıp gidemez. Zira dilsiz, Ahmed Bey'in kendisini Civelek'ten kıskandığını ve hatta gözlediğini bilir. Gözleri çıkasıca bey, o gece dahi gözleyeceği varsa gözleyip bitirmedikten velhasıl zıarıp gebermedikten sonra gideceği yere nasıl gitsin? Şayet gelip kendisini gözler de yatağında bulamazsa?..*" (s. 130-131).

3.4. ERKEĞİN SEVGİLİSİNİ KISKANMASI

Tanzimat dönemi romanlarda erkeğin sevgilisini kıskanması durumu beş farklı romanda görülmektedir. Bunlar, Ahmet Mithat Efendi'nin *Demir Bey Yahut İnkişâf-ı Esrar*

romanında Mustafa'nın Zürih Gölü'nde başka bir gemide erkeklerin arasında gördüğü Poliny'i kıskandığı için bayılması, Ahmet Mithat Efendi'nin *Hüseyin Fellah* romanında Civelek Mustafa'nın dilsiz cariyeyi sürekli kıskanması, Namık Kemal'in *İntibah* romanında Ali Bey'in Mehpeyker'i kıskanması, Ahmet Mithat'ın *Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar* romanında Hasan Mellâh'ın nişanlanacak olan Cuzella'yı kıskanması ve Mısır'daki üç Kölemen'in Esma'yı birbirlerinden kıskanması, Ahmet Mithat'ın *Hayret* romanında Mihriban'ın Sarpson'a İsmail ile evleneceğini söyleyerek onu kıskandırmak istemesidir.

Ahmet Mithat Efendi'nin *Demir Bey yahut İnkişâf-ı Esrar* romanında, yarışmacı kıskançlığa uyan bir olayı Mustafa Kamerüddin'in yaşadığını görürüz. Mustafa Kamerüddin, Demir Bey'in oğludur ve eğitim için İstanbul'dan Paris'e gitmiştir. Paris'te öğrenci arkadaşlarıyla birlikte bir evde kalırlar. Yaz tatilinde de Zürih'e giderler. Mustafa Kamerüddin, orada çiçek nakışçılığı yapan Polini ile tanışır. Ancak daha sonra Polini'yi Zürih Gölü'nün üzerindeki bir gemide erkeklerle bir arada görünce kıskançlık yaşar ve bayılarak kendinden geçer:

> "*İşte bizim dörtlerin Zürihli refikleriyle beraber icra eledikleri sandal seyahatinde bu hâllerin cümlesi görülerek eğleniliyordu.*
>
> *İlk günü akşama yol yürüyerek akşamı lâtif bir çiftlik sahilinde kâin bir güzel otelde geçirdiler. Ertesi gün bu otelden tekrar yola revan oldukta birkaç mil açılır açılmaz enginden azim bir kotranın dolu yelken kendilerine doğru gelmekte olduğunu görürler.*
>
> *Zürih gölü cenuptan şimale doğru uzun ve şarktan garba doğru dar bir göl olup bu kotra hafif bir lodos rüzgârı ile volta ediyordu ki mezkûr lodos rüzgârı bizim dörtler ile rüfekasının hatt-ı hareketlerine mügayir düşüyordu.*
>
> *Kotra bunların sandalına gayet yakın bir noktada tebdil-i istikamet için alabanda eyledi. Koca yelkenler derunundaki hava çıktığından teknenin düşmesiyle yelkenlerin tekrar dolması için birkaç dakika zaman lâzımdı.*
>
> *Bu birkaç dakika içinde kotra sekenesine dikkat olundu. Gayet kibardan oldukları hâl ve şanlarından bedaheten anlaşılan on on beş kadar kadın erkek bu süslü sefineyi bir kat daha tezyin eyliyorlardı.*
>
> *Bir de Mustafa Kamerüddin bu kotranın içinde güzel çiçekçi kızı görmesin mi?..*
>
> *Gözlerine inanamayacağı geldi. Fakat kız ile kendi arasındaki mesafe hemen beş altı metreye kadar kısalmış olduğundan artık gözlerinin de kendisini aldatabilmesine imkân kalmamıştı.*
>
> *Aman ya Rab, Polini ne kadar münbasit hâldeydi. Gayet süslü, genç, güzel birkaç delikanlı kızın etrafını alarak kim bilir ne kadar tuhaf şeyler söylüyorlardı ki Polini kahkahalarla serilip gidiyordu.*

Mustafa Kamereddün'e ne oldu? Acaba kıskançlık eseri midir? Neden kıskanacak? Fakat kıskansın kıskanmasın zavallı delikanlıya bir hâl oldu. Ayakta iken gözleri kararıp sendeleyerek düştü. Hatta bayıldı bile. Arkadaşları telaş ile imdadına müsâraat eylediler." (s. 94-95).

Ahmet Mithat Efendi'nin *Hüseyin Fellâh* romanında Civelek Mustafa, kendisi gibi köle olan dilsiz cariyeyi sevmektedir. Ancak, dilsiz cariyenin kendisine yaklaşmasını istemeyen efendisi Ahmed Bey, her gece odalarının anahtar deliğinden onları gözlemektedir. Ancak dilsiz cariye ne Ahmed Bey'e ne de Civelek Mustafa'ya yüz vermez. Çünkü onun asıl sevdiği kişi İstanbul'da kendisi Şehlevend adını kullanırken evlenmeyi hayal ettiği Ömer Efendi'dir. Ancak Ömer Efendi kürek mahkûmu olur, Şehlevend ise esir olarak Afrika kıyılarına cariye olur. Kimsenin kendisine yaklaşmasını istemediği için de dilsiz ve birazcık da saldırgan deli rolüne girer.

Dilsiz cariye, Ahmed Bey gibi azılı bir haydutun evinde cariye olarak yaşamaktadır. Bu evde, Hüseyin Fellâh'a karşı suikast planları yapılır. Bunun üzerine dilsiz cariye, hiç tanımadığı Hüseyin Fellah'ı kurtarmaya çalışır. Bu amaçla da, birlikte aynı evde köle oldukları Civelek Mustafa'dan yardım ister. Ancak, sonradan İstanbul'da annesiyle birlikte Galata Kulesi'nde yaralıyken kurtardıkları asker olduğunu öğrendiği Civelek Mustafa, Şehlevend'e âşık olur ve onu Hüseyin Fellah'tan kıskanmaya başlar.

Romanın sonraki kısmında çoğunlukla Civelek Mustafa'nın yarışmacı kıskançlığına sıkça rastlanır. Civelek Mustafa bazen Hüseyin Fellâh'ı kıskanırken bazen de dilsiz cariyenin İstanbul'dayken sevdiği Ömer'i kıskanır:

"(…) *kızın Hüseyin Fellâh'ı da kendisi kadar yüzüne sevdiğini ikrar etmesi Civelek için pek fena bir dağ-ı derûn olmuştur. 'Lâtife filân bir tarafa kalsın, eğer Hüseyin Fellâh'ı gerçekten seviyorsa iş fena! Seviyorum diyor ama bundan muradı acıyorum, merhamet ediyorum demek olacaktır. Zaten herifi topu bir kere gördü. Ben ise daima yanındayım. Gözü bana alışmıştır. Hem benim hemşehrimdir. Hâsılı şunun gönlünü edebilirsem dünyada bundan âlâ şey olmaz. Ama dilenci kız imiş! Ben de İstanbul efendisinin oğlu değilim a! Güzel ve bahusus ırz ehlidir, sen buna bak." Diye kendi kendisini teselliye gayret etmemiş olsaydı ihtimal ki Şehlevend'e vadetmiş olduğu hizmeti görmekten cayardı.*" (s. 139).

Civelek Mustafa, Hüseyin Fellâh'a suikastı haber vermek üzere gider ama bunun yapmasının nedeni dilsiz cariyeyi sevmesidir. Ancak Hüseyin Fellâh'ın, dilsiz cariyenin adını duyar duymaz ayağa fırlaması, Civelek Mustafa'nın yarışmacı kıskançlığını arttırır:

"*Daha merdiven çıkarken kâhya Mustafa'ya 'Birader! Bu dilsiz kız kimdir ki Hüseyin Fellâh onun ismini işitir işitmez birden fırladı ve hemen zatınızı davet etmeğe beni memur eyledi?' diye bir sual sormuştu ki bu sual bîçare*

Mustafa'nın içini yiyip durmakta olan şüpheleri su-i zanları birden bire tecdit ederek kâhyaya gayet ters bir cevap vermesine ramak kalmıştı. Ancak yine aklını başına devşirerek 'İşte öyle bir dilsiz kızdır!' cevabıyla iktifa edip kendisi içinden 'Gördün mü bir kere, nasıl şüphemde haklı imişim? Hiç Hüseyin kızı sevmese ismini işittiği anda yerinden fırlar mıydı? Bu kız beni bir kündeden atmak istiyor işte o zaman kızı da Hüseyin'i de benim elimden kurtaracak kimse bulunamaz! Neyse, şimdi gidelim de şu tehlikeyi haber verelim!' sözlerini lisan-ı kalble söyleyerek Hüseyin'in odasına varmıştır." (s. 142-143).

Civelek Mustafa bu kıskançlığını ve Hüseyin Fellah ile Şehlevend arasında aşk olduğu şüphesini sonunda Şehlevend'e de açar:

"*Fakat bak Şehlevend, sana dosdoğrusunu söyleyim: Hüseyin'in bu haberini sana yalnız günahı boynumda kalmasın diye getirdim. Ne yalan söyleyim? Ben o herifi senden yahut seni ondan kıskanıyorum.*

Kız -Âdeta halt ediyorsun. İstersen sana bir de yemin edeyim mi?

Civelek -Niçin yemin?

Kız -Kıskanacak bir şey olmadığına.

Civelek -Ne darılıyorsun a Şehlevendciğim? Vallahi seni pek sevdiğim için söylüyorum. Seni gözümden kıskanıyorum a canım. Ama sen Hüseyin Fellâh hakkında kıskanacak bir şey olmadığını bana inandırırsan elbette daha ziyade memnun olurum.

Kız -Pek yakın bir zamanda görürsün ki şüphen boştur. Fakat Musalla'ya ne gün, ne vakit geleceğini sana söyledi mi?

Civelek -Hayır! Yalnız hangi vakit gelmek isterse atlar ile beraber orada bulunacak olan seyisi bana gönderir, haber verirsiniz.

Kız -Pekâlâ! Ne vakit gideceğimizi ben sana söylerim.

Civelek -Vay! Gideceksin ha Şehlevend?!

Kız -Şüphen mi var? Gideceğim zahir!

Civelek -Ya Hüseyin seni alır kaçırırsa?

Kız -Ben gitmem ki alsın kaçsın.

Civelek -(Geniş bir soluk alarak) Ha şöyle! Vallahi Şehlevend, sonra sekizinci kanım da Hüseyin Fellâh olur ha! Bildim bilmedim deme. O da bildim bilmedim demesin.

Kız -Deli sen de!" (s. 164-165).

Sonraları Hüseyin Fellâh ile buluştuklarında da Civelek Mustafa kıskançlığından bir dakika olsun onları yalnız bırakmaz:

"Civelek -(Kendi kendisine) Şu cenabet herif Şehlevend'i mutlaka seviyor! O da bunu seviyor ya! Bakalım iş nereye varacak!

[...]

Hüseyin Şehlevend'e bir dilsiz kız, bir cariye muamelesi değil, adeta bir büyük adam huzurunda imişçesine 'Efendim!', 'Evet efendim!', 'Emir sizindir Efendim!' gibi mukabelelerde bulunduğundan Civelek bu yoldaki muamele-i nazikâneye hasedinden çatlamak derecesine gelir […]

Civelek -(Kendi kendine) Of! Aman ya Rab!... Patlayacağım be! Herif kızı yiyecek!

(…)

Civelek'in bir iki saatten beri kasıklarının çatlamakta olduğu hâlde mücerret kıskançlığından naşi yerinden kımıldamaz ve Şehlevend'i bir dakikacık olsun Hüseyin ile yalnız bırakmazdı." (s. 169-172).

Ancak Civelek Mustafa, bu bir araya gelmeleri hep yarışmacı bir kıskançlıkla karşılar. Öyle anlar gelir ki, Şehlevend ile Hüseyin Fellâh'ı kıskanırken hasedinden çıldıracak dereceye gelir:

"(…) *kızın mübâlât-ı iffete pek ziyade ehemmiyet verdiğini Mustafa nazarında ispat ederek hakkında olan aşkını arttırmağa hizmet eylediği gibi, şimdi dahi kendi hakkında gösterdiği müsadesizlik mutlaka Hüseyin'e olan muhabbetinden neşet eylediğini kaviyyen itikat ile hasedinden çıldırmak derecesine gelirdi. Bilirsiniz ki bir âşık için kıskançlık aşkta şiddetini arttırmaktan başka hiçbir şeye hizmet etmez.*" (s. 175).

Civelek Mustafa'nın ruh hâlinden de anlaşılacağı üzere, Şehlevend'in iffetli olup kendisine yüz vermemesini dahi Hüseyin Fellâh'a âşık olmasına yorar ve hasedinden çıldırmak derecesine gelir.

Aynı kıskançlıklar ve yarışma duygusu, Hüseyin Fellah'ta da görülür. Bir gün Ahmed Beyin evine gizlice gelen Hüseyin Fellâh, Şehlevend'in yüklüğünde saklanır. Ancak Hüseyin Fellâh, Civelek Mustafa'nın Şehlevend'e karşı rahat konuşmasından dolayı Şehlevend'i kıskanmaya başlar:

"*Yük içindeki Hüseyin Fellâh'ı unutmadınız ya! Bahusu o da Civelek'ten az yürek acısı değildir. Hele Civelek'in geldiğini anlayıp lakırdılarını işittikten sonra şayet Şehlevend'in onunla sevişmekte olması hülyası dahi hücumla zihnini işgal etmeye başlamıştı.*" (s. 194).

Hüseyin Fellâh ile Civelek Mustafa arasındaki Şehlevend için yarışmacı kıskançlık üçü birlikte oldukları anda iyice ortaya çıkar:

"*Civelek, Hüseyin aleyhindeki fikrini son dereceye vardırmış, Hüseyin, Civelek için ilk defa olarak bir rekabet peyda eylemiş, kız ise ikisi hakkında dahi o zaman kadar henüz hissetmediği bir takım hislere dalmıştı.*" (s. 197).

Aslında Civelek Mustafa, Hüseyin Fellâh'ı sevmektedir. Ancak onun Şehlevend'e ilgi duymasından dolayı onunla yarışmacı bir kıskançlık içine girmiştir:

> "*Kahpe Hüseyin! Anandan emdiğin süt helâl olsun be! Koca kara arslan! Yalnız şu Şehlevend'e göz dikmemiş olsan!.. Çünkü şüphelerim aklıma geldikçe… kelimelerini hadîdâne bir tavırla birer ikişer ağzından dökerdi.*" (s. 212).

Ancak daha sonra gerçek açığa çıkınca ve dilsiz cariye rolünü oynayan Şehlevend'in İstanbul'da kürek mahkûmu olan bir sevdiği olduğu (Ömer) öğrenilince Civelek Mustafa'nın kıskançlığı ona doğru dönmüş, Hüseyin Fellâh ise kürek mahkûmunu kurtarıp Şehlevend'e kavuşturmayı planlamış ve bunu başarmıştır. Civelek Mustafa'nın yarışmacı kıskançlığının Hüseyin Fellah'tan Şehlevend'in gerçek sevdiği kürek mahkûmu Ömer'e döndüğü görülür:

> "*Civelek -Vakıa biraz zahmet çektik ama…*
>
> *Hüseyin -Zahmetin zararı yok. Ben de az zahmet çekmedim. Fakat insaf etmeliyiz ki zahmetin en büyüğünü Şehlevend'in kendisiyle validesi ve bir de Ömer Ağa çekmiştir.*
>
> *Bu lâkırdıya Civelek cevap vermeyip yalnız Ömer'in suratına bir bakış bakmıştı ki Ömer hakkında ne his ve mütalâada ise cümlesini bu bakış içinde göstermişti.*
>
> *Zannımıza kalırsa muharrir efendi! Civelek'in Ömer hakkında hiçbir güne hüsn-i teveccühü yoktu. Ve olamayacaktır. Zira herife söylediği sözlere bakınca.*
>
> *Keşfiniz pek doğrudur.*" (s. 317).

Civelek Mustafa, Şehlevend'e ve annesine çok hizmetler etmiş olan Ömer'i kurtarmalarından memnun olmaz ve önceki rakibi Hüseyin Fellâh'a dert yanar: "*Civelek- (Biraz yutkunup tıkandıktan sonra) İyi amma a kardaş, şu halatçı mıdır nedir? O herifi nereden başımıza çıkarttık?*" (s. 322).

Yarışmacı kıskançlıkta yarışı kaybettiğini fark eden Civelek Mustafa, ölümü seçer. Çünkü sevdiği Şehlevend, onu değil Ömer'i seçmiştir:

> "*Delikanlı delikanlı! Başımıza sen çıktın da bu belâyı getirdin. Şehlevend'in ancak seni sevdiğini ben anlamıştım. Bugün ise şüphem kalmadı ki Şehlevend'i benden ayırarak sana verecekler! Ben ise Şehlevend'i sözünde sabit bir kız bellemiştim.*" (s. 339)
>
> der ve canına kıyar.

Canını vermeden önce ise Civelek Mustafa'nın yarışmacı kıskançlığı ortadan kalkmış ve son nefesinde Şehlevend'i Ömer'e emanet etmiştir:

> "*Sakın ha Ömer! Kıskanırım zannetme! Ben artık ehl-i âhiret oldum. Görmüyor musun ki kanım içinde yatmaktayım. Ehl-i âhirette kıskançlık olamaz. Eğer Şehlevend'i sarmazsan hatırım kalır!*" (s. 341).

Namık Kemal'in *İntibah* romanında Âli Bey'in art arda kıskançlıkları görülmektedir. Bunun sebebi ise Âli Bey'in yetişme tarzı olarak karşımıza çıkar: "*yirmi bir yirmi iki yaşında bir delikanlı idi [...] terbiyesine, muâmelesine bakanlar kendisini âdetâ bir melek zannederdi.*" (S. 9). Bu yetiştirilme tarzı nedeniyle çok düzenli bir hayatı vardır: "*o yaşa gelinceye kadar hiçbir akşam bir yerde kalmaya validesini alıştırmamış, sebepsiz bir gün kaleme gitmemek nefsinden sâdır olmamış*" (s. 19). Ancak, onun da önemli bir zaafı romanda ifade edilir. Bu zaafı, ilgi gösterdiği bir şeye hastalık derecesinde tamamen odaklanması ve bu nedenle her şeyi unutması olarak açıklanır: "*her neye merak ederse bütün dünyayı unuturcasına ona hasr-ı iştigâl ederdi.*" (s. 9).

İşte bu karakterdeki Âli Bey, "*Bir gün kalem arkadaşlarıyla Çamlıca'ya olan meylinden bahsederken kendinden orada [arkadaşları] bir ziyafet isterler.*" (s. 13, Ekleme bana ait, M.Y.). Âli Bey, arkadaşlarının Çamlıca'da yemek isteğini kabul eder. Bu ziyafetin yapıldığı Cuma günü, "*ahlâk ve terbiyece bütün bütün Âli Bey'in hilâfına olarak gayet namussuz, gayet alçak bir ailede perveriş bulmuş ve zaman-ı rüşte baliğ olur olmaz rezâilin envâında mürebbilerine üstâd olmuş*" (s. 28) olan Mehpeyker'i görür ve Âli Bey, ona âşık olur. Ona evlilik teklif eder ama Mehpeyker ona şu cevabı verir:

> "*Çok şey istediniz, fakat ne çare tâbi olmaktan başka elimden ne gelir? Teşekkür olunur. Seyre gelmek herkese âdet olmuş, ülfetimize kimse başka bir şey söyleyemez. İnşallah uzun uzadıya kardeş gibi görüşürüz, eğleniriz.*" (s. 40-41).

Mehpeyker, evlilik teklifini reddedip sadece beraber gezebileceklerini söyleyince "*kızın teklif-i izdivaçtan o derece istinkâfı hakkında fikri kaç türlü tasavvura müstaid ise hepsi birden [Âli Bey'in] beynine hücum eyle[r.]*" (s. 41, Ekleme banait, M.Y.). Âli Bey'in aklına gelen bu fikirlerden biri de kızın aslında başka bir erkeğe âşık olma ihtimali idi. Bu ise kıskançlık, öfke ve rekabet duygusunu kabartıvermişti:

> "*Kızın başka birisine meftun olabilmesini tasavvur eylerdi. O infial ile kalbine musallat olan rakibâne tehevvürler* (öfke) *âşıkâne kıskançlıklar içinde gene Mehpeyker'den gördüğü rû-yı iltifâtı der-hatır ederek onda da asla imkân göremezdi.*" (s. 41, ekleme bana ait, M.Y.)

Burada yarışılan rakip ilginç bir şekilde 'hayalî'dir. Bu şekilde yarışmacı kıskançlık göstererek hayalî bir rakiple yarışan bir diğer kahraman da daha önce incelediğimiz *Zehra* romanının kahramanı Zehra'dır. O da, daha sonra evleneceği Suphi'yi ilk gördüğünde âşık

olmuştur. Daha sonra da gözyaşları içinde hayalî bir âşıkla kavgaya tutuşmuştur. Zehra'nın Âli Bey'den farkı ise yarışmacı kıskançlıklığı hastalıklı bir ruh hâliyle aşırıya götürmesi ve hayalî rakibini öfkeyle öldürmeye çalışmasıdır:

> "*Henüz ismini bilmediği bu delikanlıya sahip olmak hevesine kadar hayalâtına yol vermiş, onun bazı ef'âlinden kıskançlığı tepmekte ve bu infiâl ile vücud-ı mevhûmu daha şiddetli sıkmaktaydı. Hırçınlığı bir dereceye kadar gelmişti ki kemal-i tehevvürle yerinden sıçrayıp karşısında duran rakib-i hayaliyi elleriyle boğmaya davranmıştı. Bu hareket havasını yerine getirince me'yusâne kanepenin üzerine düşüyordu. Kim bilir ne zamandan beri bir fırsat gözlemekte olan gözyaşları akmaya başladı. İyice bir müddet ağladı.*" (s. 26).

İntibah romanında, kıskançlık olayları sık sık tekrar etmiştir. Çünkü Mehpeyker, hafifmeşrep bir kadındır. Âli Bey ise onu namuslu bir hanımefendi zannetmektedir. Bu nedenle de Mehpeyker'e yönelik söylenen sözlere, atılan laflara karşı sürekli kıskançlıkla karşılık verir.

Mehpeyker ile Âli Bey, Çamlıca'da buluşmaya karar verirler. Ancak Âli Bey oraya erkence gider. "*Âdeti üzere çeşme başındaki çınarın altında bir iskemleye*" (s. 46) oturur. Mehpeyker'in arabası gelince, onun fena bir kadın olduğunu bilen ve Âli Bey'in yakınında oturan

> "(…) *esmer zat hemen yerinden fırladı, lâubâliyâne bir tarz-ı âşinaî ile arabaya yanaştı, temennâ-yı visal yolunda gayet tabiî ve gayet ümitvârane bir takım sözler söyledi. Mehpeyker ise hemen perdelerini kapayarak arabasını süratle bir başka tarafa sevk eyledi.*" (s. 47).

Bu olay, Âli Bey'in gözleri önünde olmuştur:

> "*Bu dolgunca vaktinde doya doya yüzüne bakmaya kıyamadığı mahbubesinin o kadar küstahâne bir hakarete uğraması bütün bütün ihtiyarını elinden almış ve hele kendi itikadınca Mehpeyker, namzed-i vicdanı olmak cihetiyle araya bir de namus meselesi karışmıştı. Bu tesirâtın tazyikiyle ne yapacağını bütün bütün şaşırmış olduğu hâlde iskemleden kalkarak ve iki kolunu göğsüne kavuşturup ellerini koltuklarının altına koyarak ve iki kolunu göğsüne kavuşturup ellerini koltuklarının altına koyarak cellâdane bir nigâh ile hasmını yukarıdan aşağı süzerdi.*" (s. 47-48).

Fakat bu süzmenin ardından iki hasım konuşurlar. Âli Bey'in arkadaşının gelmesiyle konu daha da derinleşir. Âli Bey, arkadaşını dahi "*yüzüne bağırarak azarlamaya*" (s. 50) başlar. Ancak bu konuşmanın sonunda, Mehpeyker'e laf atan Mesut Bey'in anlattıklarından onun "*yarı İstanbul halkından kalma bir fahişe*" (s. 51) olduğunu öğrenir.

Bütün öğrendiklerine rağmen Mehpeyker'den vazgeçemeyen Âli Bey, bu olayın ardından onu ilk gördüğünde "*Tertip ettiği sözlerin bir harfini tahattur etmek şöyle dursun:*

'Sizden me'mûl etmezdim.' İtâb-ı masumânesinden başka söyleyecek bir söz bulmaya muktedir olamadı" (s. 61) der. Âli Bey'in bu sözüne karşın "*Bey'in remâd-ı sükûnet altında mestûr olan ateş-i tehevvürünü alevlendirmeye kalkışacak sade-dillerden olmadığı için gayet lâübâli, nihâyet derecede sadakat-nümâ bir tarz ile*" (s. 62) uzun bir konuşma yapar. Bu uzun konuşmasında Mehpeyker, öncesinde her ne kadar iffetsiz olsa da:

> "*Sizi bir kere gördüm. Gönlümde başka bir hâl hisseder oldum […] Arkama bakmak istedim, geçmiş zamanlarımın ahvâlinden iğrendim. Elimden tutup da beni düştüğüm mezbeleden kurtarmaya muktedir dünyada bir sizi tasavvur ettim.*" (s. 62-63)

der ve sözünü şu cümlelerle bağlayarak Âli Bey'i kolayca kandırıverir:

> "*Bundan sonra yüzüme bile bakmayacağınıza tamamiyle eminim. Tek siz rahat olun! Tek siz haysiyetinizi muhafaza edin de yolunuza bir Mehpeyker fedâ olmakla dünyanın altı üstüne gelmez ya!*" (s. 64)

Bu yalanlardan etkilenen Âli Bey, Mehpeyker'i affeder:

> "*nefretten şefkate, şefkatten tereddüde intikal ile ihayet tesir-i sevda kâffe-i hissiyâtına galebe etmekle müncezibâne ve mübremâne bir tavır ile kızın eline sarılarak:*
>
> *'Yüzüne bakmaya mı tenezzül etmeyeceğim? Senden geçmeye bir türlü karar veremiyorum. Karar versem de yapamayacağım. Mazi ne hâlde olursa olsun şimdi mezar-ı ademe gitti. İlerisini düşünelim. Amma sana gönlümün istediği gibi malik olamayacakmışım. Senin düşündüğün yolda malik olurum a.*" (s. 64).

Âli Bey, kendi istediği evlilik olmayınca Mehpeyker'in istediği şekilde birlikte yaşamayı kabullenmiştir. Ancak istediği önemli bir şey vardır. O da Âli Bey'in Mehpeyker'i kıskandığını göstermektedir: "*Yalnız… Yalnız bana mahsus olacağına söz verir misin?*" (s. 64).

Âli Bey, sevdiğinin "*yarı İstanbul halkından kalma bir fahişe*" (s. 51) olduğunu bilmektedir ama artık bu zamandan sonra sadece kendisinin olmasını ve başkalarıyla alaka kurmamasını istemektedir. Mehpeyker de:

> "*Demin de söylemiştim, tabiatım sizi gördüğüm dakikada bütün bütün değişti! Tahkîk ediniz –ismim bilinmez bir kadın değilim ki öğrenmekte güçlük olsun- eğer işaretinizi aldıktan sonra yüzümü bir erkeğe gösterdimse, -hatta tatil günleri buraya geldiğim zamanlar başka- bir kerre sokağa çıktımsa beni öldürün.*" (s. 64-65).

Bu sözü alan Âli Bey, kıskançlığını devam ettirir. Artık sokaklarda dolaşarak Mehpeyker'in olup olmadığını teftiş eder. Onu sokaklarda görmeyince de rahatlar:

"*Hakikat-ı hâlde Bey'i göreli ne kimse ile görüşmüş, ne de Çamlıca'dan başka bir yere çıkmıştı. Âli Bey ise mebâdî-i ibtilâsından ve bahusus Atıf Bey ile ülfetini ziyadeleştirdikten sonra gezmeyi kendine eğlence edindiğinden tahsilini gecelere, vazifesiyle uğraşmayı kalem zamanlarına hasr ile sabahleyin kalkıp da evine müteallik olan işlerini tesviye edince hemen sokağa çıkarak Beyoğlu gibi, Çarşı içi gibi câ-yı içtima olan mahalleri dolaşır ve her nereye giderse gözlerini bir dakika etraftan ayırmaksızın Mehpeyker'i taharri eder; bulamazdı. Bu cihetle kızın beyân ettiği hakikat Bey'in tecrübesine muvafık düştüğü için ihtisas-ı emelce gönlünde bir itminân hâsıl oldu.*" (s. 65).

Ahmet Mithat Efendi'nin *Hasan Mellâh yahut Sır İçinde Esrar* romanının kahramanı Hasan Melah, esir düştüğü korsan gemisiyle birlikte İspanya'daki Cartegena kasabasına soyguna gitmek zorunda kalır. Ancak soyguna gittiği evde Cuzella ile karşılaşır ve birbirlerine aniden âşık olurlar. Bu soygunda diğer soyguncular yakalanırken Hasan Mellâh'ı Cuzella odasında saklar. Daha sonra Marie ile Cuzella'nın nişan mevzuunu konuşmaları üzerine Hasan Mellâh'ın durumunu Ahmet Mithat Efendi şöyle yansıtır: "*Kütüphane içinde bu lâkırdıları işiten Hasan Mellâh'ın ne hâllere girmiş olduğunu mülâhazadan uzak tutmamalıdır.*" (s. 98)

Bu olayda, Hasan Mellâh'ın kıskançlığı yarışmacı kıskançlık tanımına uymaktadır. Evde gizlenen ve Cuzella'ya ilk görüşte âşık olan Hasan Mellâh'ın kıskançlık acısı söz konusudur. Çünkü âşık olduğu kadının başka bir erkekle nişanlanacağını duymuştur.

Ahmet Mithat Efendi'nin *Hasan Mellâh yahut Sır İçinde Esrar* romanında, Çerkez diyarında Timur Bey'le birbirlerine âşık olup memleketlerinden kaçarken esir düşen Esma'ya âşık olan üç Kölemen'den söz edilir.

Bunlardan birincisi Kölemen Beyi Murad Bey'dir. Çünkü cariye olarak haremine satın alınan Esma'yı çok sevmiş ama onun canına kıyma oyununa ve ikna sözlerine kanarak Esma'yı cariye değil kızı gibi kabul etmiştir. (s. 322).

Esma'yı çok sevmekte ve kimseye vermek istememektedir:

"*Canürktü'nün istediği ve Murad Bey'in 'Bizim Esma' dediği cariye on sekiz, on dokuz yaşlarında bir kız idi ki, Murad onu kendisine evlatlık gibi bir şey edinip, istifrâş hatırına bile gelmez ve fakat evlat gibi bir şey olduğu hâlde, bari bir kocaya vermesi lâzım gelirken, yine kıskandığı cihetle kocaya dahi veremezdi. Binaenaleyh, bu kere Canürktü'nün mezbûreyi istemesinden biraz canı sıkılarak:*

Murad: İşte bu biraz ağırca geldi." (s. 237).

Diğer kölemenler ise, Murad Bey'in fedailerinden Canürktü ile Sarı Yakup'tur. Her ikisi de önemli ve tehlikeli bir iş için göreve gitmişlerdir. Sağ dönmeleri hâlinde Murad

Bey, ikisine de istedikleri cariyeyi vereceğini vaad eder. Ancak her ikisi de dönüşte Esma'yı isterler ve bu istekleri uğruna ölüme bile razı olurlar (s. 238). Bunun üzerine Esma için bir müsabaka düzenlenmesine karar verilir. Bu müsabakayı ise Frenk kılığındaki Hasan Mellâh kazanır ve macerasını sonradan öğrendiği Esma'yı, sevdiği Timur Bey'le buluşturur. (s. 241).

Buradaki kıskançlık da yine yarışmacı bir kıskançlıktır. Çünkü sevdiğini kaybeden ciddi bir acı yaşayacaktır. Bu nedenle ölümü bile kabul ederler. Üç âşık da yarışmacı kıskançlığa kapıldıkları Esma hakkında gerçekten bir yarışma düzenlemeye karar vermişlerdir. Ancak bu yarışmayı üçü de kazanamamış, herkesin yarışmaya katılma hakkı olduğu için bu yarışmaya katılan Hasan Mellâh kazanmıştır.

Ahmet Mithat Efendi'nin *Hayret*[97] romanında bir Hint soylusu ailenin İstanbul ve Avrupa gezisi anlatılır. Bu gezide, ailenin genç kızı Mihriban ile evlenmek isteyen Sarpson da onların peşinden tüm şehirlere gelir. Ancak aslında o, insanları aldatan, öldüren ve mallarına el koyan bir sahtekârdır. Bu işte de ustadır. Bir de ondan intikam almak amacıyla onu takip eden İsmail Azmi adlı hokkabaz vardır. İsmail Azmi, sonunda Sarpson'un gerçek yüzünü ortaya çıkarır. Bunun üzerine Sarpson hapse girer.

Mihriban da aslında sevdiği ama gerçek yüzünü öğrendiği sahtekâr Sarpson'dan intikam almak ister. İntikam olarak da Sarpson'un kaldığı hapishaneye İsmail Azmi ile birlikte gidip onu kıskandırmayı planlar. İsmail Azmi ile birlikte hapishaneye gidecekler ve Mihriban'ın İsmail ile evleneceğini söyleyerek Sarpson'u kıskandıracaklardır:

> "*-Tertip edeceğim suret-i intikam şöyledir ki: Hey'et-i adliyeden müsaade alarak Sarpson ile bir mülâkat edelim. Bu mülâkatta kendisinin en büyük emeli beni tezevvüç ederek Safa Koklar hazinesine malik olmaktan ibaretken işte bu emelinden mahrum kaldığını yüzüne vurmakla beraber onun nazarında en büyük saadet addolunan bu şeyin hem de hiçbir entrikaya cinayete filâna hacet görülmeksizin İsmail Azmi'ye nasip olduğunu kendisine bildirelim.*" (s. 426).

Burada, Mihriban'ın amacı aslında gerçek yüzünü görmeden önce kendisinin de sevdiği ancak şimdi intikam almak istediği Sarpson'u yarışmacı bir kıskançlığa sevk etmektir. Çünkü çok kabileyetli olan Sarpson hapishanededir ve hareket etme imkânı yoktur. Ondan alınacak en uygun intikam da, yıllardır uğraştığı Mihriban ile evlenmek arzusuna rakibi İsmail Azmi'nin eriştiğini görmesini sağlamak olacaktır. Bu evlilik kararı

---

[97] Ahmet Mithat Efendi, *Hayret, Bahtiyarlık*, (haz. Nuri Sağlam), TDK Yayınları, Ankara 2000. (Romandan yapılan alıntılarda bu baskı kullanılacaktır.)

öğrenince Sarpson, yarışmacı bir kıskançlığa kapılacak ama hapishanede olduğu için de bir şey yapamayacaktır.

Bu amaçla, İsmail Azmi ve Mihriban, hapishanede Sarpson'u ziyaret ederler:

"*On üç numaralı kapıyı müdür efendi dakk eyledikte, içeriden bir ayak patırdısı kapıya kadar gelerek biraz aralık eyledi. Ve gelenlerin kimler olduklarını gördükten sonra kapıyı bilkülliye dahi açtı.*" (s. 442).

Ancak onları şarlatanlıkla karşılayan Sarpson, evlilik kararı kendisine anlatıldığında hem Mihriban'ı hem de İsmail Azmi'yi şaşırtır (s. 446). Sarpson, Mihriban'a bu evlilik hakkında halkın ne düşüneceğini anlatır. Ona göre halk, Sarpson, Mihriban'ı kabul etmediği için Mihriban intikam almak için hasedinden hokkabaz olan İsmail Azmi ile evlendi şeklinde düşünecektir. Yani halkın, Mihirban'ın hasedinden dolayı böyle bir plan yaptığını düşeneceğini iddia eder:

> "*Aramızda şimdiye kadar bir sırr-ı mektûm hükmünde kalan münasebet dahi cihana malûm olacak. Herkes diyecek ki: 'Prenses Mihriban bu Sarpson'u seviyormuş da besbelli Sarpson kendisini kabul etmediği için başka türlü intikama muktedir olamayarak bir hokkabaz parçasının eski bie intikam-ı âşıkanesine vasıta olmuş. İnsaf ediniz Prenses. Hakkınızda bundan başka edilecek hüküm tasavvur edilebilir mi?...*'" (s. 475).

Burada Sarpson aslında kıskançlığa kapılmıştır ve sahtekârlığından dolayı Mihiriban'ı kaybedecektir. Ancak ömrünün son anlarına gelmiş olan Sarpson, bu kıskançlığını kimsenin görmesini istememektedir. Bu nedenle de kendi kaybını sanki sevdiği kadının kaybı olarak yansıtmaya çalışmaktadır.

3.5. ERKEĞİN HASEDİ

Erkeğin haset göstermesi Tanzimat dönemindeki pekçok romanda işlenmiştir. Bunlar sırasıyla şu şekilde işlenecektir: Ahmet Mithat Efendi'nin *Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar* romanında Kölemen beylerinin birbirlerine karşı hasetleri, İstanbul'da konaklar arası köprü kurararak gizlice geçen sevgilisine karşı haset gösteren adamın iftira atması, Ahmet Mithat'ın Arnavutlar Solyotlar romanında Rus ajanın Rüstem'e hasedi, Ahmet Mithat Efendi'nin *Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar* romanında Dominico Badia'nın Hasan Mellâh'a karşı hasedi, Ahmet Mithat Efendi'nin *Demir Bey Yahut İnkişâf-ı Esrar* romanında Podar'ın Mustafa'ya haset göstermesi, Ahmet Mithat'ın *Hüseyin Fellah* romanında ücretsiz gemiye binen yaşlı kadına diğer hac yolcularının haset göstermesi, Recaizade Mahmut Ekrem'in *Araba Sevdası* romanında Bihruz Bey'in kendisine yüz vermeyen kadınların arabasını hasedinden kötülemesi, Ahmet Mithat Efendi'nin

Bahtiyarlık romanında hocanın mürebbiyeye hasedi ve son olarak da Ahmet Mithat Efendi'nin *Hayret* romanında kaymakamı kıskanan İstanbul emniyet görevlilerinin kaymakama haset göstermesi.

Ahmet Mithat Efendi'nin Ahmet Mithat Efendi'nin, *Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar* romanında Mısır kölemen beylerinin birbirlerine hasedinden de söz edilir. Cuzella'yı Dominico Badia'nın elinden kurtarmak için Akdeniz sularında gemisiyle serüvene atılan Hasan Mellâh, Mısır'a da uğrar. Burada uğruna mücadele ettikleri Çerkez köle Esma için yarışan Kölemenlerle yarışır ve Esma'yı kazanır (s. 255). Esma'yı daha sonra Çerkez diyarından aşığı olan Timur Bey'e teslim eder (s. 364).

Romanın bu bölümüne Mısır Kölemen beyleri tanıtılarak girilir. Birbirleri arasındaki rekabet ve hasetleri ayrıntısıyla anlatılır. Çünkü onlar birbirlerini çekemezler ve birbirlerinin sahip olduklarına haset ederek rakiplerinin canını almaya kadar ileri giderler:

> "*Efendim, o zamanlar Mısır, 'Kölemen Beyi' namıyla yirmi dört bey elinde bulunup, hatta taraf-ı devletten oraya vali nasbolunan zevat bile, işbu yirmi dört nefer kölemen beylerinin mağlubiyeti altında kalırlardı. Mısır'a vali olduğu ve hatta devlet tarafından orada ibkası arzu olunduğu hâlde, kölemen beyleri tarafından tart edilmiş birkaç adam ister misiniz? Hâlbuki işbu yirmi dört nefer Kölemen beyleri hiçbir vakit yekdiğeriyle hüsn-i imtizâc edemez, hiçbir vakitte ittifakla yaşayamazlardı. Daima birbirinin aleyhinde bulunup, eğer meydanda muharebe ile olamazsa, sırren kendi konağında yatağı içinde yekdiğerini idam ettirmeye kadar çalışırlardı.*" (s. 229-230).

Ahmet Mithat Efendi'nin *Hasan Mellâh yahut Sır İçinde Esrar* romanında şaşırtıcı bir kıskançlık macerası da anlatılır. Bu macerada, karşı karşıya inşa edilmiş iki İstanbul konağı arasında geçiş için kurulan tahta köprünün neticesinde ortaya çıkan kıskançlık dedikodusu anlatılmaktadır. Hasan Mellâh, sevdiği kadın Cuzella'yı kendisinden kaçıran Dominico Badia'nın peşinden Akdeniz sularında sürüklenirken farklı şehirlere gider ve o farklı şehirlerde de pek çok kişiyi kurtarır. Bu maceralarından birinde de Mısır'da bir müsabakaya katılır ve kazanınca da kölemen beylerinin kendisini elde etmek için müsabakaya katıldıkları Esma'yı onların elinden kurtarır. (s. 230).

Hasan Mellâh, Mısır'da Kölemenler'in elinden kurtarılan Esma ve geminin diğer tayfası birlikte Cuzella'yı bulabilmek ümidiyle İstanbul'a ulaşmışlardır. Orada Esma, yakalanmamak amacıyla tebdil-i kıyafetle genç bir erkek rolünde yaşamaktadır:

> "*Bu konakta bir genç oğlan var ki, efendinin biraderi olmak üzere mütevâtirdir. Aman ne genç ne körpe, ne güzel şey? Bununla beraber bir de, edîb, mahcup, afîf bir çocuk ki, eğer bu hâli de olmamış olsa!*

O hâliyle beraber dahi, cihan bu çocuğun arkasından yanmakta imiş." (s. 347).

Tabiî bu konağın karşısında cumbası bulunan bir hânenin karşısındaki hanede de henüz otuzunu bulmamış dilber, bu genç erkeğe vurulur:

"*Konağın karşısında cumbası bulunan bir hanenin hanımı, çocuk ne zaman sokağa çıkarsa temaşasına can atar ve fakat kafesin haylûletiyle çocuğu istediği gibi temaşa edemediğinden, her zaman kafesin bir çubuğunu koparırdı. Böylelikle kafes âdeta hiç yok denilecek mertebeyi buldu. Ancak fena mı oldu? Hanımın dahi kendisini genç beye gösterebilmesine müsait hâle geldi.*" (s. 347).

Genç bey İstanbul'a taşınınca bu dar sokakta, genç kadın için bir gönül köprüsü kurulmuş olur:

"*Ya hanımı görseniz? Henüz otuzuna varmamış, genç irisi, dilber, kâğıt gibi, beyaz kaymaklar gibi bir hanımdı. Güzel ama, çocuk gözlerini kaldırıp da hanıma baksa ya? Ne gezer? O erkek değil, melek idi.*

Hanımın âteş-i aşkı alevlendikçe alevlenir. Bir dereceye gelir ki sabra mecali kalmaz. Bu aralık ittifaken bey dahi sokak üzerinde ve kendi cumbası karşısında vaki bir odayı kendisine yatak odası ittihaz etmez mi?" (s. 347).

Ancak tüm bunlara rağmen genç bey, kadına hiç bakmaz. En sonunda da kadın, genç oğlana laf atar. Sonunda onu buluşmaya ikna eder:

"*Çocuk -Nasıl kavuşabiliriz ya?*

Hanım -Zaten pencerelerimizin arası ne kadar? Ben büyük bir tahta aldım, hazırladım. Ah! Senin haberin yokken bir gece hemen gelip koynuna girecektim ama, seni korkuturum diye korktum.

Çocuk -Tahtayı köprü gibi kurarak buraya gelebilir misin?

Hanım -Maşallah sen emret gelmesi benden.

Çocuk -Ben rica ederim bile." (s. 349).

Bu uzun konuşmadan sonra kadın, genç beyin odasına karşı evden köprü kurarak geçer. Ancak orada, genç erkeğin aslında tebdil-i kıyafetle erkek rolüne girmiş olan Esma olduğunu görünce çok utanır ve tahta köprüsünden evine hemen geri döner (s. 350). Bu kadına âşık olan ve onun evinin çevresinden hiç ayrılmayan bir erkek, onun tahta köprüden konağa geçişini görür. Ve kıskançlığından, hasedinden dolayı bu olayı herkese anlatır ve bu şekilde kendisine ihanet ettiğini düşündüğü kadından intikam almış olur. Bu hased ve dedikodunun sonucunda da kadının adı 'köprülü hanım', konağının adı da 'köprülü konak' olarak kalır:

"*Lâkin, böyle bir hareketi âlemin gözlerinden setretmek nasıl mümkün olabilir? Dîde-i ağyâr kapanır mı zannedersiniz?*

Öteden beri hanıma yangın olup, maşukasının bizim genç beye ettiği işaretleri, beşaretleri görmek için daima der-kemîn bulunan bir zat, bu aşk köprüsünden maşukasının geçtiğini görünce çıldırasıya kıskanıp, bazı mülâhazatından naşi, derhâl yapacak bir şey bulamazsa da, hanım genç beyin yanına azimetten yarım saat sonra avdet ederken, bu işi müşahede etmiş olduğuyla beraber, bazı sitemler dahi karıştırarak, sokaktan maşukasına birkaç lâf fırlatmış ve işte bu suretle faş olan esrar bir daha avdet edemeyip, hanımefendi hatta pencereye bile çıkamaz ve o körpecik beyin meh-cemaline bakamaz oldu.

Bari kendisinin âşıkı olacak mundar sükût edip de, maşukasının şöhret-i iffetini lekedâr etmese ya? Hayır, karı o defadan sonra dahi, herife iltifat etmemesiyle, herif olanca macerayı mahalle kahvesinde hikâye eder ve bu şayia üzerine hanımın adı köprülü hanım ve karşı konağın dahi adı köprülü konak kalır." (s. 350)

Ahmet Mithat Efendi'nin *Arnavutlar Solyotlar* romanında Rus ajan'ın hasedi ve bu hasedin bütün bir kavmi yok etmesi anlatılır. Balkanlar'daki Solyot kavmi Ortodoks olduğu için, Rus bir ajan, onları isyana teşvik etmek amacıyla yıllardır Solyotların arasında görevli olarak bulunur. Normalde:

"*iki yüz seneden ekall olmayan bir zamandan beri ne Arnavut ne Osmanlı ne Müslüman ne Rum ayağı bastırmayıp fakat devlet-i âliyyeye itâat-ı kâmile ile haraçlarını vermişler ve her ne zaman bir hizmet-i askeriyeye davet olunurlarsa icabetten ve sadakatla hüsn-i hizmetten geri durmamışlardır.*" (s. 30).

Ancak Rusya, buraya Popen isimli bir ajanını gönderir ve bir Slav ayaklanması için uğraşmasını emreder. Bu Rus ajan, yıllardır ektiği ayrılık tohumlarının içlerine gelen Arnavut Rüstem Bey nedeniyle çürüyeceğini hisseder. Bu nedenle ona karşı haset gösterir. Bu hasedin neticesinde de Rüstem Bey'e karşı türlü oyunlar kurmaya başlar:

"*Gerek Fotos ve Rüstem, Papaz Samuel vesair bazı rüesa ile politikalarını yoluna koyarak yaşamakta oldukları sırada, diğer cihetten Rus Popen dahi boş durmayıp Rüstem'in muvaffakiyâtina kemâl-i hasedle behemahâl bu yabancının ayakları altına karpuz kabuğu koymak gayretinden bir an geri kalmıyordu.*" (s. 164).

Rus Popen, daha sonra Ali Paşa'nın savunmasına karşı birlikte hareket etmeyi planlayan Solyot halkının kendine taraftar olan reislerini, Rüstem Bey'e olan hasedinden ötürü kandırır ve birlikte hareket etmelerine engel olur:

"*-Zavallı adamcağızlar! Sizin kadar güzel kalpli vatanperverler dünyanın hiçbir tarafında bulunmazsa da ne fayda ki kancıklar içinde kalmışsınız. Bir yandan size bugün yarın Ali Paşa'nın hücum etmek üzere bulunduğunu haber veriyorlar diğer taraftan da sizi geçitlerin seddine teşvik ediyorlar ha? Şimdiye kadar vatanınızı siperler inşasıyla mı müdafaa ettiniz? Size lazım olan şey asıl ittihâd-ı kalbdir. Fakat onların böyle söylemelerinde hikmet vardır. Geçen muharebede siper inşası işlerinde Fotos'la Rüstem Bey'in riyaset etmiş olduklarını unutmadınız ya? Şimdi dahi bu siper ve istihkâm işlerini meydana*

çıkardılar ki size Rüstem'le Fotos kumanda ve riyaset etsinler diye! Bunlar kim? Artık hiçbirinizin şüphesi kalmamıştır ki Ali Paşa'nın adamları." (s. 200).

İşte, Rüstem Bey'e hasedinden ve Rusya için planlar yapmasından dolayı Rus Popen, Solyot halkının arasına ayrılık tohumları ekmiş ve romanın sonunda ayrılığa düşen Solyot halkı, Ali Paşa'ya yenilerek tamamen yok olmuştur.

Ahmet Mithat Efendi'nin *Hasan Mellâh yahut Sır İçinde Esrar* romanında Hasan Mellâh da Dominica Badia da aynı ticaret kampanyasının azalarıdır. Aralarında da ciddi bir rekabet vardır. Bu rekabet daha sonra Hasan Mellâh, Dominica Badia, Cuzella arasında kıskançlık B-E-R üçgenine dönüşecektir. Domica Badia'nın Hasan Mellâh'a karşı ilk sosyal karşılaştırma kıskançlığını Cartegana kasabasında görülür.

Pavlos (Dominica Badia) Cuzella ile nişan yapmak üzere Cartegana'ya gelmiştir. Cuzella ise babası Alfons'un bütün baskılarına rağmen bu evliliği istememektedir. Cuzella ise bu sırada evine korsanların elinde esir olan Hasan Mellâh'ın zoraki hırsızlık için gelmesi üzerine ona âşık olmuş ve Hasan Mellâh'ı evinde saklamıştır. Bu durumu haber alan Dominica Badia (Pavlos) da konuyu Alfons ile görüşmüştür:

"*Derken Sinyor Alfons zuhur eyledi.*

Alfons -Vay Efendim, safalar getirdiniz.

Pavlos –(hiddetlice) Allah ömürler versin efendim!

Alfons -(hiddetin farkında olarak) Niçin Cuzella'nın yanına gitmediniz, yoksa giyiniyor mu? Böyle tekellüflere hacet yok ama, çocuktur.

Pavlos -Şimdiki hâlde bu gibi teklifler, tekellüfler ile uğraşmaya hiç vaktim yok.

Alfons -Ne o, bir perişanlık eseri gösteriyorsunuz?

Pavlos -Perişanlık ki perişanlık. Bu memlekette Pavlos ikileşmiş, haberiniz yok mu?

Herifin bu lâkırdısına Alfons ne mana verebileceğini teemmül ederek bir müddet başını göğsüne indirdi. Badehu güya düşündüğü şey hatırına gelmiş gibi kemâl-i ehemmiyetle başını kaldırarak:

Alfons -Cuzella başkasını mı seviyor diyorsunuz? Çünkü 'Pavlos ikileşti' sözünden bu anlaşılıyor.

Pavlos -Evet orası da var ya. Fakat filvaki Pavlos ikileşti.

Şu mukaddime ile Pavlos, Cadiz'de bu namla ticaret eden zaten beş kişiden mürekkep yani 'Pavlos ve şürekâsı' nam bir kumpanyanın reisi olduğunu, velhasıl geçen gece Hasan'ın Cuzella'ya vermiş olduğu malûmatın hepsini Alfons'a hikaye eyledi.

Alfons -Ee, ne zararı var? Varsın öyle olsun.

Pavlos -Evet ama, Üçüncü Pavlos buraya gelmiş. O adam vakıa kumpanyamızın azasıdır. Lâkin bu dünya yüzünde ya o, ya ben demektir.

Alfons -Niye?

Pavlos -Niye olduğunu sormanız lazım değil. Onun selameti benim ölümümde, benim selametim onun ölümündedir." (s. 105-106).

Görüldüğü gibi, Pavlos (Dominica Badia) sosyal karşılaştırma kıskançlığına misal teşkil edecek şekilde kendisini Hasan Mellâh ile karşılaştırıyor. Ona karşı haset duygusuyla hareket ediyor ve kendisinin yaşamasının Hasan Mellâh'ın ölümüyle mümkün olabileceğini ifade ediyor.

Bu haset aslında Dominico Badia'da daha önce de vardır. Hasan Mellâh'ın babası Sidi Osman ile Dominico Badia aynı kumpanyanın, Pavlos ve ortaklarının azalarıdırlar. Ancak, Sidi Osman'ın malına hased edip göz diken Dominico Badia, onu öldürerek malına el koymayı planlamıştır. Sidi Osman'ı öldürmüş, ancak Pavlos bu malları Hasan Mellâh için saklamıştır. Bu plan, Giovanni ile Hasan Mellâh'ın arasındaki konuşmadan anlaşılmaktadır (s. 141).

Ahmet Mithat Efendi'nin *Demir Bey yahut İnkişâf-ı Esrâr* adlı romanında arkadaşının sevgilisini hasetle ele geçirmek isterken yanlış kadına tüm parasını harcayan fakir öğrencinin yaşadığı olay da anlatılır.

Bu romanda, Demir Bey'in oğlu Mustafa Kamerüddin Paris'te okumakta ve arkadaşlarıyla ortak kiraladıkları evde kalmaktadır. Yaz tatiline Zürih'e arkadaşlarıyla birlikte giderler. Mustafa Kamerüddin orada Matmazel Polini ile tanışır. Arkadaşlıkları Paris'te de devam eder. Ancak kendilerini kıskanmalarından korkan Mustafa Kamerüddin arkadaşlarına yalan söyler*:*

"*Zaten bunların şu tehdidine hacet de kalmamıştı. Mustafa Kamerüddin bu tehditten evvel anlamıştı ki meydanda hiçbir şey yokmuşçasına arkadaşlarını iğfal mümkün olamayacak. Binaenaleyh hakikat-i hâli bir kisve-i kizbe bürüyerek dedi ki:*

-Evet! Paris'te de bir çiçekçi kız buldum. Hatta daha doğrusunu isterseniz İsviçre'de gördüğüm kızın Paris'teki adresini almaya muvaffak olmuştum da gelip kendisini Paris'te buldum. Matmazel şimdiki hâlde biraz mütevahhiş görüniyor. Vakıa encâm-ı kâr o da içimize karışacak." (s. 125).

Podar, arkadaşının bu durumunu kıskanır. Arkadaşının daha sonra bu kızla aynı pansiyonda kaldığını öğrenir. Ancak Mustafa Kamerüddin'in arkadaşı Matmazel Polini ile onun işçisi olan Matmazel Lini'yi birbirine karıştırır. Yanlışlıkla Matmazel Lini'ye yaklaşır ve ondan olumlu cevap alınca komik hayallere dalar:

"*-Bundan sonra ben de artık Mustafa Kamerüddin gibi olurum. Yani metrese bel bağlarım. Bir daha ayrılmam. Neme lazım? Öyle esafilden olan grisette'ler ile sürülen safa da safa mıdır? O züğürt, ben züğürt! O çıplak, ben çıplak! O aç, ben aç! Matmazel Polini'ye gelince bana nakden inayeti, muaveneti olmayacak bile olsa benden hiçbir şey isteyecek değil a! Gayeti şu ilk mülâkatın mesarifini bulup buluşturup verdikten sonra badema o beni diner'lere, soupe'lere (akşam taamlarına, gece taamlarına) davet edecektir. Ben de kibarlığımı takınarak bir efendi olurum ki!*" (s. 194).

Podar, haset ettiği dostu Mustafa Kamerüddin'in arkadaşı Matmazel Polini'yi kendisine sevgili yaparak rahata erme hayalleri kurar. Ancak, Polini zannederek Lini'yi kendisiyle dost olmaya ikna eder. Tüm elindekini ona harcayan Podar, parasız kalır. Sonunda da gerçeği yine Lini'den öğrenir ve düştüğü komik durumu ve oluşan komedyayı hiç kimseye haber vermemeye çalışır*:*

"*Hakikat-i hâlin bu suretle inkişafından sonra Podar ile Lini arasında bir mülâkat daha vukua geldi. Bu mülâkatta Lini Mustafa Kamerüddin'in münasebeti, asıl çiçekçi Polini diye meşhur olup kendinin de amiri bulunan diğer bir kadın ile olduğunu Podar'a anlatarak, Podar kendisini muvaffak saymakta iken hiç de muvaffak olamamış bulunduğunu anlayınca şu komedyayı arkadaşlarına haber vermemeye ve kendisini daima muvaffak göstermeye zihninden karar vermiştir.*" (s. 201).

Ahmet Mithat Efendi'nin *Hüseyin Fellah* romanında hac yolunda, yol parası ödeyerek gemiye binmiş olan yolcuların gemiye parasız bindirilen fakir ve ihtiyar kadına kendileri para ödeyerek gemiye binmeleri nedeniyle 'navulsuz kadın' lakabını takarak hasetle davranışları da anlatılmaktadır.

Yaşlı kadın, fakirlikten, kızı Şehlevend'in Mısır'a cariye olarak satılmasına müsaade etmiştir. Ancak aslında Şehlevend, cariye olarak satılmamış, köle yapılmıştır. Mısır'a onun gelin gittiğini zanneden annesi ise bir süre sonra parasız ortada kalmıştır. Bu nedenle de mahallenin cami imamı ona bakmakta, onun getirttiği çalışanların çamaşırlarını yıkamak suretiyle geçimini sağlamaktadır. Ancak bir süre sonra ihtiyar kadın, kızı Şehlevend'den hiç haber gelmeyince çok endişe eder ve Mısır'a girmek ister. Yolculuk yapacak parası olmadığından derdini mahallenin cami imamını açar. Cami imamı, araştırmaları sonucunda Mısır'a hacı adaylarını götüren bir geminin kaptanına rica eder ve yaşlı kadını navulsuz, yani bedavaya, gemiye yolcu olarak kabul ettirir.

Ancak bu duruma bazı tayfalar ve yolcular tepki gösterirler. Kendileri para öderken bedavaya gemiye binen ihtiyar kadına 'navulsuz kadın' diyerek kötü davranırlar:

"*Bir yandan eş dost ve hısım akrabanın 'Gidip gelmemek ve gelip bulmamak var' diye huccâca sarılıp ağlaya ağlaya öpüşmeleri ve diğer taraftan gemiye*

henüz gelen hacıların etrafında tekbir getirilmesi insanı mutlaka rikkate getirecek mevâddandır. Fakat bu temaşanın bizim hanıma hiçbir tesiri olmazdı. Doluya tutulmuş olanın yağmurdan pervası kalmayacağı ve kös dinleyene davulun dümbelek kadar da gelmeyeceği muvazenesiyle bizim hanım gibi zehr-i âlâm ile zehirlenmiş olanlara dahi öyle olur olmaz seyirlerin, temaşaların bir gûne tesiri olamayacağı derkârdır. O yalnız imam efendiden müfarakati için teessür ederek, bu teessürü de kerimesiyle mülâkat ümidi bertaraf eyledikten sonra artık her şeyden evvel kendisine bir yer bulmakla meşgul olmaya başladı.

Vakıa tayfaların hepsi bîçareye 'navulsuz kadın' diye muamele ettikleri gibi bazı yolcular dahi hanımın fakir hâlini görerek istediği yeri vermemek için ta'zîbe başlamış idiyse de imam efendi hanım için kaptana pek ziyade rica eylemiş ve kaptan geminin çorbacısı tarafından dahi emr-i mahsus almış olduğundan karıcığı her ta'zîb edeni tekdir ederek gemicilerin 'lokanta' tabir eyledikleri büyücek bir sandıktan ibaret mutbak ile bunun arkasında vaki grandi kolonesinin arasını hanıma tayin eyledi. Ve yatağı filânını bizzat serip yerleştirdikten sonra oradan bir tarafa ayrılmamasını tavsiye ile çıktı, işine gitti." (s. 65).

Recaizâde Mahmud Ekrem'in *Araba Sevdası*[98] romanında Bihruz Bey'in kedisine yüz vermeyen kadınlara haset gösterip kadınların sahip oldukları atları ve arabaları kötülemesini görmekteyiz:

"*Oturduğu yerde bazı pozlardan sonra lândoya gözlerini dikti. Lândo, kemâl-i azametiyle Bihruz Bey'in bulunduğu noktaya geliyorsa da, içindekilerde katiyyen bir hareket görülmüyordu. Bihruz Bey, arabasını biraz geri almak bahanesiyle hayvanlarını hareket ettirdi. Bundan maksadı lândonun içindekilere: "Ben buradayım!" demekti. Bu hareketin de hükmü olamadı. Lândo geldiği gibi geçti gitti.*

-Ne bayağı kadın!... Yazık ekipaja! O da bir şey değil a!... Zati modası geçmiş!... Hayvanlar dersen kaç paralık şeyler!... Öyle ordiner insanlar kedileri gibi insanlara meyl eder." (s. 19).

Araba Sevdası'nda Bihruz Bey, arkadaşı Keşfi Bey'in ilgi gösterdiği kadını, gizlice takip ettiği için haset göstermekle suçlanır:

"*Çalı mevkiine kadar Keşfi Bey görülmedi. Bihruz Bey'in de sema-yı mesûdiyyeti ufkundaki o muzlim sehab-ı hâtıra yavaş yavaş dağılmaya başladı. Biraz daha ilerlediler. Burası kalabalıktan azâdeydi. Bihruz Bey adımlarını sıklaştırdı. Hanımlara yetişti. Bu süratten maksadı sarışın hanımı bir daha nerede ve ne vakit görmek mümkün olacağını sormaktı. Sarışın hanım buna meydan vermeksizin Çengi Hanım'a hitaben:*

-Burası pek güzel, pek hoşa gitti; gelecek Cuma da gelelim, hem doğruca buraya girelim, dedi. Bunun üzerine Bihruz Bey:

---

[98] Recaizâde Mahmud Ekrem, *Araba Sevdası*, Akçağ Yayınları, 4. Baskı, Ankara 2004. (Romandan yapılan alıntılarda bu baskı kullanılacaktır.)

-A kel ör? Pardon efendim, saat kaçta? der demez geriden doğru bir

-Haset! Haset! ... avâzesi geldi. Hepsi birden döndüler, baktılar. Bunu söyleyen oracıkta ağaçlarla muhat bir tarhın içinde oturmakta olan Keşfi Bey idi." (s. 31).

Ahmet Mithat Efendi'nin *Bahtiyarlık*[99] romanında eski usullerle eğitim veren hocanın başarısızlığı ile Mansur Bey ve Nusret Hanım'a eğitim veren Madam Terniye'nin çocuklara öğretimde başarılı olması karşılaştırılır. Sonrasında da hocanın Madam Terniye'ye karşı hasedi anlatılır:

"*Bu misillü muallimelerin hanelerinde hususî olarak verecekleri dersler için dahi mahsusen kitaplar yapılmış olduğundan Madam Terniye'nin böyle muntazam olarak verdiği derslerin çocuklar üzerinde tesiri ana babasına hayret verecek ve hocanınsa hasedini mucip olacak bir surette kendisini göstermeye başladı.*" (s. 44).

Ahmet Mithat Efendi'nin *Hayret* romanında bir Hint soylusu ve ailesinin İstanbul ve Avrupa gezisi anlatılır. Bu gezide onların canına ve malına göz dikmiş rakipleri vardır. İstanbul'a geldiklerinde Büyükada'da kalırlar. Ama konaklarına hırsızlar girer. Niyetleri Hint soylusunu öldürmektir. Ancak garip olaylar yaşarlar ve kaçmak zorunda kalırlar. Bu önemli misafirin evine kendi kaymakamlık sahasında hırsız girmesi üzerine kaymakam, tekne ile hırsızları takip eder ve İstanbul'da kendisinden övgüyle söz eder. Bunun üzerine İstanbul zabıta merkezi, kendisine haset eder ve bu konuda kaymakamın iltifat alıp kendilerinin önüne geçme tehlikesi belirdiğinden geride kalmamak için daha fazla mesai harcarlar:

"*Filvaki zâbıta-i merkeziyye, takibat ve taharriyat işini pek ziyade ileriye götürdü. Hatta bu gayretin birazı da Büyükada Kaymakamını kıskandıklarından neşet eyliyordu. Zira vak'anın vukuunu müteakip Kaymakam hırsızlardan birkaçını derdest ve yataklarını keşif gibi parlak bir muvaffakiyet gösterdiği hâlde bu mukaddemât-ı muvaffakiyetin netayicini ona mütenasip bir surette ele getirememek, zabıta memurlarının hakikaten gayretine dokunabilecek mevaddandı.*" (s. 64).

Bu olayı yarışmacı kıskançlık olarak da değerlendirebiliriz. Freud'un yarışmacı kıskançlığı normal kıskançlık olarak ele aldığını değerlendirmiştik. Burada da normal bir kıskançlık vardır. Yarışmacı kıskançlıkta, bireyin rakibe bir şeyi kaptırmasının/kaptırma ihtimalinin verdiği bir acı vardır. Bu olayda da İstanbul merkezî zabıta görevlileri, kendilerine ait bir sorumlulukta, başarıyı bir ilçe kaymakamına kaptırmaktan rahatsızlık

[99] Ahmet Mithat Efendi, *Hayret, Bahtiyarlık*, (haz. Nuri Sağlam), TDK Yayınları, Ankara 2000. (Romandan yapılan alıntılarda bu baskı kullanılacaktır.)

duymaktadırlar. Bu nedenle de kaymakamla yarışmacı bir kıskançlığın içine girmişler ve hırsızları yaklamak üzere olağandışı bir gayret göstermişlerdir.

Namık Kemal'in *Cezmi*[100] romanında Osmanlı paşalarının birbirlerinin başarılarını hazmedemeyip haset etmeleri ile karşılaşılmaktadır. Kıbrıs fatihi Lala Mustafa Paşa ile Yemen Fatihi Sinan Paşa birbirlerinin fatihlik, kahramanlık şöhretini çekemezler:

> "*İran seferi hususunda Sokullu'ya en büyük muarız olanların biri Kıbrıs Fatihi Lala Mustafa Paşa idi ki divan-ı hümayûnda vezir-i sâlisti.*
>
> *Biri de Tunus ve Yemen fethinde hizmetleri –yine Sokullu kuvvetiyle- meşkûr görünen vezir-i rabii Sinan Paşa'ydı.*
>
> *Bu iki zat, birbirinin fatihlik, kahramanlık şöhretlerini çekemezlerdi. İkisi de Sokullu'ya halef olmak tamahındaydılar. İkisi de devlette Sokullu'dan sonra kendilerinden büyük adam bulunabildiğini tasavvur edemezlerdi.*" (s. 44).

3.6. ERKEĞİN PATOLOJİK HOŞGÖRÜSÜ

Bireyin ilişkilerini korumak adına yarışmacı bir kıskançlık sergilemesi gerekir. Bu kıskançlık faydalı bir kıskançlık olarak değerlendirilir. Eğer birey, ilişkisi tehlikeye girdiğinde kıskançlık yaşamıyorsa Freud'a göre ortada bir sorun vardır. Freud'dan etkilenen Pinta, başka herhangi bir birey için kıskançlığa yol açacak bir durumu algılayamama ya da ayırt edememe anlamına gelen 'psikolojik körlüğe' benzer bir duruma 'patolojik hoşgörü' adını verir.[101]

Patolojik hoşgörü Tanzimat dönemi romanlarında şu olaylarda görülmektedir: Nabizâde Nazım'ın *Zehra* romanında Subhî'nin yeniden evlenecek Zehra'ya kıskanmaması, Namık Kemal'in *İntibah* romanında Abdullah Efendi'nin kendi çirkinliğini kabullenmesinden dolayı sevdiği kadınlara patolojik hoşgörü ile davranması, Ahmet Mithat Efendi'nin *Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar* romanında Paris'te bir baloda geçen patolojik hoşgörü üzerine sohbet, Şemseddin Sami'nin *Taaşuk-ı Tal'at ve Fitnat* romanında Ali Bey'in yeni evlendiği karısının başkasına sevgisine patolojik hoşgörü ile karşılık vermesi.

Nabizâde Nâzım'ın *Zehra* romanında Subhî, sevgilisi Urani'nin "*herkese güleryüz göstermekte*" (s. 108) oluşunu kabullenemez. Ona karşı ciddi bir kıskançlık gösterir. Kendi eşi Zehra da, "*Muhsin'e varıp [...] Subhî'nin [...] kıskançlığını celp ve davet edeceğini*

---

[100] Namık Kemal, *Cezmi*, Akçağ Yayınları, 4. Baskı, Ankara 2010. (Romandan yapılan alıntılarda bu baskı kullanılacaktır.)

[101] Demirtaş, *Yakın İlişkilerde Kıskançlık (Bireysel, İlişkisel ve Durumsal Değişkenler)*, s.8.

hesaplamaktaydı." (s. 123) "*Subhî ise aldığı habere lâkaydâne bir omuz silkmekle mukabele etmişti. O, Uranisi ile zevk ve safaya dalmıştı.*" (s. 127)

Kendi eşi boşanıp başkasıyla evlenirken patolojik hoşgörü gösteren Subhî, mesele Urani olunca değişiverir:

> "*Subhî, Urani'yi ne kadar da kıskanıyordu. Sokakta kol kola gezdikleri zaman Urani'ye doğru teveccüh eden enzâr-ı ecnebiye, Subhî'nin kanını galeyana getirmekteydi. Ya Urani'nin de tebessümleri ne kadar mebzûldü. Herkese güleryüz göstermekteydi. Subhî, vâkıa Urani'den henüz şüpheli değilse de her hâlde o güleryüzlerin, o cilvelerin hep kendisine münhasır kalmasını arzu etmekteydi. Urani, birisine azıcık tebessüm edecek olursa Subhî derhâl kolunu vücuduyla kol arasında tazyik ederek, yüzüne meftunâne bir bakardı. Urani bu geçici kıskançlık borasına alışmıştı. Her defasında meclubâne bir nidâ ve edâ ile 'Sopî!' deyince, Subhî'nin olanca hiddeti mahvolur giderdi. Fakat Urani türlü tek durmaz idi ki… Mutlaka bir çiftelilik edecek, mutlaka Subhî'nin kanını başına sıçratacak…*" (s. 108).

Subhî, yanlış kişiyi kıskanmaktadır. Kıskanılması gerekenler eşi Zehra ve cariyesi Sırrı Cemal idi. Ancak onları hiç düşünmezken Zehra'nın kendisinden intikam almak için tuttuğu Urani'yi kıskanır. Hâlbuki "*iki seneden beri on, on beş âşık değiştirmiş ve hiçbirisinde dikiş tutturamamış*" (s. 110) ve "*Zehra'nın maksadıyla kendi istifadesine çalışmakta*" (s. 110) olan "*Urani'nin şuna buna bezl-i iltifât etmesini de bir türlü çekemiyordu. Zaten Urani bu manevraları hep Subhî'nin hevesatını tahriş ve kıskançlığını tahrik ve teşvik için icra etmekte[dir].*" (s. 111).

Namık Kemal'in *İntibah* romanında, Âli Bey "*yarı İstanbul halkından kalma bir fahişe*" (s. 51) olduğunu öğrendiği Mehpeyker'e âşık olmuştur. Mehpeyker, yalıda zenginlik içinde yaşamaktadır (s. 90). Ancak Mehpeyker, bu zenginliği karşılayabilecek bir insan değildir. Namık Kemal, romanında bu zenginliği şöyle açıklar:

> "*[Ö]yle muntazam bir konağım yalnız ayş ü işret ve zevk-i vuslat ile idâme-i yesârı kabil olmadığı gibi Mehpeyker zaten bir hanedan-ı servet perverdelerinden değildi. Biraz zamandan beri Bey'in ihtisas-ı münferidinde bulunmak cihetiyle hüsn ve şîve satmakla temin-i idareye dahi kendince imkân kalmamış ve maişeti yalnız Abdullah Efendi namında daha mebadi-i zuhurunda meftun-ı delâili olan bir adamın haraç-güzârane takdim edegeldiği paraya inhisâr (muhtaç) etmişti.*" (s. 90-91, Ekleme bana ait, M.Y.).

İşte Mehpeyker'in "*yalısında âsâr-ı ziynet ve servet*" (s. 91) içinde yaşama kaynağı, bu Abdullah Efendi idi. Yukarıdaki paragraftan da anlaşılacağı üzere, Mehpeyker bir süredir Âli Bey'e verdiği söz gereği başka kimseye "*hüsn ve şîve*" satmadığı için iyice Abdullah Efendi'nin yardımının tekeline girmişti.

Peki, Abdullah Efendi kimdir? Abdullah Efendi, *İntibah* romanında şu şekilde tanıtılır:

> "*Abdullah Efendi, Suriye'nin en ziyade fesâd-ı ahlâk ile muttasıf edânisinden olarak intisab ettiği birkaç tacirin desâisiyle batırmak sayesinde bir hayli servet peydâ etmiş ve hususiyle Mısır ile iptidâ ettiği ticarette yanılmaz bir maharet, azalmaz bir ikdâm ibrâziyle zenginlikte şöhret-i âfâk (her yerde meşhur) olan zevâd-ı mağdude* (sayılı insanlar) *sırasına girmişti*" (s. 91, Eklemeler bana ait, M.Y.).

Yine aynı satırların devamında yetmiş yaşını geçtiği hâlde kadınlara düşkün, suratında çiçek bozuğu dolu, Mısır nezlesinden dolayı gözleri perdeli, burnu frengiden hem iri hem çentik, birkaç çürük dişi olan, bıyığı sakalı ise uyuz hayvan tüyü kadar seyrek olduğu için:

> "(…) *para kuvveti dahi kadınlarca hüsn-i kabulüne kifâyet edemediğinden musallat olduğu facireyi altınlara gark etmekle beraber her türlü eğlencesinde serbest bırakmak ve yalnız ara sıra birkaç saat iltifâtiyle kanaat etmek meşreb-i diyâsetini rahatlı görmüş*" biridir (s. 91).

Abdullah Efendi, "*çirkinliği bayağı iğrençlik derecesine vasıl olan*" (s. 91) bir insan olduğundan, parayla elde ettiği kadınları bile sadece birkaç saat kendisiyle beraber olmaları karşılığında hayatlarını serbest bırakıyordu. Mehpeyker ile arasında da böyle bir anlaşma olduğunu paragrafın devamında anlıyoruz. Mehpeyker'in serveti ve rahatlığının kaynağı, işte bu Abdullah Efendi idi. Ancak Mehpeyker'in serbest yaşamasını ve başka sevgililer bulmasını Abdullah Efendi kıskanmıyor, patolojik hoşgörü ile karşılıyor. Freud'a göre, eğer bir birey kıskançlık yaşamadığını iddia ederse, bu durum şiddetli bir bastırmayla anlaşılabilir ve sonuç olarak da onu büyük bölümüyle bilinçaltında yaşadığı söylenebilir.[102] İşte Abdullah Efendi de, kadınların tamamının kendisinden iğrendiğini bildiği için onlara her türlü imkânı ve serveti sağlar ama onları kendisi ile beraber oldukları zaman haricinde serbest bırakır. Çünkü kıskansa bile bunun işe yaramayacağını bildiği için, sevgililerinin başkalarıyla olan ilişkilerine patolojik hoşgörü gösterir. Bu durum, Abdullah Efendi İstanbul'a geldiğinde Mehpeyker'in onu ziyaretindeki konuşmalardan anlaşılmaktadır.

Mehpeyker Âli Bey ile olan aşkını öne sürerek Abdullah Efendi ile görüşmek istemez. Ancak, Mehpeyker'e bütün zenginliği sağlayan Abdullah Efendi, kıskançlık bile göstermeden şu cümlelerle onu reddeder: "*İki taraf eğlencesinde serbest olmak mukavelemiz iktizasındandır, fakat beni bütün bütün meyûs bırakmak değil*" (s. 96).

---

[102] Demirtaş, *Yakın İlişkilerde Kıskançlık (Bireysel, İlişkisel ve Durumsal Değişkenler)*, s. 8.

Mehpeyker uzun süre inat edince de yine kıskançlık göstermez ve eğlencesini yaşaması için süre verir:

> "*Size altı ay mühlet! Beyinizle istediğiniz gibi eğleniniz! İsterseniz sokağımdan bile geçmeyiniz! İdarece bir şeyinize noksan gelmez hatta refahınız ziyadeleşir. Lâkin müddet bitince ben de hissemi isterim. Muvafakat etmezseniz intikama kalkışırım.*" (s. 97).

Bu olayda da görüldüğü gibi Abdullah Efendi, kendisindeki fizikî eksiklerin Mehpeyker'i elinden kaçırmasına sebep olacağını bildiği için onun genç sevgilisiyle eğlenmesine izin veriyor ve patolojik hoşgörü olarak nitelenebilecek bir durum gösteriyor.

Ahmet Mithat Efendi'nin *Hasan Mellâh yahut Sır İçinde Esrar* romanında patolojik hoşgörü, çok ilginç bir biçimde okurun karşısına çıkar. Dominico Badia, Hasan Mellâh'ın âşık olduğu Cuzella'yı kaçırır ve Hasan Mellâh da Cuzella'yı kurtarmak için onu takip eder. Bu takip sırasında Hasan Mellâh, Dominico Badia'nın peşinden Paris'e gelir:

> "*1790 sene-i mîlâdîsi eylülünün on birinci günü Paris'te Hotel Moscova devilen misafirhanenin umumî yemek salonunda, hâzır-ı bi'l-meclis bulunan kadın, erkek, yirmi kadar zevat meyanında kemâl-i germî ile bir mübahase cereyan ederdi. Bu mübahesede Michelet namında bir ihtiyar Fransız müddei suretinde görünüp Feuerbach namında bir Alman ile, Desters isminde bir İngiliz dahi merkum müddeiye mukabil bulunur ve sair huzzâr mübahesenin sûret-i cereyânına dikkat ederek, aralıkta bir onlar meyanında dahi söz söyleyen olurdu.*
> *Mübahesenin mahiyeti aşk ve alâka denilen şeyden ibaret olup…*" (s. 195)

şeklinde tarif edilen muhabbet ortamının oluşturulma amacı, Hasan Mellâh'ın Cuzella'yı takipten vazgeçmesini sağlamaktır. Bu konuşmaların içeriği ise patolojik hoşgörü kavramına uymaktadır. Michelet'e bu konuşmayı yapma görevini Dominico Badia vermiştir.

Bu muhabbet ortamında Michelet, uzun uzun konuşur. Aşkın gereksizliğinden (s. 195) aşk yolunda çekilen acıların veya yaşanan ölümlerin 'eşekliğinden' söz eder (s. 196). Hatta aşk kelimesi yerine şehvet-i hırs denmesi gerektiğini, çünkü âşık olunanın güzel bir kadın bedeni olduğunu iddia eder (s. 197). Kadınların ihanetini bile önemsemediğini, ihanet eden kadını kıskanmak, cana kıymak bir yana ona teşekkür edilerek yola devam edilmesi gerektiğini söyler:

> "*Ben canıma kıymak şöyle dursun, vaktime bile kıyıp da bu babda düşünmem bile. Gayeti o zamana kadar kendisiyle geçirmiş olduğum ömürden dolayı teşekkür ederek hesabımı keserim.*" (s. 199).

Michelet, patolojik hoşgörü tanımlamasına uyduğunu tespit ettiğimiz fikirleriyle Hasan Mellâh'ı bu muhabbet ortamında ikna etmeye çalışır. Ancak Hasan Mellâh, daha sonra düşünür ve bunun Dominico Badia'nın bir oyunu olduğunu anlar (s. 200).

Michelet'in, Dominico Badia tarafından görevlendirildiğini de sonunda Michelet'e itiraf ettirir (s. 203). Hasan Mellâh, Paris'te yaşanan bu olayda, dikkati sayesinde kıskanamama durumunu ifade edilen patolojik hoşgörüye düşmez.

Şemsettin Sami'nin *Taaşşuk-ı Tâl'at ve Fitnat* romanında çok ilginç bir patolojik hoşgörü ile karşılaşılır. Türk romanının ilk ürünü olan bu eserde, Fitnat ile Tâl'at birbirlerini sevmişlerdir. Ancak üvey babası ile birlikte kalan Fitnat, Ali Bey isimli babası yaşındaki bir adamla kendisi istememesine rağmen evlendirilir. Fitnat gerçek babasını hiç tanımamıştır. Çünkü annesinin kendisine hamile kaldığından, o sırada boşanma aşamasında olan babasının haberi yoktur. Bir süre sonra annesi de ölünce, babasını bulma şansı kalmaz.

Böyle bir ortamda, yalan sözlerle evleneceği adamın konağına götürülür. Burada gerdek gecesinde evlendirildiği kocası, Fitnat'ı eski rahmetli karısına çok benzetir (s. 116). Fitnat, çok fazla ağlamaktadır. Bu nedenle Ali Bey, gerdeğe girmeden başka bir odaya geçer. Ancak Fitnat'taki hummaya benzer bu durum bir hafta sürer. Ali Bey, Fitnat'ın kendisini sevmediğini anlar. Ayrıca Fitnat, Tâl'at isimli bir erkeğin adını sayıklamaktadır.

Yeni evlenen bir adam için eşinin kendisini kabul etmemesi ve başka bir erkeğin adını sayıklaması kıskançlık uyandırması beklenen bir durumdur. Ancak Ali Bey, bu sayıklamaları duyunca patolojik hoşgörü gösterir ve Fitnat'ı kıskanmaz. Ona merhamet gösterir. Bu durum aslında Pinta'ya göre, yaşanmaması gereken bir durumdur.[103] Ancak romanda Fitnat, hiç tanımadığı babasıyla evlendirilmiştir. Babasının kızına hiç dokunmaması ise, psikolojik bir hastalık olan patolojik hoşgörü ile açıklanabilir:

> "*Bu haftanın içinde, Ali Bey çok defa, Fitnat uyurken, gider, yastığının başında oturur ve hayran hayran bakıp ağlıyordu. Zavallı kız, humma ile giriftar olanlar gibi, uyurken daima sayıklıyordu ve sayıklarken, bir düziye, Tâl'at'ın ismini telaffuz ederdi. Ali Bey bunu işitmiş ve kızın bu Tâl'at'a âşık olduğunu anlamıştı. Kendi kendine derdi ki:*
> *-Ah!... Bir Tâl'at sayıklıyor!... Bu Tâl'at kim?... İşte onu seviyormuş!... Ha!... Anladım anladım… Bunun bu hâli, bu ağlaması, bu kederi hep budur… Tâl'at… Tâl'at… Ah! Bizi bu hâle getiren bu Tâl'at'tır. Şüphem yok artık, kız onu seviyor!... Beni sevmiyor!... Elbette sevmeyecek, onu evvelden sevmiş… Şimdi onu bırakıp da beni nasıl sevebilir?... Hem de kendisi gibi güzel bir delikanlı olacak. O da bunu sevecek. Evet, sevecek. Sayıklamasından öyle anlaşılır. Ah!... bu güzel, o da güzel; birbirini seviyorlar… da visâle muvaffak olamasınlar… Bir daha görüşmemek üzere ayrılsınlar!... Of! Ne müşkül şey!... Ah!... Zavallı Fitnat'ın hakkı var ki öyle ağlıyor… Öbürü de böyle ağlayacak… Şüphe yok… Ah!... Ah!... Bunların muradına nail olamamalarına mani olan kim? . Ben? ... Ben? . Ah!... Be?!... Of!... Benden böyle bir fenalık gelsin?...*

[103] Demirtaş, *Yakın İlişkilerde Kıskançlık (Bireysel, İlişkisel ve Durumsal Değişkenler)*, s. 9.

Benden?... Benden?... Ben ki şimdiye kadar bir karıncanın canına kast etmemeişim… Ben böyle iki gencin canına nasıl kast edeyim!... Ben ki birinci karıma ettiğim muameleden dolayı vicdanım bir dakika yakamı bırakmıyor! Ben daha bir faciaya sebep olayım!..." (s. 121).

Daha önce de değindiğimiz gibi Pines'e göre, patolojik hoşgörü; başka herhangi bir bireyde kıskançlığa yol açacak durumu algılayamama, ayırt edememe anlamına gelen 'psikolojik körlüğe' benzer bir klinik belirtidir. Çünkü bir birey kıskançlık yaşamadığını iddia ederse, bu durum şiddetli bir bastırmayla açıklanabilir. Yani normalde kıskançlık yaşayacağı durumu kendince ciddi bir gerekçe ile bastırmaktadır.[104]

Bu olayda da patolojik hoşgörüye neden olan durum kıskançlığı şiddetli bir bastırma durumudur. On altı yıl önce karısına yaptığından pişman olan Ali Bey, şimdi pişmanlığından dolayı kıskanması gereken bir yerde kıskanmamaktadır. Kıskançlığını bastırmakta, hastalıklı bir ruh hâlini yansıtan patolojik hoşgörü ile davranmaktadır. Yeni evlendiği karısının -henüz kendi kızı olduğunu en ufak bir şüphe ile dahi olsun bilmemektedir- başka bir erkeğin adını sayıklamasını hoşgörü ile karşılar. Hatta bu kızın masum, kendisinin de kızı sevdiğinden ayırdığı için suçlu olduğunu düşünür. Hâlbuki evlenirken Fitnat'ın başka bir erkeği sevdiğinden de haberi yoktur.

Ali Bey, on altı yıl önce karısından ayrılmasında kendisini suçlu görmektedir. Aslında Ali Bey, kendisini suçlu görmekte haklıdır. Çünkü karısıyla on yedi yıl önceki ayrılığında, aşırı titizliğinden kaynaklanan hastalıklı ruh hâli etkili olmuştur:

"*Ali Bey, on altı sene evvel, yani yirmi dört – yirmi beş yaşında olduğu hâlde evlenerek bir fakir familyadan, lâkin gayetle güzel ve akıllı bir kız almıştı. Birbirini pek çok severlerdi. Bununla beraber, bir sene ve birkaç ay beraber yaşadıktan sonra, Ali Bey, bir gün bir maddeden dolayı, karısına darıldı. Kendisi o kadar gazûb ve titiz idi ki, cüz'î bir sebepten dolayı darılır ve dargınlığı bir haftadan ziyade sürerdi. Darıldığı gibi karısını boşadı. Karısı ise bunun inadını bildiğinden, ister ki, kocasının inadı geçinceye kadar beklesin. Lâkin kocası bekletmez, aniden kovar, kapısından dışarı çıkarır.*" (s. 78).

Ali Bey'in hastalıklı ruh hâli, ilk karısından boşanması sırasında yaşanan olaylardan da anlaşılabilir. Ali Bey, "*cüz'î bir sebepten*" çok sevdiği karısını evden kovar ve onu boşar. Çünkü "*[k]endisi o kadar gazûb ve titiz[dir.]*" ve bu durumu onun düşündüğünün tersini yapmasına neden olur. İlk karısını sevmesine rağmen onu evden kovan ve boşayan Ali Bey, bu olayın etkisiyle kıskançlığını bastırmış ve patolojik hoşgörü hastalığı ile yeni evlendiği karısı Fitnat'ın başka bir erkeğin adını sayıklamasını hoşgörü ile karşılamıştır.

[104] Demirtaş, *Yakın İlişkilerde Kıskançlık (Bireysel, İlişkisel ve Durumsal Değişkenler)*, s. 8.

SONUÇ

Roman, sahip olduğu imkânlarla insan doğasının en iyi anlatılabildiği edebî türdür. Bu nedenle roman, hem çok beğenilip tutulmuş hem de çok uzun soluklu olmayı başarabilmiş bir türdür. Romanların insanı anlatması, insanın da romanlarda kendisinden, çevresinden ve toplumundan izler bulması, roman türünü sevdirmiştir.

Tanzimat'ın ilânı ile birlikte doğan Türk romanı da, ilk eserinden başlayarak insanı ve toplumu sorunlarıyla birlikte anlatmaya çalışmıştır. Ne var ki, ancak Tanzimat'ın ikinci dönemi olarak adlandırılan yıllarda insanın iç dünyasına da eğilebilen romanlar yazılmaya başlanmış; hem kadınların hem de erkeklerin iç dünyalarında yaşadıklarının tasvir ve tahliline ağırlık verilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, Tanzimat romanlarının kadın kahramanlarına bakıldığında çalışmamızın konusu olan kıskançlık temasıyla çok yakından ilişkili "melek" ve "canavar" kadın tiplerinin oluştuğu görülmektedir. Tanzimat'ın ilk romanlarındaki bu iki kadın tipini Berna Moran, 'kurban' ve 'ölümcül kadın' olarak niteler. Birinci tip; uyumlu, eşini/sevdiğini mutlu etmeye çabalayan, masum ve saf kadın olarak tanıtılır. Bu tipe Şemsettin Sami'nin *Taaşşuk-ı Tâl'at ve Fıtnat* romanındaki Fıtnat, Namık Kemal'in *İntibah* romanındaki Dilâşub, Ahmet Mithat'ın *Felâtun Bey ile Râkım Efendi* romanındaki Canan, Samipaşazade'nin *Sergüzeşt* romanındaki Dilber örnek olarak gösterilebilir. Bu tipler, uysal ve içlerinde haset duygusu taşımayan kadınlardır. Fakat bu kadınlar, gerekli gördüklerinde erkeklerini kıskanmaktan çekinmezler. Erkek egemenliğini kabul ettikleri görülen "kurban" tipi kadınlar, genellikle kötülerin zulmüne maruz kalırlar.

Ağırlıklı olarak romantizmden etkilenen Tanzimat romanında, ölümcül kadın tipi de gerekli görülmüştür. Bu tipler; okura, erkeğin egemen olduğu toplumda, otoriteye başkaldıran bağımsız kadını temsil ettiği için melek değil de bir şeytanmışçasına kötü takdim edilir. Başka bir ifade ile Tanzimat romancısı, bu tiplerden okurun hoşlanmasını istemez. *İntibah* romanındaki Mehpeyker, *Zehra* romanındaki Zehra, *Sergüzeşt*'teki Celâl Bey'in annesi Zehra Hanım ve Ahmet Mithat'ın *Yeryüzünde Bir Melek* romanındaki Arife, bu ölümcül kadın tiplerine örnek olarak gösterilebilir. Bu kahramanlar, genellikle hasetlerinden ve kıskançlıklarından dolayı rakipleri olan kurban kadınları yok etmek için intikamlar alırken eşlerini ya da sevdiklerini de bu intikamın içerisinde kurban ederler.

Tanzimat dönemi ile toplumsal hayatın her alanın yaşanan köklü değişmeler bireylerin algılarının değişmesine sebep olmuştur. Her şey yenidir ve algılar değişmektedir. Yeni şeylerin ise öğrenilmesi gerekmektedir. Yeni nesil, eski gelenek ve göreneklere karşı çıkmaktadır ve eski kadınlar kadar da sadık ve sabırlı olamamaktadır. *Zehra* romanında kıskançlık uyandıracağı tahmin edilmeden eve cariye alınması, aile faciası ile sonuçlanmıştır. Bunun -insan yaratılışının ve psikolojisinin dışındaki- en önemli sebeplerinden biri de, önceki neslin çok eşliliğe sabırla bakışının sonraki nesilde, olumsuz ve kıskançlık doğuran bir sosyal olaya dönüşmesidir.

Kıskançlık kavramıyla ilgili çok farklı tanımlar mevcuttur ve kuramcılar, bu kavrama farklı farklı yaklaşmaktadırlar. Çünkü kıskançlık, bireye, bireyin algılarına ve toplumun yapısına göre değişiklikler göstermektedir. Kıskançlık, en kısa tanımlamayla, bireyin sahip olduğunu yeni ortaya çıkan rakibinden koruma duygusudur. Eğer kıskançlık yerinde ve zamanında ortaya çıkarsa, bireyin ilişkisini koruması adına faydalı bir durum olarak görülmektedir. Ancak, gereksiz yere çıkan kıskançlık duygusu, ilişkiyi korumaktan çok onun zarar görmesine neden olmaktadır. Ayrıca kıskançlık, yerinde bile kullanılsa, eğer aşırıya kaçarsa hem birey hem eşi/sevdiği hem de rakibi ve sosyal çevresi adına ölümcül sonuçlar verebilmektedir.

Kıskançlık ile karıştırılan ve ona çok benzeyen diğer duygu ise hasettir. Çoğu zaman günlük yaşamda kıskançlık ile karıştırılan haset, başkasının sahip olduğunu onun elinden alma duygusu ya da en azından haset ettiği kişinin sahip olduğunu kaybetmesini isteme duygusudur.

Bu iki kavramın yanında, hastalıklı bir başka durum ise patolojik hoşgörüdür. Patolojik hoşgörü, bireyin kıskanılması gereken durumları fark edememesi ve kıskanılması gereken durumlarda kıskançlık gösterememesidir. Bu, hastalıklı bir ruh hâlini işaret eder ve bilinçaltından kaynaklanan bu hastalığın tedavi edilmesi gerekir.

Yukarıda ifade ettiğimiz bu ruhsal durumlar, Tanzimat romanlarında açık bir şekilde ve bireyler arasındaki farklı farklı davranış kalıplarıyla görülmektedir. Ölümcül kadınlardan Zehra, pişmanlık yaşarken Mehpeyker, kıskançlık acısını bir türlü dindiremez. Kurbanlardan Sırrı Cemal, kör kuyuya atlayıp intihar eder; Dilber, kendisini Nil'in soğuk sularına bırakarak ölümü seçer; Dilâşub ise esir düştüğü kıskanç rakibinin elinde sonuna kadar sabreder ve sonunda kendisi ölse de eşinin/sevdiğinin (Âli Bey) kendisine döndüğünü görerek gözlerini yumar.

Kıskançlıkların ardından ölümlerin çokça olması, Tanzimat romanının ilginç yanlarındandır.[105] Bu durum, Tanzimat romanlarındaki kıskançlıkların, Freud'un sınıflandırmasındaki normal kıskançlık sayılan "yarışmacı kıskançlık"tan daha ileri boyutlarda yaşandığını göstermektedir. Bu durumun oluşmasında, o dönem romanlarının romantizm akımından etkilenmesinin de önemli bir tesiri olduğu söylenebilir. Aynı dönemde yazılan realizmin tesirindeki *Araba Sevdası* romanında, kıskançlık nedeniyle ölümler yoktur. Hatta Bihruz Bey'in öldü zannettiği platonik sevgilisi Periveş Hanım ile arkadaşı Çengi Hanım, bu ölüm zannına kahkahalarla gülerek romanı bitirirler.

Tanzimat romanlarında, kadınların kıskançlık gösterdiği durumlarda eşlerine/sevdiklerine ve rakiplerine intikam için komplolar kurulduğu görülmektedir. Nabizâde Nâzım'ın *Zehra* romanında, kendisinden ayrılan Subhî'ye karşı, Zehra ölümcül bir komplo planlamıştır. Eşinin, cariyesi Sırrı Cemal'den ayrılıp tekrar kendisine dönmesi için Urani adlı kadını bizzat kendisi Subhî'ye musallat eder. Ancak eşi kendisine geri dönmeyince bu sefer Subhî'nin iflas etmesi için çaba gösterir ve bunda başarılı olur. Subhî'nin hâlâ kendisine âşık olduğunu düşündüğünden onu kıskandırmak için eşinin yanında çalışan Muhsin ile evlenir. Ancak Subhî bu durumu kıskanmayınca da hayal kırıklığına uğrar.

Zehra'nın komplolarının neredeyse aynısını, aslında, Sırrı Cemal de yapmak ister. Öncelikle Urani'ye Muhsin'i musallat etmek ister. Daha sonra da Muhsin'e yakınlaşarak Subhî'yi kıskandırmayı düşünür. Ancak planlarını uygulamakta parasızlıktan dolayı başarısız olur. Sırrı Cemal ile Zehra karşılaştırıldığında rakiplerine yönelik intikam planlarını uygulamakta Zehra başarılı iken Sırrı Cemal başarısız olmuştur. Ancak kıskançlık psikolojisi, kendileri için dayanılmaz olunca her ikisi de kendi bedenlerine zarar vermek, hayatlarını sona erdirmek isterler. Kendi canlarına zarar verme noktasında ise Sırrı Cemal kararlı iken Zehra cesur değildir.

Namık Kemal'in *İntibah* romanındaki Mehpeyker, ölümcül kadın tipine romanın ikinci bölümünde dönüşür. Kıskançlık duygusu onda da ileri derecelere ulaşır ve sonunda hem kendisine hem de çevresine zarar verecek şekilde ölümcül boyutlara ulaşır. Mehpeyker de, sevdiği Âli Bey'in kendisine geri dönmesi için öncelikle ondan bir tezkereyle af diler. Ancak Âli Bey kendisine dönmeyince önce rakibine karşı komplo kurar. Âli Bey'in Dilâşub'un kötü bir kadın olduğuna inanmasını ve onu evden atmasını

[105] bkz. EK-1

sağlar. Ancak hâlâ Âli Bey kendisine dönmeyince bu sefer komplosunu onu öldürmeye kadar ilerletir. Yani Mehpeyker'in kıskançlığı, ölümcül bir hâl almıştır.

Tanzimat romanlarında kıskançlık ile ilgili olaylarda eski kuşak-yeni kuşak çatışması da yaşanmaktadır. Batılılaşma yolundaki toplumda yeni kuşak, eski kuşağın sabırla karşıladığı çok eşlilik durumunu tepkiyle karşılamaktadır. Bu tepkili davranış, iki farklı romanda iki farklı olayla görülmektedir. Olayların ilki, *Zehra* romanında eve alınan cariye ile ilgili olarak, kayınvalide Münevver Hanım ile gelin Zehra'nın algıları arasındaki farklılıktır. Münire Hanım, eve aldığı cariyeyi hem gelinine hem de oğluna bir iyilik olarak düşünüp huzurla uykuya dalarken yeni nesilden olan Zehra, kıskançlığından huzursuzluklar içinde kalır. Bu olayın bir benzeri de Mizancı Mehmet Murat'ın *Turfanda mı Yoksa Turfa mı* romanında yaşanır. Mansur'un amcası Salih Efendi'nin ikinci evliliğinden çocuğu olunca ilk hanımından olma büyük kızı Sabiha büyük bir kıskançlık gösterir. Aynı kıskançlığı, annesinin de göstermesini ister. Ancak eski nesilden olan bu ilk eş, kocası Salih Efendi'nin ikinci evliliğinden hoşlanmasa da bu durumu sabırla karşılar ve kıskançlık göstermez. Bu iki romanda yaşanan benzer olaylar, çok eşliliğe bakış konusunda bu dönemde kuşak çatışmasının yaşandığını göstermektedir.

Tanzimat dönemi romanlarındaki cariyeler arası rekabet de, kıskançlık açısından ölümcül sonuçlara yol açabilmektedir. Bu köleler, sınıf atlamak için ya evin beyi/oğlu ile evlenmek ya da evden hür birisine gelin gitmek zorundadırlar. Bu nedenle de eve önce gelen cariye, sosyal statü atlama hedefine engel gördüğü için sonradan satın alınan cariyeyi kıskanır ve onunla rekabete girer. Ahmet Mithat Efendi'nin *Dünyaya İkinci Geliş yahut İstanbul'da Neler Olmuş* romanı ile *Demir Bey yahut İnkişâf-ı Esrâr* romanlarında aynı evde yaşayan evlilik çağındaki iki cariyenin rekabetleri bu açıdan birbirlerine benzemektedir. Her iki romanda da eve ilk alınan cariyeler (Çeşm-i Âfet, Âfitap), sonradan eve getirilen cariyeler (Nergis, Mehtap) ile kıskançlık rekabetine girerler. *Dünyaya İkinci Geliş yahut İstanbul'da Neler Olmuş* romanındaki Nergis de, evin oğluna âşık olduğu için Çeşm-i Âfet onu saf dışı bırakabilmek için iftira atarak evden attırmıştır. *Demir Bey yahut İnkişâf-ı Esrâr* romanındaki Âfitap da, Mehtap satın alınıp eve getirilince şiddetli bir kıskançlık krizine girer. Ancak Mehtap'ın evin ihtiyar efendisi Demir Bey ile evlenme hedefi olmadığı ortaya çıkınca kıskançlığı sona ermiş ve düşmanlığı dostluğa dönüşmüştür. Bu iki durumdan ilkinde rekabet oluştuğu için kıskançlık ölümcül boyuta varmış ve iftira sonucu küçük cariyenin evden atılmasına neden olmuştur. İkincisinde ise kıskançlık

gerekçesi ortadan kalktığı için aynı kötülükleri yapması muhtemel büyük cariye ile küçük cariye arasında dostluk doğmuştur. Bu durumlar, kıskançlığın davranışları ve yaşamı etkileyerek olayları ciddi şekilde değiştirdiğini göstermektedir.

Evdeki cariyeler arasında kıskançlık rekabetlerinin oluşmasına, sosyal statünün tehlikeye düşme ihtimali de neden olmaktadır. Bu durum, *Zehra* romanında Nazikter ile Sırrı Cemal arasındaki rekabette ve *Felâtun Bey ile Râkım Efendi* romanında ihtiyar dadı ile Canan arasındaki ilişkide görülmektedir. *Zehra* romanında, eve Sırrı Cemal'in cariye olarak alınması, Zehra'nın, dolayısıyla da dadısı ihtiyar cariye Nazikter'in sosyal statüsünü tehlikeye attığı için yeni cariye kıskançlıkla karşılanmıştır. Ancak *Felâtun Bey ile Râkım Efendi* romanında, yeni cariye, evin devamını sağlayacak tek unsur olarak ihtiyar dadı ile Râkım Efendi'nin arasına eklenince yaşlı dadı tarafından kıskançlıkla değil, sevgiyle karşılanmıştır. Bu cariye rekabetleri gibi bir durum, Samipaşazâde Sezâi'nin *Sergüzeşt* romanında da yaşanmıştır. Bu romanda, Dilber ile ona her türlü kötülüğü yapan Arap halayık Taravet arasındaki durum anlatılır. Taravet, evin hanımı ile birlikte Dilber'e sürekli kötü davranır. Bu kötülüklere dayanamayan Dilber, en sonunda çareyi evden kaçmakta bulur. *Sergüzeşt* romanında geçen bu olay, kendisi zamanında sıkıntı çekmiş olan bireylerin kendisinden sonra gelenlere kötülük yapması açısından önemli bir psikolojik travmayı yansıtır. Bu açıdan yukarıda sözü edilen cariyeler arası ilişkiden daha farklıdır. Çünkü diğer romanlardaki cariyeler arası rekabetlerde, sosyal statüsü tehlikeye giren ya da statü atlamak isteyen cariyelerin birbirlerini engel olarak görmesi ve bu nedenle çatışmaları vardır. *Sergüzeşt* romanında ise, evin hanımı ile işbirliği yapan ve küçük hizmetçi cariyelere kötülük yaparak evin düzenin sağlamaya çalışan bir Arap halayıkın (Taravet) kötülüklerine dayanamayan küçük cariyenin rekabet edemeyip mekânı (evi) terk etmesi söz konusudur.

Tanzimat dönemi romanlarında evin hanımları kıskanınca cariyelerin evi terk etmek zorunda kaldığı görülmektedir. Bu duruma, Nabizâde Nazım'ın *Zehra* romanında Zehra'nın kıskançlığı sonucunda cariye Sırrı Cemal'in ve Samipaşazâde Sezâi'nin Sergüzeşt romanında da evin hanımı Zehra'nın kıskançlığı sonucunda cariye Dilber'in evi terk etmek zorunda kalması örnek gösterilebilir.

Tanzimat dönemi romanlarında, kıskanılacak yerde kıskanamama hastalığı olarak tanımlanan patolojik hoşgörü olayları da yaşanır. Dört romanda (*Zehra, İntibah, Hasan Mellâh yahut Sır İçinde Esrar, Taaşşuk-ı Tâl'at ve Fitnat*) erkek kahramanlar (*Subhî,*

Abdullah Efendi, Michelet, Ali Bey), birer kez patolojik hoşgörü ile davranmışlar ve kıskanmaları beklenen yerde kıskanmamışlardır. Ancak hiçbir romanda kadın kahramanlar, bir kez bile patolojik hoşgörü ile davranmamışlardır.

Tanzimat dönemi romanlarında kıskançlık içeren olaylar, beklenenin aksine erkek kahramanlarda daha fazladır. Bizim incelediğimiz romanlarda on yedi farklı olayda kadınların kıskançlığı ya da hasedi söz konusu iken yirmi beş farklı olayda erkek kahramanların kıskançlık ya da hasedi söz konusudur. Ayrıca dört olayda da erkek kahramanların patolojik hoşgörüsü söz konusudur. İncelediğimiz romanlardaki kıskançlık içeren olaylarda erkek kahramanların fazla olmasının en önemli nedeni, Ahmet Mithat Efendi'nin romanlarında erkek kahramanların daha ön planda yer almasıdır.

İncelediğimiz romanlarda, yazarların haset içeren olaylara sıkça yer verdiğini ancak birçok olayda da aslında haset kavramının içerdiği tanımları kıskançlık olarak ifade ettiklerini tespit ettik. Bu romanlarda kadın kahramanlara ait altı adet haset olayına yer verilirken erkek kahramanlarda dokuz adet haset olayına yer verilmiştir.

Son olarak, insanı anlatan roman ile insanı inceleyen psikoloji arasındaki ilişkinin çok önemli olduğu kesindir. İnsan davranışını yönlendiren en önemli psikolojik duygulardan biri olan kıskançlık duygusunun tema olarak işlendiği başka dönemlere ait romanlar da ele alınıp incelenebilir veya yine değişik dönemlere ait romanlardan hareketle insan psikolojisinin farklı yönlerini ele alan araştırmalar yapılabilir. Bu tür çalışmalar, insanımızı daha iyi tanımaya vesile olabileceği gibi ele alınan dönemin toplum yapısını da anlamamıza yardımcı olabilir.

EK-1

(BAZI TANZİMAT ROMANLARINDA KISKANÇLIK DAVRANIŞLARI SONUCUNDA ÖLEN ve YAŞAYAN KAHRAMANLAR)

YAZAR	ROMAN ADI	KISKANÇLIK NETİCESİNDE ÖLEN KAHRAMANLAR	KISKANÇLIK NETİCESİNDE YAŞAYAN KAHRAMANLAR
NABİZÂDE NÂZIM	**ZEHRA**	SIRRI CEMAL ÜRANİ MÜNİRE HANIM ZEHRA	**SUBHÎ**
MİZANCI MEHMED MURAD	**TURFANDA MI YOKSA TURFA MI**	MÜZEYYEN HANIM SABİHA HANIM	
NAMIK KEMAL	**İNTİBAH**	FATMA HANIMEFENDİ DİLAŞUP MEHPEYKER **ÂLİ BEY** (6 ay sonra)	
AHMET MİTHAT EFENDİ	**FELÂTUN BEY İLE RÂKIM EFENDİ**		**FELÂTUN BEY** **RAKIM EFENDİ** CANAN CAN
AHMET MİTHAT EFENDİ	**HÜSEYİN FELLAH**	**CİVELEK MUSTAFA** **AHMET BEY**	**ÖMER** **HÜSEYİN FELLAH** SABİRE ŞEHLEVEND
AHMET MİTHAT EFENDİ	**DEMİR BEY YAHUT İNKİŞÂF-I ESRAR**		AFİTAP MEHTAP
AHMET MİTHAT EFENDİ	**HASAN MELLÂH YAHUT SIR İÇİNDE ESRAR (ve ZEYL)**	ALFONS'UN KARISI MADAM İLİA ve **BAY TRİLLO** **DOMİNİCO BADİA**	**ALFONS** **MONSİEUR İLİA** **HASAN MELLÂH** ve CUZELLA
AHMET MİTHAT EFENDİ	**HAYRET**	**SARPSON**	**İSMAİL AZMİ** ve MİHRİBAN

KAYNAKÇA

A. İNCELENEN ROMANLAR

Ahmet Mithat Efendi, *Arnavutlar Solyotlar, Demir Bey Yahut İnkişâf-ı Esrâr, Fennî Bir Roman Yahut Amerika Doktorları*, (haz. Nuri Sağlam-M. Fatih Andı), TDK Yayınları, Ankara 2002.

Ahmet Mithat Efendi, *Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul'da Neler Olmuş, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, Hüseyin Fellâh*, (haz. Kâzım Yetiş-Necat Birinci-M. Fatih Andı), TDK Yayınları, Ankara 2000.

Ahmet Midhat Efendi, *Dürdâne Hanım*, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2005.

Ahmet Midhat Efendi, *Felâtun Bey ile Râkım Efendi*, Akçağ Yayınları, 8. Baskı, Ankara 2011.

Ahmet Mithat Efendi, *Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar*, (haz. Ali Şükrü Çoruk), TDK Yayınları, Ankara 2000.

Ahmet Mithat Efendi, *Hayret, Bahtiyarlık*, (haz. Nuri Sağlam), TDK Yayınları, Ankara 2000.

Ahmet Mithat Efendi, *Karnaval*, (haz. Kâzım Yetiş), TDK Yayınları, Ankara 2000.

Ahmet Mithat Efendi, *Paris'te Bir Türk*, (haz. Erol Ülgen), TDK Yayınları, Ankara 2000.

Ahmet Mithat Efendi, *Yeryüzünde Bir Melek*, (haz. Nuri Sağlam), TDK Yayınları, Ankara 2000.

Ahmet Mithat Efendi, *Zeyl-i Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar*, (haz. Ali Şükrü Çoruk), TDK Yayınları, Ankara 2000.

Mizancı Mehmet Murat, *Turfanda Mı Yoksa Turfa Mı*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.

Nabizâde Nâzım, *Zehra*, Akçağ Yayınları, 5. Baskı, Ankara 2010.

Namık Kemal, *Cezmi*, Akçağ Yayınları, 4. Baskı, Ankara 2010.

Namık Kemal, *İntibah*, Akçağ Yayınları, 9. Baskı, Ankara 2011.

Recaizâde Mahmud Ekrem, *Araba Sevdası*, Akçağ Yayınları, 4. Baskı, Ankara 2004.

Samipaşazâde Sezai, *Sergüzeşt*, Akçağ Yayınları, 9. Baskı, Ankara 2001.

Şemsettin Sami, *Taaşşuk-ı Tâl'at ve Fitnat*, Akçağ Yayınları, 9. Baskı, Ankara 2013.

B. FAYDALANILAN ESERLER

ALPAY, Aslı, *Yakın İlişkilerde Bağışlama: Bağışlamanın; Bağlanma, Benlik Saygısı, Empati ve Kıskançlık Değişkenleri Yönünden İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009.

BAKİ, Hayati, *Tanzimat Edebiyatında Roman ve İnsan*, Promete Yayınları, Ankara 1993.

BLEVİS, Marcianne, *Kıskançlık*, Sel Yayınları, İstanbul 2010.

ÇETİŞLİ, İsmail, "Kıskançlığın Romanı Zehra", *Türklük Araştırmaları*, Sayı: 6, 1990, s. 15-65.

DEMİRTAŞ, H. Andaç, *Yakın İlişkilerde Kıskançlık (Bireysel, İlişkisel ve Durumsal Değişkenler)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004.

DUYMAZ, Recep, "Muhayyelât'ın Anlatı Geleneğimizde Yeri", *Hece*, (Türk Öykücülüğü Özel Sayısı), Sayı: 46/47, Ekim/Kasım 2000, s. 65-72.

EMİN Nihat, *Müsameretname*, Özgür Yayınları, İstanbul 2003.

EMRE, İsmet, "Yeni Türk Edebiyatının Psikolojik Kaynakları", *Turkish Studies*, Volume 4 /1-I, Sayı: 4, Winter 2009, s. 319-355.

EMRE, İsmet, "Zehra Romanına Psikanalatik Bir Yaklaşım", *Arayışlar*, Sayı: 14, 2005, s. 45-76.

ENGİNÜN, İnci, *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*, Dergâh Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2009.

FETHİ, Naci, *Yüz Yılın 100 Romanı*, Adam Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1999.

FİNKEL, Caroline, *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı İmparatorluğu'nun Öyküsü 1300 - 1923*, (çev. Zülal Kılıç),Timaş Yayınları, İstanbul 2007.

FİNN, Robert P, *Türk Romanı (İlk Dönem 1872-1900)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1984.

FREUD, Sigmund, *Psikanaliz Üzerine*, Say Yayınları, 17. Baskı, İstanbul 2013.

GİRARD, Rene, *Romantik Yalan ve Romansal Hakikat Edebi Yapıda Ben ve Öteki*, Metis Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2013.

Giridî Ali Aziz Efendi, *Muhayyelât-ı Aziz Efendi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.

GÜLENDAM, Ramazan, "Kıskançlık Temasını İşleyen Birkaç Roman Hakkında", *SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 13, 2005, s. 299-332.

Hançerli Hanım Hikâye-i Garibesi, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.

HAS-ER, Melin, *Tanzimat Devri Türk Romanında Kadın Kahramanlar*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2000.

HOUSER, Ayşegül Güngör, *Evli Bireylerin Sahip Oldukları İletişim Çatışması Türü, Romantik Kıskançlık Ve Duygusal Zekâ Düzeylerinin Evlilik Doyumları Üzerine Etkisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009.

HUYUGÜZEL, Ömer Faruk, *Halit Ziya Uşaklıgil Hayatı, Eserleri, Eserlerinden Seçmeler*, MEB Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 1995.

KABAKLI, Ahmet, *Türk Edebiyatı*, Cilt I, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 9. Baskı, İstanbul 1994.

KLEİN, Melanie, *Haset ve Şükran*, Metis Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2014.

MORAN, Berna, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1*, İletişim Yayınları, 23.Baskı, İstanbul 2011.

NARLI, Mehmet, *Roman Ne Anlatır Cumhuriyet Dönemi 1920 – 2000*, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2009.

OKAY, Orhan, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Midhat Efendi*, MEB Yayınları, İstanbul 1989.

ÖZAKPINAR, Yılmaz, *Psikolojinin Kavramsal Yapısı*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2000.

ÖZGÜL, M. Kayahan, *Arayışlar Devri Türk Şiiri Antolojisi*, TDV Yayınları, Ankara 2000.

ÖZGÜL, M. Kayahan, *Dîvan Yolu'ndan Pera'ya Selametle Modern Türk Şiirine Doğru*, Hece Yayınları, Ankara 2006.

ÖZÖN, Mustafa Nihat, *Türkçe'de Roman*, iletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2009.

SARI Ahmet, *Psikanaliz ve Edebiyat*, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum 2008.

SERARSLAN, Halim, *Câriyelik ve Türk Romanında Bazı Câriye Tipleri*, Sel-ün Yayınları, Konya 2000.

T. Abdi, *Sergüzeşt-i Kalyopi*, İstanbul 1873.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, 7. Baskı, İstanbul 1988.

TEKİN, Mehmet, *Roman Sanatı Romanın Unsurları 1*, Ötüken Yayınları, 9. Baskı, İstanbul 2011.

TOPÇU, Nurettin, *Psikoloji,* Dergâh Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2012.

TORUN, Gamze, *Sosyal Kimliğin Kıskançlık ve Başkasının Üzüntüsüne Sevinme Üzerindeki Etkileri,* Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2012.